ಭಾರತೀಯರು

ಆಢ್ಯರು

ಮಹರ್ಷಿ ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರ

ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ

ಅನುವಾದಕರು:

ಬಿ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಧರ

ಮತ್ತು

ಎನ್. ರಾಜಗೋಪಾಲರಾವ್

ಪ್ರಥಮ ಆವೃತ್ತಿ

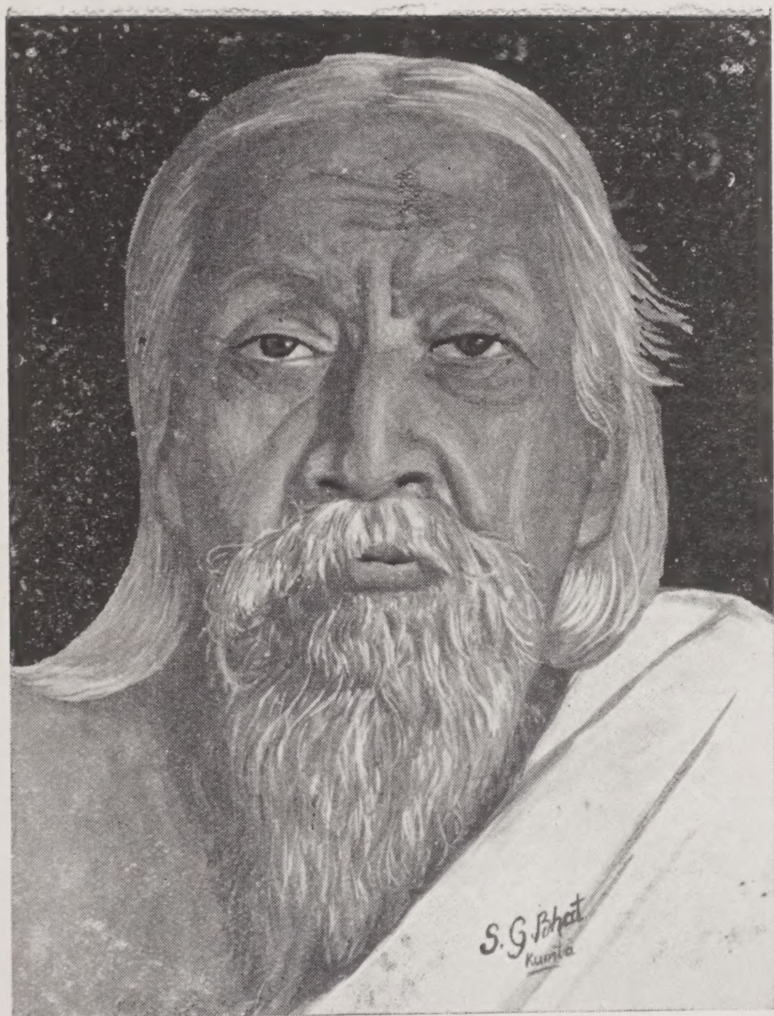
1957

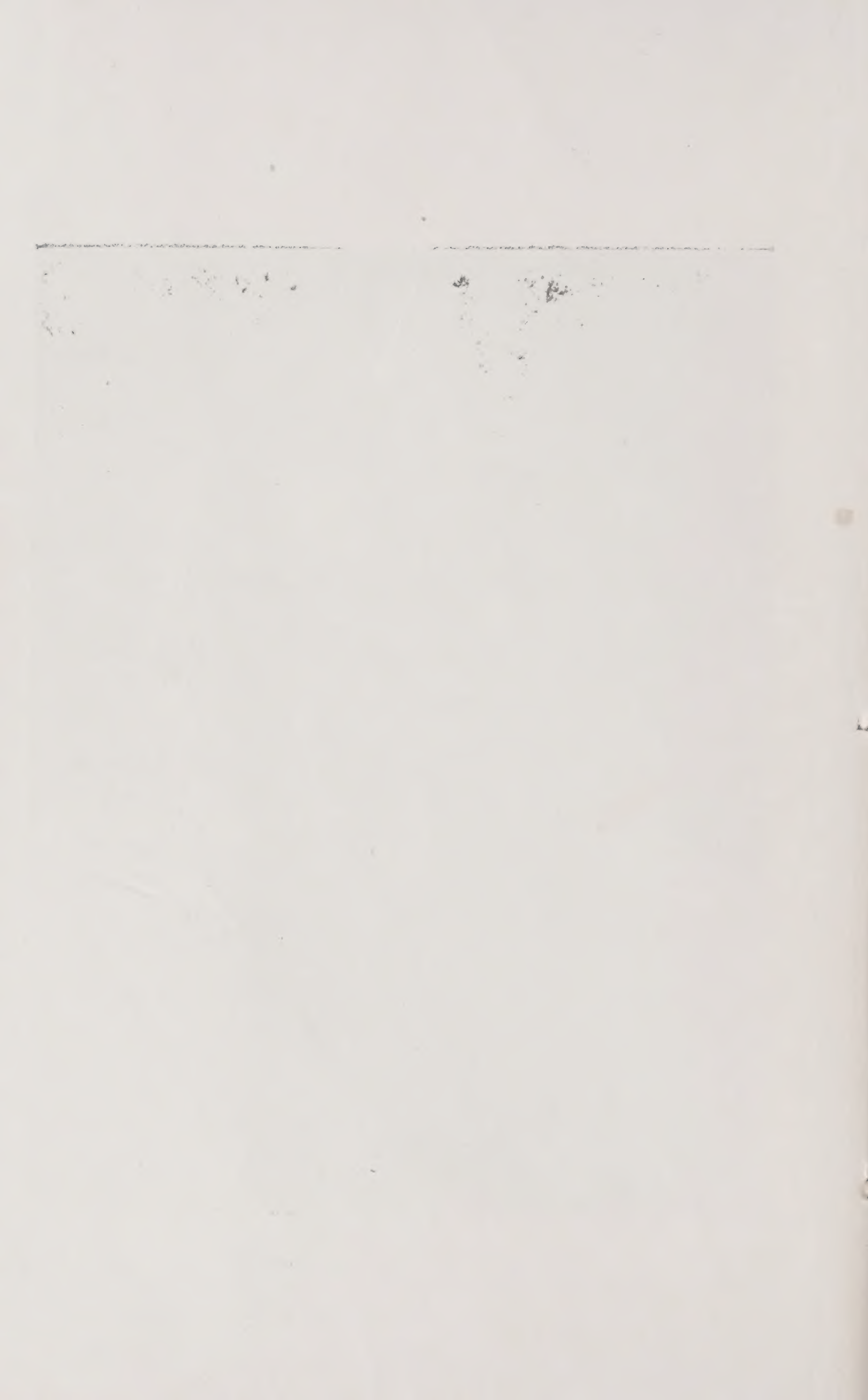
ಕಾರ್ತಿಕ, ೧೮೭೯

ಬೆಲೆ: ರೂ. ೧

~~ಬೆಲೆ ರೂ. ೧-೪-೦.~~

ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಸಹಕಾರಿ ಮುದ್ರಣ ಸಂಘ ನಿಯಮಿತ, ಕುಮಟಾ
ಅವರಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಬಿ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಧರ ಮತ್ತು
ಎನ್. ಆರ್. ರಾವ್ ಅವರಿಂದ ಕುಮಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

S. G. Bhat
Kumta

B. H. Sreedhara

ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಒಂದು ಮಾತು

ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದ-ಮಕರಂದಕ್ಕಾಶಿಸುವ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಂಡುಣಿಗಳು ನಮ್ಮ 'ಭಾರತೀಯ ರಾಜ್ಯಧರ್ಮದ ಸತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪ' ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದ್ದು ಈ ಎರಡನೆಯದಾದ 'ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ' ವೆಂಬ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನಮಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿತ್ತಿತು. ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದ-ವೈದರ್ಘಿಯ ಆಂಗ್ಲರೂಪವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಒದಗುವ ವಿದಗ್ಧ ವೇದನೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ರಸಿಕರು ಪ್ರಸ್ತುತ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರಬಹುದಾದ ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿಯಾರೆಂದು ನಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ.

ಭಾರತವು ಬಹಳ ಹಳೆಯ ಕಾಲದಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ನಾಗರಿಕತೆಗಳ ತವರೆಂಬುದು ವಿಶ್ವವೇದ್ಯ. "ವಾಗ್ ವೈ ಸಮ್ರಾಟ್ ಪರಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ" ಎಂಬ ವೇದೋಕ್ತಿಯಂತೆ ಭಾರತೀಯ ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯವು ಅದರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ನಾಗರಿಕತೆಗಳ ಶಿರೋರತ್ನವೆನಿಸಿದೆ. ಕೇವಲ ಸ್ವದೇಶೀಯವೆಂಬ ಅತ್ಯಭಿಮಾನದಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಪರಂಪರೆಯೊಂದಾದರೆ, ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅದು ಹಳೆಯ ಅಪ್ರಬುದ್ಧ ಜನರ ನಾಗರಿಕತೆಯ ತೊದಲು ಮಾತೆಂದು ತೆಗಳುವ ಪರಂಪರೆಯೂ ಇನ್ನೊಂದಿದೆ. ಈ ಎರಡನೆಯ ಮತವನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಟರೂ ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರು ತ್ರಯಸ್ಥನಾವನಿಗಾದರೂ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರು ತುಲನಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿವಿಧ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಯುಗಗಳ ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯವನ್ನು ಇತರ ದೇಶಗಳ ಆಯಾ ಯುಗಗಳ ವಾಙ್ಮಯ ಜೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ಮೌಲ್ಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ್ದು ಅವರ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ-ಸಾಗರದ ಅತಿ ಗಣ್ಯವಾದ ಹೆದ್ದೆರೆಗಳ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಸೌಂದರ್ಯಮಾಪನವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾರತೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಪುರುಷನ ಪರಂಪರಾಗತ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರತಿಭೆ ಅರವಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳದಾದುದರಿಂದ ಆ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿದ

ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿತ್ರ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಎನ್ನಿಸದಿರದು. ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಾದಿ ವಾಙ್ಮಯದ ಎಲ್ಲ ಮುಖಗಳನ್ನೂ ಎದುರಿಟ್ಟು ಅವರ ಈ ಬರೆಹವು ಗುಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅರವಿಂದರ ವಿಶ್ವವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯು ರೂಪಿಸಿದ ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ-ಪರಂಪರೆಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದರೂ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞ-ಮನೋಹಾರಿಯೆನಿಸುವ ಈ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ರಸಿಕರು ಸ್ವಾಗತಿಸುವರೆಂದು ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಂಬುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾದ ಋಗ್ವೇದದ ಕೆಲ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ; ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಆಂಗ್ಲ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಓದುಗರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಕೆಲ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥವನ್ನಿಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜವಾಬುದಾರಿಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ; ಅವರು ಕೊಟ್ಟಷ್ಟನ್ನೇ ಕನ್ನಡಿಸಿ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರ ಮೂಲ ಬರಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಲ್ಲ. ನಾವಿಲ್ಲಿ ವಿಷಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅವಕ್ಕೆ ಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಓದುಗರಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಗಲೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಬಳಸಿದ ವಾಙ್ಮಯವಿಮರ್ಶೆಯ ಗಣ್ಯವಾದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಕೋಶವನ್ನು ಕೊನೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ.

ಹಿಂದಿನ ನಮ್ಮ ಅನುವಾದಕ್ಕೂ ಅದರ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೂ ಅನುಗ್ರಹಸಂಪತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಬಂಧದ ಅನುವಾದಕ್ಕೂ ಅವರ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಪಾಂಡಿಚೇರಿಯ ಅರವಿಂದಾಶ್ರಮದ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಮಾತೆಯವರಿಗೂ ಆಶ್ರಮದ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಿಗೂ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಅನುವಾದದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ನಮಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾಗಿ ನಿಂತ ಕನ್ನಡದ ಅನುಭಾವಿ-ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀ ದ. ರಾ. ಬೇಂದ್ರೆಯವರನ್ನೂ ಅರವಿಂದ-ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಆಪಾದಮಸ್ತಕವಾಗಿ ಈಸಾಡಿದ ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲ

ವಿ. ಕೃ. ಗೋಕಾಕರನ್ನೂ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಅರವಿಂದಮಂಡಲದ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಾದ ಪ್ರೊ. ಎ. ವಿ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೆನೆಯದಿರಲಾರೆವು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದ-ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಪಡಿಯಚ್ಚನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಇಲ್ಲಿಯ ಗಿಬ್ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಜಿ. ಭಟ್ಟರ ಉಪಕಾರವನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸದಿರಲಾರೆವು.

ಕೆನರಾ ಕಾಲೇಜು, ಕುಮಟಾ
೨೧–೧೧–೧೯೫೭

ಅನುವಾದಕರು

ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಒಂದು

ವೈದಿಕ ವಾಙ್ಮಯ

ಕಣ್ಣಿನ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮನ್ನು ರಂಜಿಸುವ ಕಲೆಗಳು ನಮ್ಮ ಜನಾಂಗದ ಸತ್ವದ ವಿಲಕ್ಷಣ ರೀತಿಯ ಘನಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಬಲ್ಲವು. ಇದು ಜನತೆಯ ರಸಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಹಾಗೂ ರಚನಾತ್ಮಕ ಮನಸ್ಸಿನ ಆವಿರ್ಭಾವ. ಆದರೆ ಜನಾಂಗದ ಈ ಸತ್ವದ, ಬದಲಾಗಲು ಒಗ್ಗುವ ಮತ್ತು ಬಹುಮುಖವಾದ, ಆತ್ಮಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅದರ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲೇ ನಾವು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ತನ್ನ ವಿಕಾಸಾವಸ್ಥೆಯ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತಿರುವು ಹೊಳವುಗಳನ್ನೂ ಅದರ ಅಂತರಾತ್ಮವು ನಮಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ವಿವಿಧವಾಗಿಯೂ ಶಬ್ದದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಲಂಕಾರ-ಧ್ವನಿಗಳ ಶಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವಾಙ್ಮಯದ ಮಹತ್ವವು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಅದರ ವಸ್ತುವಿನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಚೆಲುವನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರದ ಮೌಲ್ಯ ಹಾಗೂ ಸ್ವರೂಪಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಅದರ ಭಾಷೆಯ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಮಟ್ಟದ ಶೈಲಿಯನ್ನೂ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಜನತೆಯ, ಆಯಾ ಯುಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ, ಆದರ್ಶ ಹೃದಯವನ್ನೂ ಜೀವಿತವನ್ನೂ ಪ್ರಾಣವನ್ನೂ ಆತ್ಮವನ್ನೂ ತನ್ನ ಕ್ರಾಂತ ದರ್ಶಿಗಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಇತರ ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಮನ ಸಾಧಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ದೋಷೈಕದೃಷ್ಟಿಯವನೂ ದೂರಲಾರನು. ಗುಣದಲ್ಲಿ, ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯಲ್ಲಿ, ವೀರ್ಯವತ್ತೆಯಲ್ಲಿ, ಅನನ್ಯಸಾಧಾರಣತೆಯಲ್ಲಿ, ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸಾರದಲ್ಲಿ, ಕೌಶಲ್ಯದಲ್ಲಿ, ಬಂಧದಲ್ಲಿ, ಮಾತಿನ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸಮತೆ-ಕಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅಂತಃಸತ್ವದ ಅಗಲ-ಎತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಅಭಿಜಾತ ಕೃತಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಮಹಾವಾಙ್ಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಸೇರುವುವು. ವಿದ್ವಜ್ಜನರ

ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಈ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆ ಅತಿಸಂಪನ್ನ, ಪರಿಪೂರ್ಣ, ಸಮರ್ಥ. ಮನುಷ್ಯಬುದ್ಧಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ, ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ, ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಮಧುರ, ಪ್ರಸನ್ನ, ಓಜಸ್ವಿ, ಸುಶ್ಲಿಷ್ಟ, ಪರಿಪುಷ್ಟ, ಮಾರ್ಮಿಕ. ಅದರ ನಾದಗಾಂಭೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಇತರ ಗುಣ–ಲಕ್ಷಣಗಳು ಭಾರತೀಯ ಮನವು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಕವಿಗಳೂ ಮನೀಷಿಗಳೂ ಅದರ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಕೆಡದಂತೆ ಅದನ್ನು ಉನ್ನತವಾಗಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಬಳಸಿದರು. ಭಾರತದ ಸತ್ವವು ತನ್ನ ಅತಿಪ್ರಮುಖ, ಪ್ರಕಾಶಕ ಹಾಗೂ ವೈಭವಸಂಪನ್ನ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೇ ಮಾಡಿತಾದರೂ, ಅದು ತನ್ನ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿತು. ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯದ ಒಟ್ಟು ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ ನಾವು ಪಾಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬೌದ್ಧ ವಾಙ್ಮಯವನ್ನೂ ಇತರ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡ ವಾಙ್ಮಯಗಳನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಾಙ್ಮಯಗಳ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಮ, ಅತ್ಯಧಿಕ ಎನಿಸಬಹುದಾದ ಕೃತಿಗಳಿವೆ; ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ, ಮಧ್ಯಯುಗೀನ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಯುರೋಪಿನ ಅಜರಾಮರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವುವು. ಈ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕೃತಿಗಳ ಮತ್ತು ಕರ್ತರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳ ಹೊರಟರೆ ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಭರ್ತೃಹರಿ, ಜಯದೇವ, ಧರ್ಮಪದ, ಜಾತಕ, ಪಂಚತಂತ್ರ, ತುಲಸೀದಾಸ, ವಿದ್ಯಾಪತಿ, ಚಂಡೀದಾಸ, ರಾಮಪ್ರಸಾದ, ರಾಮದಾಸ, ತುಕಾರಾಮ, ತಿರುವಳ್ಳುವರ್, ಕಂಬನ್, ನಾನಕ್, ಕಬೀರ, ಮೀರಾಬಾಯಿ ಮತ್ತು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಶೈವಸಂತರು ನಮಗೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಇವಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ದೇಶದ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟೋ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮೂರು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವರುಷಗಳಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಈಗಲೂ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಈ ಮಾನಸಪ್ರಜ್ಞೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಚೈತನ್ಯಪೂರ್ಣವೂ ಅಸಾಧಾರಣವೂ ಆದ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಈ ಅಲಂಘ್ಯ ಅಭಿಲೇಖವನ್ನು, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ–ಸತ್ವದ ವೈಭವವನ್ನು, ರಚನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸುವ ವಿಮರ್ಶಕನು ಅಂಧ ಅಸೂಯಾಪರ, ಅಭೇದ್ಯ ಪೂರ್ವಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತ; ಅಂಥವನ ವಿಮರ್ಶೆ ತುಚ್ಛೀಕರಿಸಲೂ

ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಈ ವಿಮರ್ಶಕ–ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನು ಎತ್ತಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಉತ್ತರಿಸಹೋಗುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಸೈ; ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಾಙ್ಮಯದ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಾವ ಅಂಶವೂ ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನ ವಿಮರ್ಶಬುದ್ಧಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅನುಕೂಲಮಾತ್ರ ಕೊಡಬೇಕಾದರೂ—ಆತನ ವಿಪರೀತ ದೃಷ್ಟಿ, ವಿಡಂಬನೆ ಮತ್ತು ಅಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತರ್ಕ ಇವುಗಳಿಗೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟಾದರೂ ಅವಕಾಶವಿದ್ದರೆ ಅದು ಇಂತು: ಭಾರತೀಯ ಮನವು ಧ್ಯೇಯವಾದಿಯೂ ವಿಪುಲ ಕಲ್ಪಕತೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಯುರೋಪಿನವನಾದ ಆತನ ಹೆಚ್ಚು ವಾಸ್ತವಿಕವಾದ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ವಿಪುಲವಲ್ಲದ ಕಲ್ಪಕತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರದಾದವು ಎಂಬುದಿಷ್ಟೆ. ವಿಮರ್ಶೆಯ ಈ ರಾಕ್ಷಸಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಯುರೋಪಿನ ವಾಙ್ಮಯದ ಕೆಟ್ಟ ಭಾಷಾಂತರಗಳನ್ನು ಓದಿದ ಒಬ್ಬ ಭಾರತೀಯ ವಿಮರ್ಶಕನ ದ್ವೇಷೈಕದೃಷ್ಟಿಯ ದುರಾರೋಪವೊಂದನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಹೊರಟರೆ ಇಲಿಯಡ್ ಎಂಬ ಗ್ರೀಕ್ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಒಂದು ಕಚ್ಚಾಟ, ಬಾಲಿಶ, ಕಾಡುಗಬ್ಬ ಅಥವಾ ಕಗ್ಗ; ಡಾಂಟೆಯ ಮೇರುಕೃತಿಯು ಒಂದು ಕ್ರೂರ, ಅಂಧ ಧರ್ಮಪುರಾಣದ ಬೇತಾಳಗಳ ಕುಣಿತ; ಶೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರನು ಎಲ್ಲೋ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಕೌಶಲವುಳ್ಳ, ಅಪಸ್ಮಾರ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಕುಡಿದ ಕಾಡು ಕವಿ; ಗ್ರೀಕ್, ಸ್ಪೇನ್ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೆಂಡುಗಳ ನಾಟಕಚಕ್ರವೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ಲೀಲದ ಬಚ್ಚಲು ಮತ್ತು ಹಿಂಸೆಯ ಕೆಚ್ಚಲು. ಫ್ರೆಂಚ್ ಕಾವ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಬೋಳುಬೋಳಾದ, ಅಥವಾ "ಎದ್ದು ವೊದ್ದು ಸ್ವರೂಪಾಯ, ಎಮ್ಮೆ ಕೋಣಾಯ ಮಂಗಳಂ" ಎಂಬ ತರಹದ ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯ ಕುಸ್ತಿ ಅಥವಾ ಕಸರತ್ತು: ಫ್ರೆಂಚ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಪಾಪಕೂಪಗಳು, ಛಟಿಂಗತನದ ವೈತರಣಿಗಳು ಅಥವಾ ರಸಿಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಮಾಡಿದ ಸುದೀರ್ಘ ಮಹಾ ಮದನ–ಯಜ್ಞಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಡುನಡುವೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ ಹೆಸರಿಸಿ, ಕೃತಿಗಳ ಭಾವಾರ್ಥವನ್ನಾಗಲಿ, ರಸದೃಷ್ಟಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ರಚನಾಮಾರ್ಗವನ್ನಾಗಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕಾಸಿನಷ್ಟೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡದೆ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಸ್ವಕಪೋಲ

ಕಲ್ಪಿತ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ, ಅಸಂಬದ್ಧ—ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಕ್ರೈಸ್ತ-ಕ್ರೈಸ್ತೇತರ ಧ್ಯೇಯವಾದಗಳು ಅಸತ್ಯ—ಅಲ್ಲಿಯ ಕಲ್ಪಕತೆ ಅನೂಹಾನವಾಗಿ ಬಂದ ವಿಷಯ-ಲಂಪಟತೆ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೆಟ್ಟು ಹೋದದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಂಥ ಅಕಾಂಡತಾಂಡವವು ವಿಮರ್ಶೆ ಬಾಹ್ಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವಟ್ಟಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವ್ಯರ್ಥ ವಿಡಂಬನೆಗಳು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯ ಯುರೋಪಿಯನ್ನನು ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯದ ಬಗ್ಗೆ ತಾಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇನೂ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅನೇಕವೇಳೆ ಭಾರತೀಯ ಬರವಣಿಗೆಯ ಸತ್ವ, ಸ್ವರೂಪ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳು ಹೇಗೆ ಜನತೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯದ ಓಜಸ್ಸು ಕಲಾವೈಭವಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವ ಸಹಾನುಭೂತಿಪರರಾದ ವಿಮರ್ಶಕರಿಂದಲೂ ಒಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ಇದು ಅಷ್ಟೇನೂ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಚಿತ್ರ-ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿವಿಧ ಮನಸ್ಸುಗಳ ಮುದ್ರೆಗಳು ಮೂಡಿರುವ ಈ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಅಡ್ಡಗೋಡೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು—ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತ, ಸಮರ್ಥ ಎನಿಸಿದ್ದು—ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಬರಿ ಶಬ್ದಾಡಂಬರವಷ್ಟೆ. ಈ ತೊಂದರೆಗೆ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳುಂಟು. ಭಾಷೆಯ ಸಜೀವ ಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಸಚೇತನ ಸ್ಪರ್ಶ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವುದು; ಎರಡನೆಯದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಸಾದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಭೇದಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದು ಸಾದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ಇದಕ್ಕೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ: ಚೀನೀ ಕಾವ್ಯವು ತನ್ನದೇ ಆದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನುಳ್ಳದ್ದು; ವಿದೇಶೀಯವೆಂದು ಮೂಲೆಗೊತ್ತುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವನ್ನು ಪೂರ್ವಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಮೆಚ್ಚಲು ಬರುತ್ತದೆ: ಏಕೆಂದರೆ ಆಗ ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಮನಕಲಕುವ ನೆನಹುಗಳಾಗಲಿ, ಹೋಲಿಕೆಗಳಾಗಲಿ ಅವನ ಆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಒಡ್ಡುವುದಿಲ್ಲ. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸ ಹೊರಟರೆ,

ಯುರೋಪಿನ ಕಾವ್ಯದಂತೆಯೇ ಭಾರತೀಯ ಕಾವ್ಯವು ಆರ್ಯರ ಅಥವಾ ಆರ್ಯಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮನಸ್ಸಿನ ರಚನೆ, ಅಂತಹದೇ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಅದು ಹೊರಡುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ, ಅದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತದೆ—ಹೀಗಿದ್ದರೂ ರಸದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಪನಾವೈವಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಭಂಗಿ-ಭಣಿತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಭಾವತತ್ವದಲ್ಲಿ, ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ, ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕೀಕರಣದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಇದು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತದೆ. ಯುರೋಪಿನ ಭಾವ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಗಳ ಬಳಕೆಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ—ಆದರೆ ಅದನ್ನದು ಪಡೆಯಲಾರದಾಗುತ್ತದೆ. ತನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ರಹಸ್ಯವುಳ್ಳ ಆ ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದು ಸೋಲುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೋಗುವ ಹಾಗೂ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಆತನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾಗಲು ಅವನ ಮನೋಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲತಃ ತೀರಾ ಭಿನ್ನವಾದ ಸತ್ವದ ಅರೆಯರಿವೂ ಆಕರ್ಷಣ-ಅತೃಪ್ತಿಗಳ ಮಿಶ್ರಭಾವಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಿನ್ನ ಹೃದಯವೂ ಕಾರಣಗಳು. ಈ ಅಲ್ಪಾವಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿವೇಚಿಸಲು ಈ ವಿಷಯ ಬಹಳದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ; ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಭಾರತೀಯ ಆತ್ಮದ ಕುರುಹು ಮುದ್ರಿತವಾಗಿರುವ ರಚನಾತ್ಮಕ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕವಾಗಿರುವ ಕೆಲವೇ ಉದಾತ್ತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ಕೆಲ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ವೈಭವಪೂರ್ಣ ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿತ್ತು; ಆಗ ಅಗಾಧವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯು ಕಾರ್ಯಪರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದಾರ್ಶನಿಕ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಆಳವೂ ತಿಳಿಯೂ ವಿಶಾಲವೂ ಆದ ಬೌದ್ಧಿಕ-ನೈತಿಕ-ವಿಚಾರ, ಶೂರತನ, ರಚನಾತ್ಮಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅಂದು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಮನೋಭೂಮಿಕೆ ತನ್ನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ—ನಾಗರಿಕತೆಗಳ ಶಾಶ್ವತ ರಚನೆಯ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಹಾಕಿತು. ಈ ಯೋಜನೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರತಿಭೆಯು ನಾಲ್ಕು ಮಹೋನ್ನತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿತು: ಅವೇ ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾ

ಭಾರತ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆ, ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ ಉಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಇನ್ನಾವ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಲಾರವು. ಮೊದಲಿನೆರಡು, ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜೀವನದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಡಿಗಲ್ಲಾಗಿವೆ. ಮಿಕ್ಕೆರಡೂ ಅಪರ ಬಾಳಿನ ಮಹೋನ್ನತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸಿದ ಭಾವಗಳ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದ ಧ್ಯೇಯಗಳ—ಅಲ್ಲದೆ, ಜೀವ, ಪ್ರಕೃತಿ, ದೇವರು ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಗಳ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ರಚನಾತ್ಮಕ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಎನಿಸಿವೆ. ಪ್ರತಿಮಿತ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಸಾಕಾರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಿತ್ತ ಮಾನಸಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅನುಭವದಿಂದ ಕಂಡ ಉಕ್ತ ವಿಷಯಗಳ ಮೊದಲ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ವೇದವು ಕೊಟ್ಟಿತು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಆ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಹೊರಟವು. ಆದರೆ ಅವು ಆ ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಕ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅದರ ಮನೋಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಮೂಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಿಂದ ಅವುಗಳ ಅತ್ಯಂತ ಸಾರಭೂತವೂ, ಗಂಭೀರವೂ, ಅತ್ಯಾಪ್ತವೂ, ಅತಿ ವಿಪುಲವೂ ಆದ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು — ಆತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಜೀವ, ಪ್ರಪಂಚ ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ತತ್ವ ಹಾಗೂ ಶಕ್ತಿಗಳ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಮತ್ತು ಅದ್ವಿತೀಯ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು — ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭೆ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಪ್ರಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲಕ ಶುದ್ಧ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದವರೆಗೆ ಹರಿದ ಅಕುಂಠಿತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುದಾತ್ತ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅತಿಸ್ಫುಟ ದರ್ಶನಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇತಿಹಾಸ–ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ, ಬಾಳು, ಆದರ್ಶ, ನೀತಿ, ರಸದೃಷ್ಟಿ, ಚೇತಸ್ಸು, ಭಾವನೆ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನ, ಭಾವ, ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಅನುಭೂತಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿವೆ. ಮಿಕ್ಕ ವಾಙ್ಮಯ ಭಾಗ ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಂಬರಿದದ್ದು; ಆದರೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಬುನಾದಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ — ಮತ್ತು ಹಳೆಯ ಜಾತಿ–ಆಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಸ ಅಂಶಗಳು ಬಂದು ಮುಂದಿನ ಕೃತಿಗಳ ಒಟ್ಟನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವವಲ್ಲದೆ, ಮೂಲ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ, ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೂಲ

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಗಳ ವಿಸ್ತರಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಅವು ಅಸಂಬದ್ಧ ಅಥವಾ ಅಸಂಗತ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಕಾರಣವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಚಿತ್ರ-ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ವಾಙ್ಮಯ-ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾದರೂ ಭಾರತೀಯ ಮನವು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸೂತ್ರಬದ್ಧವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರಗತಿ ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡಬಹುದು.

ವೇದವು ಪ್ರಾಚೀನ, ಪ್ರಾತಿಭ ಹಾಗೂ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಮಾನಸಪ್ರಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ ರಚನೆ. ವೇದದ ಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿಪ್ರಧಾನವೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಪಕತೆಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದದ್ದೂ ಆಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅದು ಇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು, ವಾಸ್ತವ ವಿಚಾರವನ್ನು, ದಿವ್ಯ ಅಥವಾ ಯೌಗಿಕ ಅರ್ಥ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಅವಲಂಬಿಸಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಅದು ಮಾನವನ ಕಲ್ಪಕಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ರಸಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲೀಲೆಯೆಂದಲ್ಲದೆ, ಸತ್ಯಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಬಾಗಿಲುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ; ಕಲ್ಪನೆಯ ಒಳಗಣ್ಣು ಒಮ್ಮೆ ಸೂಚನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವನ್ನೂ ತರ್ಕಬದ್ಧ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ನಂಬಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಇದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿ-ಸಂಪರ್ಕಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾತಿಭಸೂಚನೆಗಳಷ್ಟೇ ಅದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತಾಯಿತು; ಮಿಕ್ಕವನ್ನು ಅದು ಒಪ್ಪದಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವೇದವು ಅರ್ಥವಾಗದ್ದು, ಒಂದುವೇಳೆ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಆ ಅರ್ಥ ಕೇವಲ ಅದರ ಹೊರಮೈಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು— ಅದೂ ಕೂಡಾ ಭಾಷೆ ಶೈಲಿಗಳ ವಿಲಕ್ಷಣತೆಯಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಎನಿಸಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇಂದಿನವರು ಮಾಡಿದ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳು ಅಸಂಪೂರ್ಣ. ಇವು ಅಂದಿನ ಮಾನವತೆಯ ಹೊಸ ಹದಿಯದ ಹೊಂಬಗೆಯ ರಚನೆಯನ್ನು ಒಂದು ತೇಪೆ, ಹರಕು-ಮುರಕು ಬರಹ, ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪ, ಪ್ರಾಕೃತ ಮಾನವನ ಕಲ್ಪನೆಯ ವಿಕಟತೆ ಎಂಬಂತೆ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಓದುಗ ಗೊಂದಲಗೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಬಹುದಾಗಿದ್ದ ವೇದವು ಇವುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸಪ್ಪೆಯಾಗಿಯೂ

ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಣಚೇತನೆಯ ಒರಟು ಐಹಿಕ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಿ, ಅವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ನಿಸರ್ಗಾರಾಧನೆಯ ಧರ್ಮದ (Naturalistic Religion) ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಗ್ರಂಥ ಎಂಬಂತೆ ತೋರುವಂತಾಗಿದೆ. ಅನಂತರದ ಭಾರತೀಯ ಪುರೋಹಿತ-ಪಂಡಿತ ವರ್ಗಗಳ ಕರ್ಮಠವಾದ ಶುಷ್ಕಬುದ್ಧಿಗೆ ವೇದವು ಕೇವಲ ಒಂದು ಪುರಾಣ ಗ್ರಂಥ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಂತೆ ಎಂದು ತೋರಿತು. ತಮ್ಮ ವಿಚಾರಬುದ್ಧಿಗೆ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಎನಿಸಿದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಗತಿ, ಪೌರಾಣಿಕತೆ, ಪ್ರಾಕೃತ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳು—ಇವನ್ನಷ್ಟೇ ಹುಡುಕ ಹೊರಟ ಯುರೋಪಿಯನ್ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕೇವಲ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರ ಅಂತರಾರ್ಥವನ್ನೂ ಕಾವ್ಯಗುಣವನ್ನೂ ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಕಟವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ವೈದಿಕ ಋಷಿಗಳಿಗೆಂದೂ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ; ಅವರಾದನಂತರ ಬಂದು ಈ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವೂ ಪ್ರಕಾಶಮಯವೂ ಆದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯ ವಾಣಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಅನುಪಮ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತು ಮತ್ತು ವಿಚಾರದ ಅದ್ಭುತ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಮಹಾದಾರ್ಶನಿಕರಿಗೂ ಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದದ್ದಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಈ ಋಷಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವೇದವು ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಡುವ ಶಬ್ದ, ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ, ಶ್ರುತಿ. ಅದು ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಣಿ. ಜೀವನದ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಮೆ ರೂಪಕಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದೊಂದು ದಿವ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ; ವಾಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಅನಾವರಣ ಮಾಡುವಂತಹುದು; ಅದು ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಬೋಧವನ್ನೂ ರಚನಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊರಗೆಡಹುವ ಸಾಧನ. ಅದೇ ಮಂತ್ರ. ಅದು ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯ ಲಯಬದ್ಧ ಸ್ಫೂರ್ತವಾಣಿ; ಅದೆಂದೂ ಶಬ್ದಗತವಾದ ತರ್ಕಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನಾಗಲೀ ರಸಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನಾಗಲೀ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕ ಕತೆಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಬೆಳೆಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಬಳಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಬುದ್ಧಿಗೆ ರಸದೂಟ ಉಣಿಸಲೆಂದಲ್ಲ — ಮತ್ತಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ್ದರಿಂದ ದ್ರಷ್ಟಾರರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಜವಸ್ತುವಾಗಿ ಕಂಡ

ಅನುಭವವನ್ನು ಸಂಕೇತ ಹಾಗೂ ಸಜೀವ ಪಡಿಯಚ್ಚುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಪಡಿಮೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳ ಕಲ್ಪಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಮನಗಳ ಹಾಗೂ ಜೀವನದ ಭೌತಿಕ ಅನುಭವದ ಬಾಹ್ಯಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಬದಿಗಿಟ್ಟು ಲೋಕೋತ್ತರ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿತು.

ಇದೇ ಅವರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪವಿತ್ರ ಕವಿಯ ಕಲ್ಪನೆ. ಅಂದರೆ ಕವಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತತಮವಾದ ಒಂದು ಬೆಳಕು ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪದ–ಅರ್ಥರೂಪಗಳು ಅವನಿಗೆ ಕಾಣುವುವು. ಆ ಮೂಲಕ ಅವನು ಸತ್ಯವನ್ನು, ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ "ಕವಯಃ ಸತ್ಯಶ್ರುತಯಃ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವೈದಿಕ ಕಾವ್ಯದ ಕವಿಗಳೆಂದೂ ಆಧುನಿಕ ಪಂಡಿತರು ಆರೋಪಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಒಂದು ಬಲಿಷ್ಠ ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಕುಲದವರಿಗೆ ಮದ್ದು ಕೊಡುವ ಮೇಲುದರ್ಜೆಯ ವೈದ್ಯರೆಂದಾಗಲಿ, ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವವರೆಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ದ್ರಷ್ಟಾರರೆಂದೂ ('ಋಷಿ') ಚಿಂತಕರೆಂದೂ ('ಧೀರ') ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಉನ್ನತವೂ ಅಪರೋಕ್ಷವೂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನವೂ ಆದ ಸತ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ನಂಬಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಭಾಷೆ ತಮ್ಮಲ್ಲಿದೆ ಎಂದೂ ಆ ಗಾಯಕರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ಋಷಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವ ರಹಸ್ಯಪದಗಳು ಗೊತ್ತು ಎಂದು ಅವರು ತಮ್ಮ ಸೂಕ್ತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ — 'ಕವಯೇ ನಿವಚನಾನಿ ನಿಣ್ಯಾವಚಾಂಸಿ'. ಅವರ ನಂತರ ಬಂದವರಿಗೆ ವೇದವೆಂಬುದೊಂದು ಜ್ಞಾನದ ಹೆಬ್ಬೊತ್ತಗೆ, ಅತ್ಯುನ್ನತ ಅರಿವಿನ ಭಂಡಾರ, ಶ್ರುತಿ ಎನಿಸಿತು. ಅದು ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯ ವಿಚಾರಗಳ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಒಳ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಶಾಶ್ವತ ಹಾಗೂ ಅಪೌರುಷೇಯ ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಂಡ ಹಾಗೇ ಬಿಂಬಿಸುವ ಮಹಾವಾಕ್ಯೆಂದು ಆ ಮುಂದಿನ ತಲೆಮಾರಿನ ಋಷಿಗಳು ತಿಳಿದರು. ಪ್ರಾಚೀನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಆವರಣದಲ್ಲಿಯು ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಸಾಂಕೇತಿಕ ಹಾಗೂ

ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅರ್ಥದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಲೆಂದೇ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪವಿತ್ರ ಸೂಕ್ತವೂ ದಿವ್ಯಾರ್ಥಗರ್ಭಿತ ಬೀಜಮಂತ್ರ, ಗಭೀರ ಹಾಗೂ ಮಾರ್ಮಿಕ ಸತ್ಯದ ವ್ಯಂಜಕ, ತಮ್ಮ ಉದಾತ್ತ ಉಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದಾದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಆಧಾರ—"ತದೇಷಾ ಋಚಾಭ್ಯುಕ್ತಾ" ಎಂದು ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ವೇದಕಾಲೀನ ಋಷಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರರು ಹೇಳಿದುದು ತಪ್ಪು; ಕೊನೆಯ ಭಾಗದ ಕೆಲವೇ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವರು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸಲ್ಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಅವರಿಗೂ ಅವಕ್ಕೂ ಸುದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅಂತರವಿರುವುದೂ ಅವರಿದ್ದುದು ಬೌದ್ಧಿಕ ಚೇತನೆಯ ಯುಗವಾಗಿದ್ದುದೂ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ತಮಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಗೊತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವೇದದ ಮೂಲ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹತ್ತಿರವಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರರಿಗೆ ಇಬ್ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ವಿಷಯದ ಸಾರಭೂತ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಬ ಅವಕಾಶ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತೆಂದು ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಗೂ ಎನ್ನಿಸದಿರದು. ವೇದವು ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಅದು ಹುಡುಕುವುದು ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭೂತಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಸಂಭವನೀಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭಾರತೀಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಅವ್ಯಾಹತ ಪ್ರಯತ್ನದ ಮೊದಲ ರೂಪ ಇದೇ. ವೈದಿಕ ಋಷಿಗಳು ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ನುಡಿಗೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಭೌತಿಕ ಪ್ರಪಂಚದ ತೋರಿಕೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಸತ್ಯವೊಂದಿದೆ, ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಒಳ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ದೇವತಾಶಕ್ತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಮುಟ್ಟಬಹುದು. ಆ ಒಂದರ ಸತ್ತೆಯನ್ನೇ ಋಷಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ—"ಏಕಂ ಸದ್ವಿಪ್ರಾ ಬಹುಧಾ ವದಂತಿ" ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರರು ಬಗೆದಿದ್ದರು.

ಎಲ್ಲಾದರೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ನೇರವಾಗಿ ಅದರದೇ ಆದ ಪದಸಂಹತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ವೇದದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿವೆಯೆಂದು ನಂಬಿದವರಿಗಿಂತ ತಾನು ಬುದ್ಧಿವಂತನೆಂದು ತಿಳಿದ ಒಬ್ಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತನು ವೇದದಲ್ಲಿ ತೊದಲು ಮಾತಿದೆ, ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ, ಕರಾಳ

ಕಲ್ಪನೆಗಳಿವೆ—ಅದು ಬೇಸರ ಬರುವಂತಹುದು, ಕೀಳು, ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಜ್ಯವು; ಅಲ್ಲದೆ, ಅದು ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವದ ಕೀಳುಮಟ್ಟದ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ವಿಷಯಲಂಪಟತೆಗಳನ್ನು ಪಡಿಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ — ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವೆಡೆ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮದ ಅಂತರಾಳದಿಂದ ಬಂದ ಕೆಲ ಸದ್ಭಾವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದಾನೆ. ಋಷಿಗಳ ಮಾನಸ ಕಲ್ಪನೆಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮದನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಕಟಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಬದಲಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಹೋಗದೆ ವೇದವನ್ನು ಇರುವಂತೆಯೇ ನೋಡಿದರೆ ಅದರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಓಜಸ್ವಿಯೂ ಉದಾತ್ತವೂ ಆದ ಪವಿತ್ರಕಾವ್ಯವಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅರ್ಥವೂ ದರ್ಶನದ ಭಾವೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳ ಆತ್ಮದ ವಾಣಿಯಿಂದ ಹೊರಟದ್ದು. ವೇದ ವಾಣಿಯನ್ನೇ ಕೇಳಿರಿ:

ಋ. ವೇ. ಮಂ. ೫—ಸೂ. ೧೯

ಅಭ್ಯವಸ್ಥಾಃ ಪ್ರ ಜಾಯಂತೇ ಪ್ರವವ್ರೇರ್ವವ್ರಿಶ್ಚಿಕೇತನ
ಉಪಸ್ಥೇ ಮಾತುರ್ವಿಚಷ್ಟೇ ॥೧॥

ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳುಂಟಾಗುವುವು, ಆವರಣದ ಮೇಲೆ ಆವರಣ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಬರುವುದು: ತಾಯ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಪೂರ್ಣದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಜುಹುರೇ ವಿಚಿತಯಂತೋಽನಿಮಿಷಂ ನೃಮ್ಣಂ ಪಾಂತಿ
ಆದೃಹ್ಯಾಂ ಪುರಂ ವಿವಿಶುಃ ॥೨॥

ವಿಶಾಲಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನರಾಗಿ ಅವರು ಅವನನ್ನು ಕರೆದರು. ಬಲವನ್ನವರು ನಿದ್ದೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಾಯುತ್ತಾರೆ. ಬಲಿಷ್ಠ ನಗರದೊಳಗೆ ಅವರು ಹೊಕ್ಕರು.

ಆಶ್ವೈತ್ರೇಯಸ್ಯ ಜಂತವೋ ದ್ಯುಮದ್ವರ್ಧಂತ ಕೃಷ್ಟಯಃ
ನಿಷ್ಕಗ್ರೀವೋ ಬೃಹದುಕ್ಥ ಏನಾಮಧ್ವಾನವಾಜಯುಃ ॥೩॥

ಶ್ವೈತ್ರಮಾತೆಯ ಮಗನ ದಿವ್ಯ (ತೇಜಸ್ಸನ್ನು) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜನರು ಸಂವರ್ಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವಿದೆ, ಅವನು ಮಹಾ

ಮಾತಿನವ. ಈ ಮಧುಮದ್ಯದ ಬಲದಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ರಾಶಿಗಟ್ಟಲೆ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರಿಯಂ ದುಗ್ಧಂ ನ ಕಾಮ್ಯಮಜಾಮಿ ಜಾಮ್ಯೋಃ ಸಚಾ
ಘರ್ಮೋ ನ ವಾಜಜಠರೋಽದಬ್ಧಃ ಶಶ್ವತೋದಭಃ ॥೪॥

ಅವನು ಸುಖಾವಹವೂ ಸ್ಪೃಹಣೀಯವೂ ಆದ ಹಾಲಿನಂತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗಾರೂ ಸರಿಜೋಡಿಯಿಲ್ಲ; ಅವನಿಗಿಬ್ಬರು ಜೊತೆಗಾರರಿದ್ದಾರೆ. ಕಾವಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವನೊಂದು ಬಹು ದ್ರವ್ಯ ತುಂಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಅಜಯ್ಯನು, ಬಹು ಜನರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು.

ಕ್ರೀಳನ್ನೋ ರಶ್ಮ ಆಭುವಃ ಸಂಭಸ್ಮನಾ ವಾಯುನಾ ವೇವಿದಾನಃ
ತಾ ಅಸ್ಯ ಸಂಧೃಷಜೋ ನ ತಿಗ್ಮಾಃ ಸುಸಂಶಿತಾ
ವಕ್ಷ್ಯೋ ವಕ್ಷಣೇಸ್ಥಾಃ ॥೫॥

ಎಲೈ ಕಿರಣವೇ, ಆಡು; ಪ್ರಕಟವಾಗು ....

ಎಂನೆಯ ಸೂಕ್ತ:

ಯಮಗ್ನೇ ವಾಜಸಾತಮತ್ವಂ ಚಿನ್ಮನ್ಯಸೇ ರಯಿಂ
ತನ್ನೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಶ್ರವಾಯ್ಯಂ ದೇವತ್ರಾಪನಯಾಯುಜಂ ॥೧॥
ಯೇ ಅಗ್ನೇ ನೇರಯಂತಿ ತೇ ವೃದ್ಧಾ ಉಗ್ರಸ್ಯ ಶವಸಃ
ಅಪದ್ವೇಷೋ ಅಪಹ್ವರೋಽನ್ಯ ವ್ರತಸ್ಯ ಸಶ್ಚಿರೇ ॥೨॥

ಬಲಿಷ್ಠ (ದೇವನಾದ) ಆ ನಿನ್ನ ಅಚಲ (ಜ್ವಾಲೆಗಳು) ಸಂವರ್ಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ; ಅವು ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿವೆ. ವಿಧರ್ಮೀಯನ ವೈರವನ್ನೂ ವಕ್ರಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ಅವು ಕಳೆದೊಗೆಯುವವು.

ಹೋತಾರಂ ತ್ವಾ ವೃಣೀಮಹೇಗ್ನೇ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸಾಧನಂ
ಯಜ್ಞೇಷು ಪೂರ್ವ್ಯಂಗಿರಾ ಪ್ರಯಸ್ವಂತೋ ಹವಾಮಹೇ ॥೩॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ಪುರೋಹಿತನನ್ನಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಫಲಪ್ರದಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿಯೂ ಆಯುವೆವು; ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಂದು ಶಬ್ದವೆತ್ತಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುವೆವು.

ಇತ್ಥಾ ಯಥಾತ ಊತಯೇ ಸಹಸಾವನ್ ದಿವೇ ದಿವೇ
ರಾಯ ಋತಾಯ ಸುಕ್ರತೋ ಗೋಭಿಃ ಷ್ಯಾಮ
ಸಧಮಾದೋ ವೀರೈಃ ಸ್ಯಾಮ ಸಧಮಾದಃ ॥೪॥

......ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಮುಂಬರುವ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಬಹುಭಾಗ ಸನ್ನಿತ್ರಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಅದು ಯಜ್ಞದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಂಕೇತಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭೀಕೃತವಾಗಿದೆ:

೨೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತ:

ಮನುಷ್ವತ್ ತ್ವಾ ನಿ ಧೀಮಹಿ ಮನುಷ್ವತ್ ಸಂ ಇಧೀಮಹಿ
ಅಗ್ನೇ ಮನುಷ್ವದಂಗಿರೋ ದೇವಾನ್ ದೇವಯತೇ ಯಜ ॥೧॥

ಮನುವಿನಂತೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುವೆವು, ಮನುವಿನಂತೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವೆವು; ಎಲೈ ಅಂಗಿರಸ್ಸೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಂದು ನಾವು ಮನುವಿನಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ತ್ವಂ ಹಿ ಮಾನುಷೇ ಜನೇಗ್ನೇ ಸುಪ್ರೀತ ಇಧ್ಯಸೇ
ಸ್ರುಚಸ್ತ್ವಾ ಯಂತ್ಯಾನುಷಕ್ ಸುಜಾತ ಸರ್ಪಿರಾಸುತೇ ॥೨॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸುಪ್ರಸನ್ನನಾದ ನೀನು ಮಾನವ ಜಂತುವಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವೆ. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಸೌಟುಗಳು ನಿನ್ನ ಕಡೆ ಹೋಗುವುವು.

ತ್ವಾಂ ವಿಶ್ವೇ ಸಜೋಷಸೋ ದೇವಾಸೋ ದೂತಮಕ್ರತ
ಸಪರ್ಯಂತಸ್ತ್ವಾ ಕವೇ ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವಮೀಳತೇ ॥೩॥

ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳೂ (ನಿನ್ನಲ್ಲಿ) ಏಕಪ್ರಕಾರದ ಸಂತೋಷತಾಳಿ ನಿನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಎಲೈ ಪ್ರಜ್ಞಾವನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಿ (ಜನರು) ದೇವಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ದೇವಂ ವೋ ದೇವಯಜ್ಯಯಾಗ್ನಿಮೀಳೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ
ಸಮಿದ್ಧಃ ಶುಕ್ರ ದೀದಿ ಹ್ಯೃತಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ
ಸಸಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ ॥೪॥

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತ ಮರ್ತ್ಯನು ದಿವ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಭಜಿಸಲಿ. ಎಲೈ ಉಜ್ವಲನೇ, ಹೊತ್ತಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಉರಿದೇಳು. ಸತ್ಯಾಸನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ, ಶಾಂತ್ಯಾಸನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ.

ವೇದದ ದೇವತಾಕಲ್ಪಕ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ ನಾವು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಹೋದರೂ ಅವು ಅನುಭಾವಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಕಾವ್ಯವೆಂದು ಕಂಡುಬರದಿರವು. ಅದೇ ವೇದದ ನಿಜಸ್ವರೂಪ.

ಮಾದರಿಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಈ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈದಿಕ ಕಾವ್ಯಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಅಥವಾ ಹೆದರಿಕೆ ಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಏಷ್ಯದ ವಾಙ್ಮಯವೂ ಸಾಗಿದೆ. ವೈದಿಕ ವಾಙ್ಮಯದ ಶ್ರುತಿಶ್ರದ್ಧೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪದ್ಧತಿ, ವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಸಾಂಕೇತಿಕ ಅನುಭವಗಳ ಜಟಿಲತೆಗಳು ಏಷ್ಯದ ಇತರ ದೇಶದ ವಾಙ್ಮಯಗಳೊಡನೆ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿವೆ. ಇವನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವದ ಕಾವ್ಯಮಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಅಥವಾ ಆಲಂಕಾರಿಕ ರೂಪಕಲ್ಪನೆಯ ಪ್ರಾರಂಭವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಶೈಲಿಯು ಅನಂತರ ಬಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ವೈಷ್ಣವಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಠಾಕೂರರ ಆಧುನಿಕ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಚೀನದ ಮತ್ತು ಸೂಫಿಕವಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪಕಪದ್ಧತಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕವಿಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಲು ತಾತ್ವಿಕಚಿಂತಕನ ಶುಷ್ಕ ವಿಚಾರದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸಲು ಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಬೇಕಾದುದು ಅದರ ನಗ್ನಭಾವವನ್ನಲ್ಲ — ಅದರ ಅಂತಸ್ಸಾರವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ವಿಧದಿಂದ ಅವನು ತನ್ನೊಳಗಿನ ಇಡೀ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ತನ್ನ ಹೊರಪ್ರಪಂಚದಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದು ನಮಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಥಲಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ದೇವತೆಗಳು, ಶಕ್ತಿಗಳು, ದರ್ಶನಗಳು ಮತ್ತು ಅನುಭೂತಿಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಜೀವನ, ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಸಹಜವಾದ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆಕಾಣುವ ನಿಸರ್ಗ ಇವುಗಳಿಂದ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳು ತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಕಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ತಾವೇತಾವಾಗಿ ಆತನ ಕಾಣ್ಕೆ ಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಅವನು ಅವನ್ನು ಒತ್ತಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಅವನ್ನು ತನ್ನ ಒಳನೋಟಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಂತರಾರ್ಥಸೂಚಕಗಳನ್ನಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು

ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ನೇರವಾಗಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಅಂತಃಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿ ಜೀವನದ ಹೊರಮೈಗೆ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತಾನೆ; ಅಥವಾ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಒಳನೋಟಕ್ಕೆ ಅತಿ ಹತ್ತಿರವಾಗಿರುವ ಹೊರ ಅಲಂಕಾರವನ್ನೂ ಅದರ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ವಾಸ್ತವಿಕವೂ ಸುಸಂಬದ್ಧವೂ ಆದ ರೀತಿಯಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವ ಉಳ್ಳವರ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಕವಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮಿಕ್ಕವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅದು ಬರೀ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತು ಅಷ್ಟೇ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಕ್ತರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂಗಾಳದ ವೈಷ್ಣವ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಭೌತಿಕ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ರೂಪಕ ಅಥವಾ ಧ್ವನಿಯು ದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾನವ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಇರುವ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೆ ಲೌಕಿಕರಿಗೆ ಅದೆಲ್ಲಾ ಕೇವಲ ರೂಢಿ ಪರಂಪರೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ದಿವ್ಯ-ಮಾನುಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾದ ರಾಧಾ-ಕೃಷ್ಣರ ಸುತ್ತ ವರ್ಣಿಸಿದ ಶೃಂಗಾರ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡೂ ಮಾರ್ಗಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಸಂಧಿಸಲೂಬಹುದು. ಬಾಹ್ಯರೂಪಗಳ ರೂಢಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಕಾವ್ಯದ ಮೈಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಥಮ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಮೊದಲ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನಂತರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಬದಲಿಸಿ ಇಲ್ಲವೇ ಅವನ್ನು ಬಿಟ್ಟೇ ಬಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ಗೌಣಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕವಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆ ಅವನು ಅವು ಮುಂದಿಡುವ ಮಂಜು ಮಂಜಾಗಿ ಕಾಣುವ ಅರಿವಿನ ತೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದತ್ತ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೊನೆಯ ಮಾರ್ಗವೇ ವೇದಮಾರ್ಗ. ಮತ್ತು ಅದು ಕವಿಯ ಭಾವೋದ್ರೇಕ, ಒಳನೋಟದ ತೀವ್ರತೆ ಅಥವಾ ವಾಣಿಯ ಔನ್ನತ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವೈದಿಕ ಕವಿಗಳ ಮನೋಧರ್ಮವು ನಮ್ಮದಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಪ್ರತಿಮಾ ಪ್ರಯೋಗ ಅಥವಾ ರೂಪಕರಚನೆ ವಿಲಕ್ಷಣ. ಮತ್ತು ಅವರ ದರ್ಶನದ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಷಾಶೈಲಿ ಅದರ ಸಾರಭೂತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಹೊರವಲಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಭೌತಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕ ಪ್ರಪಂಚಗಳು ಅವರ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬಗೆಯೂ ಭಿನ್ನವೂ, ಆದರೆ

ಸುಸಂಬದ್ಧವೂ, ಆದ ಸದೃಶರೂಪದ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ದೇವತೆಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಅಂತರ್‌-ಬಾಹ್ಯ ಜೀವನವೆಂಬುದು ದೇವರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ದಿವ್ಯ ವ್ಯವಹಾರ. ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯ ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಶರೀರದ ಆತ್ಮತತ್ವವಿದೆ. ದೇವತೆಗಳೆಂಬವರು ಆ ಆತ್ಮತತ್ವದ ನಾನಾರೂಪ ಶಕ್ತಿಗಳು. ಈ ದೇವತೆಗಳು ಭೌತಿಕ ನಿಸರ್ಗದ ಮತ್ತು ಅಂತಸ್‌ತತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಬಾಹ್ಯ ರೂಪಗಳ ಒಡೆಯರು, ಅಧಿದೇವತೆಗಳು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭೌತಿಕ ಹಾಗೂ ಆಂತರಿಕ ದಿವ್ಯ ರೂಪಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವೇ ವಿಶ್ವದ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಗಳು, ಅಮರತೆಯ ಪಾಲಕರು, ಅಪ್ರಮೇಯ ತತ್ವದ ಬಾಲಕರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮೂಲತಃ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಒಂದೊಂದು ಮುಖವನ್ನೂ ಮುಂಚಾಚುವ ಉದಾತ್ತ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ವವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಋಷಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಜೀವನವು ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಗಳ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣ, ಮರ್ತ್ಯದಿಂದ ಅಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೇರುವ ಪಯಣ, ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲೆಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಂದ ದಿವ್ಯಸತ್ಯದ ವೈಭವಶಿಖೆಗೆ ಸಾಗುವ ಯಾತ್ರೆ. ಆ ದಿವ್ಯಸತ್ಯದ ಜಗವು ಅಪ್ರಮೇಯವಲ್ಲದೆ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಮಾನವನ ಬಾಳಿನಲ್ಲೇ ಕಟ್ಟಬಹುದು. ಈ ಮನುಷ್ಯಜೀವನವು ಒಂದು ತಾಮಸ ಹಾಗೂ ಸಾತ್ವಿಕ ಶಕ್ತಿಗಳ ಹೋರಾಟ; ಇದು ವೀರನರನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಕರುಣಿಸುವ ವರವನ್ನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮತ್ತು ಒಂದು ಪ್ರವಾಸ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ. ಆರ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಶಕ್ತಿಗಳ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಯಜ್ಞರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಗೆಯನ್ನು ಒಕ್ಕಲುತನದ, ಪಶುಪಾಲನೆಯ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದ ಆವರಣದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರತಿಮಾ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಅವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೊರಬದುಕಿನ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಸಂಕೇತಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಅವು ಅವರ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಾದರೂ ಮೃತಸಂಕೇತ ಅಥವಾ ಕೃತಕ ರೂಪಗಳಾಗಿರದೆ ಆಂತರಿಕ ಅನುಭವದ ಸಜೀತನವೂ ಸಮರ್ಥವೂ ಆದ ಸೂಚನೆಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಎನಿಸಿವೆ. ತಮ್ಮ ಅನುಭವದ ಪ್ರಕಟನೆಗೆ

ಅವರು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದರೂ ಬದಲುಮಾಡಬಹುದಾದ ಮಿರುಗುವ ಪುರಾಣ ಕತೆಗಳ ರಾಶಿ, ಕತೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ರೂಪಕಗಳು, ಪುರಾಣವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಕತೆಗಳು, ಯಾವಾಗಲೂ ರೂಪಕಗಳಾಗಿಯೇ ಉಳಿದ ಕತೆಗಳು— ಇವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡರು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ಯಗಳ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಭೌತಿಕವು ಅತೀಂದ್ರಿಯದ ಕಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿತು; ಅತೀಂದ್ರಿಯವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜ್ಯೋತಿಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾಯಿತು. ಈ ಅವಾಂತರ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಪರಮಟ್ಟಗಳ ಭೇದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಸೂಚನೆ ಮತ್ತು ವರ್ಣ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತ ಸ್ವರೂಪವಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ತರದ ದರ್ಶನ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರು ಬರೆದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಲೌಕಿಕ ಜೀವನದ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ರುಚಿವಿಚಾರಗಳ ಅಳಿಗೋಲಿನಿಂದ, ಅಳೆಯಲು ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಸಿಸಲು ಬಾರದು. "ಎಲೈ ಕಿರಣವೆ, ನಮ್ಮಕಡೆಗಾಗು" ಎಂಬ ಕರೆಯು ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ವೇದಿಕೆಯಮೇಲಿನ ಧಗಧಗಿಸುವ ಹುತಾಶನ ಜ್ವಾಲೆಯು ಎದ್ದು ಉರಿಯುವ ಆಟಕ್ಕೂ ಅದರಂತೆಯೇ ಇರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಯುವ ಅಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಗನಾದ ಇಂದ್ರನು ತಂದೆತಾಯಿಗಳನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಧೀರರೂಪಕಗಳು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿಮರ್ಶಕನಿಗೆ ಕರಾಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವನು ಮೂಗುಮುರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸನಾತನ ಸ್ವರೂಪವೊಂದರಲ್ಲಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮ, ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ, ಭೌತಿಕ ಮಾನಸಪ್ರಪಂಚಗಳ ನಡುವೆ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ದೇವ, ಆ ಪ್ರಪಂಚಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಪುನರ್ರಚನೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡರೆ ಈ ರೂಪಕವು ಸತ್ಯವೂ ಅಂತರಾರ್ಥ ಸ್ಫೋಟಕವೂ ಆಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ವೈದಿಕತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಭಂಗ ಬಂದರೆ ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಬಲಿಷ್ಠಕಾವ್ಯಮಯ ಓಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಂತಹ ಉನ್ನತತರ ಸತ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನಾವ ರೂಪಕವೂ ಹೇಳಲಾರದು. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಸೂರ್ಯ,

ದನಗಳ ಹಿಂಡು ಹಾಗೂ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ವೃಷಭ-ಧೇನುಗಳು ಲೌಕಿಕ ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರಪ್ರಾಣಿಗಳೇ; ಅವು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅವು ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವೂ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವೂ ಆದ ರೂಪಕಗಳೂ ನಿಜವಸ್ತುಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ವೈದಿಕಕಾವ್ಯವನ್ನು ಅದರ ದರ್ಶನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಾವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗಬೇಕು. ಅದರ ಭಾವ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಭೌತಿಕಾಂಶಗಳು ನಮಗೆ ವಿಚಿತ್ರವೂ ಅಲೌಕಿಕವೂ ಆಗಿ ಕಂಡರೂ ಅವು ಹೇಳುವ ಸತ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಪ್ರಥಮ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಹೊರಗಿಟ್ಟು ವೇದವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅದು ಲೋಕತ್ರಯದ ಬಾಳಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ವಿವರಣೆ, ಮತ್ತು ಉದಾತ್ತವಾದ ಕವಿಕೃತಿ. ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಎಂದಿಗೂ ಅಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲ. ವೈದಿಕ ಕವಿಗಳು ಒಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಕಾವ್ಯತಂತ್ರದ ಒಡೆಯರು. ಅವರ ಲಯಗತಿಯು ದೇವತೆಗಳ ರಥದಂತೆ ನಾದದ ದಿವ್ಯವಿಸ್ತಾರವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಾಸಂಚಾರಶಕ್ತಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ವರಸಮನ್ವಯವೂ ಇದೆ. ವೇದಕಾರರ ಮಾತು ತೀವ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವಗೀತದಂತಿದ್ದರೆ ಔನ್ನತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಂತೆ ಇದೆ; ಅದೊಂದು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯ ವಾಣಿ; ವಾಕ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ, ಧೀರ, ಗಂಭೀರ; ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅಚ್ಚಳಿಯದಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅದು ನೇರ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ. ಆದುದರಿಂದ ಅದರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಂಕ್ತಿಯೂ ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣವೂ ಹಿಂದುಮುಂದಿನ ಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವ ವಿಶಾಲ ಸೋಪಾನವೂ ಆಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ಸಾರ ಮತ್ತು ರೂಪಗಳನ್ನು ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತ ಬಂದ ಪವಿತ್ರ ಪೂಜಕ ಪರಂಪರೆ ಉಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಈ ಸಾರವು ಮನುಷ್ಯನ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಕಡೆಯದಾಗಿ ಶಕ್ಯವೆನಿಸುವ ಅತಿ ಆಳವಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವು ಕವಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ತನ್ನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ದರ್ಶನದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆ ಅಥವಾ ಉದಾತ್ತತೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು. ಮಹರ್ಷಿಗಳಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ವಾಮದೇವ, ಧೀರ್ಘತಮಸ್ಸು ಮುಂತಾದವರ ಸೂಕ್ತಗಳು ಅಲೌಕಿಕ ಔನ್ನತ್ಯ–ವಿಸ್ತಾರಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಉದಾತ್ತ ನೆಲೆಯ

ಅಪರೋಕ್ಷ ಕಾವ್ಯ. ನಾಸದೀಯದಂತಹ ಗೀತಗಳು ವಿಚಾರಗಿರಿಗಳ ಉತ್ತುಂಗ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಓಜಃಪ್ರಸಾದಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂತಹವನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಪದೇ ಪದೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದಾರ್ಶನಿಕ ಕವಿಗಳೇ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ತತ್ವಜ್ಞಾನ, ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಸಾರಗಳಿಗೂ ಮೂಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಮನಸ್ಸು ತಪ್ಪುಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯೂ ಬೀಜರೂಪವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿದೆ.

ವೈದಿಕ ಸೂಕ್ತರಾಶಿಯನ್ನು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಬಹು ಮುಖ್ಯ. ಹಾಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ಭಾರತದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಮಹಾಭಾವಗಳ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾದರಿಗಳ ಮೂಲರೂಪವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು; ಅದಲ್ಲದೆ ಅದರ ಕಲ್ಪಕಶಕ್ತಿಯ ತಿರುಹೂ ರಚನಾತ್ಮಕ ಮನೋಭಾವ ಮತ್ತು ಜೀವ-ಜಗತ್ತು-ಜೀವನ-ವಿಶ್ವಗಳ ದರ್ಶನವನ್ನು ಅದು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬಗೆಗಳೂ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಹುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಂಥ ಸ್ಫೂರ್ತಿ-ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅದರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಮೊದಲನೆ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಅಪ್ರಮೇಯದ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕಶಕ್ತಿಯ ವಿರಾಡ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ವಸ್ತುರೂಪಗಳನ್ನು ಅಪ್ರಮೇಯ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಶಾಲಭಿತ್ತಿಯ ಎದುರಿಟ್ಟಿದ್ದು. ಅದರ ಎರಡನೆಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಯನ್ನು ಆಂತರಿಕ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಲೋಕದಿಂದ ಬಂದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಅರ್ಥ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ರೂಪ-ರೇಖೆ, ಭಾವ, ಬಣ್ಣಗಳ ಒತ್ತಡದಿಂದ ರೂಪಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಪುಲ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಮಹಾಭಾರತ ರಾಮಾಯಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಎಷ್ಟೋ ವೇಳೆ ಅತಿಶಯಗೊಳಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಅತಿಭೌತಿಕ ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆವರಣದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾರದರ್ಶಕತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇಡುವುದು — ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರತೀಕ ಅಲಂಕಾರಿಕ ರೂಪವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಈ ಬಾಳಿನ ಬಗೆಯನ್ನು

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸುವುದು. ಅಪ್ರಮೇಯ ಆತ್ಮತತ್ತ್ವವು ನಮಗೆ ಹತ್ತಿರವಾದ ನಿಜವಸ್ತು; ದೇವತೆಗಳು ಸತ್ಯವಾಗಿ ಇರುವಂಥವರು ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ದೂರವಿಲ್ಲ; ಅವು ನಮ್ಮ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅವಿತುಕೊಂಡಿವೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯಾವುದು ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಕತೆ ಎಂದೆನಿಸುವುದೋ ಅದು ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನ ದೃಷ್ಟಿ, ಒಳಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. ಅಲ್ಲಿಯವರಿಗೆ ಸೊಗಸಾದ ಕವಿಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿವೇಚನೆ ಎನಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿಯವರಿಗೆ ಸದಾ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುವ ಪದಾರ್ಥ. ಈ ಭಾರತೀಯ ಮನೋಧರ್ಮದ ರೂಪವೇ — ಈ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತವವಾದಗಳೇ — ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಬಂದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ತತ್ತ್ವಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಬಲಿಷ್ಠವನ್ನಾಗಿಯೂ ವ್ಯಂಜನ-ಲಕ್ಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಮನಂಬುಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದ್ದು; ಅಷ್ಟು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವಂತಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಾವ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅದು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ ಎರಡು

ವೈದಿಕ ವಾಙ್ಮಯ (ಮುಂಬರಿದುದು)

ಉಪನಿಷತ್ತು ಭಾರತದ ಆತ್ಮದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗ್ರಂಥರಾಶಿ. ಅದರ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಮೇರುಕೃತಿ, ಅದರ ಅತ್ಯುದಾತ್ತ ಕಾವ್ಯ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ರಚಿಸಿದ ಮಹೋನ್ನತ ರಚನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾವ್ಯ ಕೃತಿ ಅಲ್ಲ. ಅದೊಂದು ಆಳವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಜಿಜ್ಞಾಸಲು (ಮಹಾಪ್ರವಾಹ), ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನೋಧರ್ಮದ ಮತ್ತು ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಸಾಕ್ಷಿ. ಉಪನಿಷತ್ತು ಗಭೀರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ, ಗಾಢ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಗಳ ಅಭಿಲೇಖ, ಮೊಗೆದು ಮುಗಿಸಲಾಗದ ಕಸು-ಬೆಳಕು, ಹರಹು ಉಳ್ಳ ದಾರ್ಶನಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾತಿಭ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ದಾಖಲೆ. ಪದ್ಯದಲ್ಲೇ ಬರೆದಿರಲಿ, ಗದ್ಯದಲ್ಲೇ ಬರೆದಿರಲಿ ಅದು ಮೇಲರಿಯುದ ಹೊಳಹಿನ ನಿರಂಕುಶ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯ. ಅದರ ಪದವಿನ್ಯಾಸ ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತ, ಯತಿ-ಗತಿ-ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಅದು ತತ್ತ್ವ-ಧರ್ಮ-ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮನದ ಮಾತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಧರ್ಮವು ಒಂದು ಜಾತಿಪಂಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಧರ್ಮ-ನೀತಿಯ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ; ಅದು ದೇವರ, ಆತ್ಮದ, ಅಂತರಾತ್ಮನ ಅತ್ಯುತ್ತುಂಗ ಸತ್ಯಶಿಖರದ ಸೀಮಾತೀತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತದೆ — ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಆನಂದದ ಉದ್ಗಾರ, ಪೂರ್ಣ ಅನುಭೂತಿಯ ಭಾವನಿರ್ಭರವಾದ ಚಿತ್ಸುಖದ ಚಿಲುಮೆ. ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಸತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿದ ಶುಷ್ಕ ತರ್ಕವಲ್ಲ, ಬುದ್ಧಿಯ ಕಸರತ್ತಲ್ಲ. ಇದು ಒಳಗಿನ, ಒಳಗಿನ, ಒಳಗಿನ ಮನ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಖಾತ್ರಿಯಾದ ಅನುಭವ-ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳ ಉಲ್ಲಾಸದಲ್ಲಿ ಹಾಡಿದ ಗೀತ, ನಂಬಿದ ನಂಬುಗೆ, ಬದುಕಿನ ಬದುಕು, ಕಂಡ ಕಾಣ್ಕೆ. ಈ ಕಾವ್ಯವು ಲೋಕೋತ್ತರ ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಿದ ರಸಪ್ರಜ್ಞೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಆತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮ-ವಿಶ್ವಗಳ ಆಳವಾದ ಸತ್ಯದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪದ ಅತ್ಯಪೂರ್ವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದರ್ಶನದ ಬೆರಗು-ಬೆಡಗುಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದ ಹಾಡು. ಇಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಋಷಿಗಳ ಒಳಗಣ್ಣು ಮತ್ತು ಅನುಭವ ಅತಿ ಎತ್ತರದ ನೆಲೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿದಂತೆ ಆತ್ಮವು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು, ಆತ್ಮಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಿಜಪದವನ್ನು ಬಯಲು ಮಾಡಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶ್ರುತಿ ಕೇಳುವಂತೆ ನುಡಿಗೊಡುವ ಲಯ-ಸ್ಪಂದಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಇದು ಆತ್ಮವನ್ನು ಅದರ ಎತ್ತರಕ್ಕೊಯ್ದು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ ಶಿಖರಗಳ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿದೇಶೀಯ ಭಾಷಾಂತರಕಾರರು ಇದನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಯಪಂಕ್ತಿಗಳು ಆವಿರ್ಭವಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಯ ವಿಚಾರ, ದರ್ಶನ, ಆನಂದಗಳ ಸಚೇತನತೆಯನ್ನು ಭಾವಿಸದೆ ಅವರು ಬರಿ ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ ಅರ್ಥವನ್ನಷ್ಟನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಾಣಿ ಉದ್ಬೋಧಿಸುವ, ಆತ್ಮದ ಇಡಿ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚೋದಿಸುವ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಇಂದಿಗೂ ಅಂದಿನ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಕಂಡಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಳ್ಳವರಿಗೆ ಅದು ಕೇವಲ ಭೌತಿಕ ವಿಚಾರವಲ್ಲ, ಶ್ರುತಿ ಅಥವಾ ಸ್ಫೂರ್ತ ಪರಾವಾಕ್ ಎಂದೆನಿಸಿದೆ. ಇಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತತ್ವಸಾರವು ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಧಾವಿಗಳ ಮನ್ನಣೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೂ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಇಡೀ ಇತಿಹಾಸವೇ ಅದರ ಬೆಲೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಹರಿದ ಅನೇಕ ಮಹಾನದಿಗಳಂತೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಅನೇಕಾನೇಕ ಗಹನವಾದ ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಉಗಮವೆಂದೆನಿಸಿ ಅದರ ಜನತೆಯ ಬಗೆ ಬಾಳುಗಳನ್ನು ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿ ಶತಮಾನಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಮೂಲಕ ಪದೇ ಪದೇ ಬೆಳಕಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಬರುವ ಅದರ ಆತ್ಮವನ್ನು ಸಜೀವವಾಗಿ ಇಟ್ಟವೆ. ಅವೆಂದೂ ಹೊಸಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡದೆ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವು ಜೀವ ತುಂಬುವ, ಮೊಗೆದು ಮುಗಿಯದ ನೀರ್‌ಬುಗ್ಗೆಗಳು. ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾದ ಬೌದ್ಧವಾದವು ಹೊಸ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಬುದ್ಧಿಗ್ರಾಹ್ಯ ತರ್ಕಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೊಸ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೂ ಅದು ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅನುಭೂತಿಯ ಒಂದು ಮಗ್ಗುಲನ್ನು ಮಾತ್ರ. ಹೀಗೆ ಅದು ರೂಪಾಂತರ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅರ್ಥಾಂತರ ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಈ ಉಪನಿಷತ್‌ಸಾರವನ್ನು ಏಷ್ಯ-ಯುರೋಪುಗಳ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿತು.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾವಗಳನ್ನು ಪೈಥಾಗೊರಸ್ ಮತ್ತು ಪ್ಲೇಟೋ ಇವರ ವಿಚಾರದ ಬಹುಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾವೀಗ ಕಾಣಬಹುದು. ಅವು ಪ್ಲೇಟೋ ವಾದ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನವಾದಗಳ ರಹಸ್ಯಭಾಗಗಳೆನಿಸಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ತತ್ವ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿವೆ; ಮತ್ತು ಸೂಫಿ ವಾದವು ಈ ಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಜರ್ಮನ್ ಅತಿಭೌತಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಹುಭಾಗವು ಸಾರತಃ ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕಂಡ ಸತ್ಯಗಳ ಬೌದ್ಧಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಅಷ್ಟೇ. ಅಲ್ಲದೆ ಆಧುನಿಕ ವಿಚಾರವು ತ್ವರಿತಗತಿಯಿಂದ ಇವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ನಿಕಟವೂ ಸಜೀತನವೂ ತೀವ್ರವೂ ಆಗಿ ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ತತ್ವ ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಗಳ ವಿಚಾರಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಾಂತಿಯೇ ಆಗಬಹುದಾಗಿದೆ; ಇಲ್ಲಿ ಅದು ತೆರೆದ ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ಹರಿದು ಹೋಗಬಹುದು.

ಈ ಪರಿವಾಹಿನಲ್ಲಿ ಆಧಾರವನ್ನು, ಮೂಲಬೀಜವನ್ನು ಅಥವಾ ಮುನ್ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕಾಣದ ಭಾರತೀಯ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಲ್ಪನೆಯೊಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಆತ್ಮದರ್ಶನವನ್ನು ಕೆಲವರು ಉತ್ತಮ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇಲ್ಲದ ಹರಕು ಮುರುಕಾದ ಕಾಡಾಡಿಗಳ ನಿಸರ್ಗಾರಾಧನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಪೂಜಾ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಅಜ್ಞಾನಿ ಜನಗಳ ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ! ಹೀಗೆ ವಿಜ್ಞಾನದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡಾ ಎಷ್ಟೋವೇಳೆ ಭಾರತೀಯ ಋಷಿಗಳು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಗಾಂಭೀರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಶಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಭೌತಿಕ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.

ಆದರೂ ಈ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳು ಬೌದ್ಧಿಕವಲ್ಲ, ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಣಿಸಿ ಹೇಳುವ ಅತಿಭೌತ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಅಲ್ಲ; ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಸತ್ಯಾಸತ್ಯವೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ತರ್ಕರೂಪಕೊಟ್ಟು ಮನಸ್ಸಿನ ಬೌದ್ಧಿಕ ಪ್ರಿಯ ಹಿತಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅವಕ್ಕೆ ವಾದದಿಂದ ಬೆಂಬಲವಿತ್ತು ಆ ಈ ಭಾವ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಬಾಳಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಿಚಾರದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಡಿಪದ್ದಲ್ಲ — ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ

ನಿಶ್ಚಿತಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪನಿಷತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮೂಸೆಯದೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಥ ಅಮರ ಸತ್ವ, ಅಪ್ರತಿಹತ ಪ್ರಭಾವ, ಅಂಥ ಪರಿಣಾಮಕರತ್ವ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಜ್ಞಾನಸಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಭಿನ್ನಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಇಂಥ ಅಪಾರಶಕ್ತಿ ಬರಲು ಅದರ ದ್ರಷ್ಟಾರರು ಔಪನಿಷದಿಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ಕೇವಲ ವಿಚಾರಿಸಿ ತಿಳಿಯದೆ, ಕಂಡದ್ದೇ ಕಾರಣ; ಹಾಗೆ ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರಾತಿಭ ಕಲ್ಪನೆ–ಆವಿರ್ಭಾವಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಬಟ್ಟೆಯುಡಿಸಿ ಅವರು ನಮ್ಮೆದುರು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಬಟ್ಟೆಯಾದರೋ ಅದರ್ಶ ಪಾರದರ್ಶಕತೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಅದರ ಮೂಲಕ ನಾವು ಅನಂತದ ಆಳದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ನೋಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಋಷಿಗಳು ಆತ್ಮಸತ್ತೆಯ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಸತ್ಯದ ಮೂಲವನ್ನು ಕಂಡರು. ಅವರು ಕಂಡದ್ದು ಅಪ್ರಮೇಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಅವರ ಮಾತು ಯಾವಾಗಲೂ ಸನಾತನ, ಸಚೇತನ, ಅಪಾರ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತ, ಅವ್ಯಾಹತ ಪ್ರಮಾಣ, ಅನಾದಿಯಾದ ಅಂತ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ ಎನಿಸಿದೆ. ನಮ್ಮ ಸಂಶೋಧನೆಗಳೆಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಆ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಮುಟ್ಟುವುವು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯ ಕುಲವು ತನ್ನ ಯುಗಯುಗಗಳ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತೆಂದರೆ ವೇದಾಂತ, ವೇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜ್ಞಾನಭಂಡಾರ — ಆದರೆ ಈ 'ಜ್ಞಾನ'ವೆಂಬುದು ಆಳವಾದ ಭಾರತೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯ ಅರಿವು. ಅದು ಕೇವಲ ಚಿಂತನ–ವಿಚಾರ–ವಿವೇಚನಾತ್ಮಕ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ; ಬೌದ್ಧಿಕ ಮನವು ಮಾನಸ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ಹೋಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ವಸ್ತುವಲ್ಲ — ಅಂತರಾತ್ಮದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಸಾಕಲ್ಯಜೀವನ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದರ್ಶನ, ಜ್ಞೇಯ ಗ್ರಹಿಕೆ. ಆತ್ಮದ ಸಾಕಲ್ಯ ಅನುಭವದಿಂದಲೇ ಈ ತರದ ನೇರವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ವೇದಾಂತದ ಋಷಿಗಳು ಕಾಣಹೋದದ್ದು ಈ ಆತ್ಮವನ್ನು. ಅದರೊಡನೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವದಿಂದ ಬದುಕಲು ಅವರು ಹೊರಟರು ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಯತ್ನದ ಮೂಲಕವೇ ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಆತ್ಮವೂ ಸರ್ವಾತ್ಮವೂ ಒಂದೇ, ಇದೂ ದೇವರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅತಿಮಾನಸ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಅವರು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಂಡರು, ಅನುಭವಿಸಿದರು, ವಿಶ್ವದ ಸಕಲ

ವಸ್ತುಗಳ ಅಂತಃಸತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಳಿದರು — ಈ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯವೂ, ಐಕ್ಯ ಕಾರಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಒಳ ಹೊರ ಬಾಳಿನ ಅಂತಃಸತ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ತೆಂದರೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಪಂಚಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ದೇವಜ್ಞಾನಗಳ ಮಹಾಪ್ರಣಾಳ ಸೂಕ್ತ. ಅದು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ತಾತ್ವಿಕ ಸತ್ಯದ ಮಹಾಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಕೇವಲ ಶುಷ್ಕಬೌದ್ಧಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲ, ಅತ್ಯವನ್ನು ಕಲಿತ ಮೇಲಿತ್ತದೆ ಬರಿದೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದು ಮಾಯವಾಗ ತಕ್ಕವಲ್ಲ. ಅವು ಪ್ರಾತಿಭ ಹಾಗೂ ಅನುಭಾವಕ ಪ್ರಕಾಶದ ಜ್ಯೋತಿಗಳು, ಎರಡಿಲ್ಲದ ಸತ್ಯಮಾತ್ರ ಶರೀರಿಯಾದ ಅತಿಮಾನಸ, ದಿವ್ಯ ಹಾಗೂ ವಿಶ್ವ ವ್ಯಾಪಕ ಆತ್ಮದ ಕಾಣಿಕೆಗಳು, ಸ್ವರಗಳು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶಾಲ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯ ಚರಾಚರಗಳಿಗೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪರಮಾತ್ಮ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಫೂರ್ತ ಜ್ಞಾನದ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಋಕ್ ಸೂಕ್ತಗಳಂತೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಧ್ಯೇಯ ಹಾಗೂ ದಿವ್ಯ ಉನ್ಮಾದಗಳ ಧಾಟಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಅದು ಕೆಳಮಟ್ಟದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಯಾಗಿಲ್ಲ; ಆಗವಾದರೂ ಅವುಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅಸಂಕುಚಿತ, ಪಕ್ಷಪಂಥಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ್ದು, ಸ್ವಯಂಭುವೂ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವೂ ಆದ ಆತ್ಮ ತತ್ವದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಾಗ ನಮಗೆ ಬರುವ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದದ ಆರಾಧನೆಯು ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಮನುಷ್ಯನ ಹೊರ ಬಾಳಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸದೆ ನೇರವಾಗಿ ಅಂತರ್ದರ್ಶನಕ್ಕೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯು ಧೀರ ಗಂಭೀರ ವಾಣಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ಅತ್ಯುನ್ನತ ನೀತಿತತ್ವಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ನೀತಿತತ್ವ ಅಥವಾ ಸದ್ಗುಣದ ಮಾನಸಿಕ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಸಕಲ ಚರಾಚರ ಮತ್ತು ದೇವರಲ್ಲಿಯ ಐಕ್ಯವನ್ನಾಧರಿಸಿದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯದ ಮಹಾದರ್ಶನ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಪಂಥದ ವಿವಿಧ ಆಚಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಅಳಿದುಹೋದ ಮೇಲೂ ಉಪನಿಷತ್ತು ಸಜೀವವೂ ರಚನಾತ್ಮಕವೂ ಆಗಿ ಉಳಿದು ಭಕ್ತಿಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಹಾ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮವಿತ್ತು, ಸತತವಾಗಿ ಬಂದ ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಲು ಶಕ್ತವಾಯಿತು. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರತಿಮಾಸಂಪುಟವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ

ವೈದಿಕ. ಆದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಾರಿ ವೇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವೂ ನೇರವೂ ಆದ ಪ್ರಕಾಶಕ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅದು ಬಳಸುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಅದು ವೈದಿಕ ಸತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ತಾಂತ್ರಿಕವಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಕೇತಪದ್ಧತಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ-ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನೇ ತಂದಿದೆ. ಇದು ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ವಿಚಾರಸರಣಿಗೆ ಬೇಗ ಒಳಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೋತು ಕೆಲ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಈ ಶ್ರುತಿಗ್ರಂಥರಾಶಿಯು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುದಾತ್ತ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳ ಹಾಗೂ ಮಾನವ ಕುಲದ ಮಗುಬಗೆಯ ಮೊದಲ ತೊದಲ ಮಿಶ್ರಣ ಎಂದು ಕೂಗಿದ್ದಾರೆ. ಉಪನಿಷತ್ತು ವೈದಿಕ ಬಗೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಹುದೂರ ಹೋದ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಕ ಗ್ರಂಥವಲ್ಲ. ಅದು ವೈದಿಕ ಮನೋಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಮೂಲಭೂತ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದುದಲ್ಲ; ಅವುಗಳ ಮುಂದೋಟ ಹಾಗೂ ಮುನ್ನೆಲೆ ಎನಿಸಿದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಸ್ತೃತ ರೂಪಾಂತರವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವೇದವಾಣಿಯು ಅದ್ಭುತ ರಹಸ್ಯವಾಗಿಟ್ಟ ಸಂಕೇತಗತ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದು ವೇದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಪ್ರತಿಮಾಸಂಪುಟವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಕರ್ಮ ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆರಂಭಿಸಿ ಅವುಗಳ ಒಳ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ; ಹೀಗೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದ ಅರ್ಥವು ಅದರ ಉನ್ನತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎನಿಸಿದ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬೀಜವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಗದ್ಯಮಯ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ತೆರನಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಳ ಕಗ್ಗದ ಮಾದರಿಯ, ಆಧುನಿಕರಿಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲಾಗದ ವೈದಿಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಜಾಗೃತವಾಗಿದ್ದ ಅಂದಿನ ಪ್ರತಿಮಾ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಅಂತರಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ. ವೇದತ್ರಯ-ಲೋಕತ್ರಯ ಹಾಗೂ ಆ ತರಹದ ಇತರ ಲೋಕಗಳ ವಿವೇಕ ಅಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅತಿ ಆಳವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಅವತರಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಶೈಶವ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಕಾರ ಎಂದು ಕಿತ್ತೆಸೆಯಲಾಗದು. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ ಅದರ ಒಳಗಿನ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದೆವಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಗಭೀರಾರ್ಥ ಇದೆ ಎಂಬುದು ನಮಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ. ಈಗ ನಾವು ಹೆಚ್ಚು ಬೌದ್ಧಿಕವೂ ಕಡಿಮೆ ಮೂರ್ತವೂ

ಆದ ರೂಪಕ ಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಹೇಳುವ ಮಾನಸ-ಮಾನಸೋತ್ತರ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸ್ಥಿತಿಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಭೌತಮಾನಸ ಉತ್ಪಥಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶವು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಭೌತಮಾನಸ ಹಾಗೂ ಮಾನಸ-ಮಾನಸೋತ್ತರ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವವರಿಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನ-ಸುಷುಪ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಅಜಾತಶತ್ರುವಿನ ಮಾತು, ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಅದರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಭಾಗ, ವೈದಿಕ ಕಲ್ಪನೆ ಎನಿಸಿದ ದೇವಾಸುರ ಘರ್ಷಣವನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಕರಣ, ವೈದಿಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಋಕ್ ಸಾಮವೇದಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅಂತಃಕೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಭೂತಿಗಳ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಿದ ಅವತರಣಿಕೆ ಮುಂತಾದವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾನವಸೃಷ್ಟಿಯ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಲಕ್ಷಣ ಮಾತುಗಳೆನಿಸಿವೆ.

ವೈದಿಕ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ಅವತರಣಿಕೆಗೆ ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭಾಗವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ದೇವತಾಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

"ವಿಶ್ವರೂಪನೂ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಅಮೃತದಿಂದೊಗೆದ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ (ವೇದಮಂತ್ರ) ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆ ಇಂದ್ರನು ನನ್ನನ್ನು ಮೇಧಾಸಂಪನ್ನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ. ಹೇ ದೇವನೆ! ನಾನು ಅಮೃತವನ್ನು ಧರಿಸುವಂಥವನಾಗಲಿ. ನನ್ನ ಶರೀರವು ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ, ನನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯು ಮಧುರವಾದ ನುಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತಾಗಲಿ, ನನ್ನ ಕಿವಿಗಳು ಸುಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೇಳಲಿ; ನೀನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮರೆಮಾಡಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕೋಶವಿರುವೆ.

ಮತ್ತು ಈಶಾವಾಸ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಈ ಮಾದರಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾಧಿದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ದೇವನನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯದ ಏಕತ್ವವೇ ಅವನ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪ್ರಕಾಶ;

ನಮ್ಮ ಮಾನಸಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಮೀರಿ ಹರಡಿದ ಕಿರಣಗಳೇ ನಮ್ಮ ಮಾನಸ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಜೀವರಾಶಿ. ಈ ರಾಶಿ ಆತನ ಅಪಾರ ಅತಿಮಾನಸ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ. ಅದೇ ಈ ಸೂರ್ಯದೇವನ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಆತ್ಮ–ಅಂತರಾತ್ಮ, ಅಮರಾತ್ಮಗಳ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ.

"ಸತ್ಯದ ಮುಖವು ಚಿನ್ನದ ಮುಚ್ಚಳದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಹೇ ಪೂಷನ್! (ಜ್ಞಾನಸೂರ್ಯನೆ) ಸತ್ಯಧರ್ಮಕ್ಕೋಸುಗ, ಸತ್ಯದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ತೆರೆ. ಹೇ ಯಮನೇ, ಸೂರ್ಯನೇ, ಹೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಪುತ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಏಕೀಕರಿಸು. ಕಲ್ಯಾಣತಮವಾದ ನಿನ್ನ ತೇಜೋರೂಪವು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಗೋಚರ ನಾಗುವ ಆಗೋ! ಆ ಪುರುಷನು – ಅವನೇ ನಾನು [ಸೋಽಹಂ ಅಸ್ಮಿ]"

ವೇದಶೈಲಿಗೂ ಈ ಅವತರಣಿಕೆಗಳ ರೀತಿಗೂ ಇರುವ ಹೋಲಿಕೆ ಸುವ್ಯಕ್ತ. ಮೇಲಿನ ಎರಡನೆಯ ಅವತರಣಿಕೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿ ಹೇಳಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ತಿಳಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. "ನಿನ್ನ ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯವು ಅಡಗಿದೆ. ಅದು ಸೂರ್ಯದೇವನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೊರಕು ಹರಿಯುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲೇ ದಶಸಹಸ್ರಗಳು ಒಟ್ಟು ನಿಂತಿವೆ. ಅದೇ ಆ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯ ಬ್ರಹ್ಮ– ಸರ್ವೇಶ ದೇವತೆಗಳ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ದೇವತೆಯನ್ನು ನಾನು ಕಂಡೆ." ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಈ ವೇದ ವೇದಾಂತಗಳ ಸಂಕೇತಸಂಪುಟ ತೀರ ಹೊಸತು. ನಾವು ಸಂಕೇತದ ಸಜೀವ ಸತ್ಯವನ್ನು ನಂಬುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಭಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಧಾರ್ವಕ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯು ಮಾನಸ-ಮಾನಸೋತ್ತರ ದರ್ಶನವನ್ನು ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ರೂಪಿಸುವ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಎಂದೆಂದೂ ಅದು ಬಾಲಭಾಷಿತವಲ್ಲ — ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಾಕೃತ ಕೀರ್ತಿಗಾಥೆಗೆ ಹರಿದಾರಿ ದೂರವಿದೆ. ಈ ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಸಚೇತನ, ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ಕವಿಪ್ರತಿಭೆಯ ಭಾಷೆಯು ಅತ್ಯುನ್ನತವಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾಹಕ.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಬೋಧಿನ ಹೊಸಲು ಇಂಥ ಸ್ಥೂಲ ಸಂಕೇತ-ಪ್ರತೀಕ-ರೂಪಕಗಳಿಂದಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಮೊದಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಯೋಗಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವ, ಆದರೆ ಆ ಆಳವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರಗೊಡದ ರಹಸ್ಯಮಯವಾದ ಅರ್ಥಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಫುಟವಾದ ಮಾತಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿ, ಅನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಮತ್ತೊಂದು ಭವ್ಯವಾಗಿ ತೆರೆದ ಉದಾತ್ತ ಸಂಕೇತ ಸಂಪುಟ ಮತ್ತು ರಚನಾಬಂಧದತ್ತ ಹರಿದು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಸಕಲ ವಿಭವಸಹಿತವಾಗಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಯಲುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಗದ್ಯಮಯ ಉಪನಿಷದ್ ಗ್ರಂಥಗಳು ಭಾರತದ ಹಲವಗೆಯ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಈ ಕ್ರಮದ ಮುಖ್ಯ ಸೂತ್ರವೆಂದರೆ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಮೀರಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಳೆಯಿಸುವ ಸ್ಫುಟ ಉದ್ಗಾರಕ್ಕೆ ಏರುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಯೋಗಾಕ್ಷರವಾದ ಓಂಕಾರದ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಹೊರಟ ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅವತರಣಿಕೆಯು ಉಕ್ತಕ್ರಮದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತದೆ.

“ಹೇ ಸತ್ಯಕಾಮನೇ, ಈ ಓಂಕಾರವೆಂಬುದು ಪರ ಮತ್ತು ಅಪರಬ್ರಹ್ಮವು. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞನೂ ಇದರ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ಎರಡರಲ್ಲಿ [ಪರ, ಅಪರಬ್ರಹ್ಮಗಳಲ್ಲಿ] ಒಂದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವನು. ಏಕಮಾತ್ರೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು, ಅದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪನ್ನನಾಗುವನು. ಅವನನ್ನು ಋಚೆಗಳು [ಋಕ್‌ಗಳು] ಮನುಷ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುವು. ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಆತ್ಮದ ವೈಭವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಇನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿಮಾತ್ರೆಯ ಕೂಡ ಯುಕ್ತನಾಗುವವನು ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವನು ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವನು. ಅವನು ಸೋಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮದ ವೈಭವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು ಮತ್ತು ಮರಳಿ ಬರುವನು. ಆದರೆ ತ್ರಿಮಾತ್ರೆಯಾದ ಈ ಓಂ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರದ ಮುಖೇನ ಪರಮಪುರುಷನ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ತೇಜೋಸಂಪನ್ನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ಅವನು ಪೊರೆ

ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾವಿನಂತೆ ಪಾಪಮುಕ್ತನಾಗಿ ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವನು. ಅವನು ಜೀವಚೈತನ್ಯದ ಆಚೆಗಿರುವ ಶರೀರಸ್ಥ ಪರಾತ್ಪರಪುರುಷನನ್ನು ಈ ಭವ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಓಂಕಾರದ ಈ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಯೋಗವೂ ನಾಶಹೊಂದು ವಂತಹುದು. ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ, ಏಕವಾಗಿ, ಬಿಡಿಸದೆ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಮಧ್ಯಮ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಅದರ ಫಲವು ಸ್ಥಿರವೂ ನಾಶರಹಿತವೂ ಆದದ್ದು. ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ಈ ಲೋಕವನ್ನೂ ಯಜುರ್ವೇದ ದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಋಷಿಗಳು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಪರಮ ಪದವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸಂಪಾದಿಸುವನು. ಜ್ಞಾನಿಯು ಓಂಕಾರಮಂತ್ರದ ಆಧಾರದಿಂದ ಶಾಂತವಾದ, ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಭಯವಾದ ಮತ್ತು ಅಮೃತ ಪರಮಪದವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವನು."

ಈ ಸಂಕೇತಗಳು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಇಂದ್ರಿಯಾತೀತ ಅನುಭವದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುರಾವೆಗಳು ಇವೆ.

ಇಂಥ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳು ಮೂರು: ಬಾಹ್ಯ, ಮಾನಸ ಮತ್ತು ಅತಿಮಾನಸ ಎಂದು. ಕೊನೆಯದಾದ ಅತಿಮಾನಸದಿಂದಲೇ ನಾವು ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು– ಅಮರಾತ್ಮದ ಪ್ರಶಾಂತ ಕಾಲಾತೀತ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಸಮಗ್ರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು – ನಾವು ಹೊಂದಬಹುದು. ಅನಂತರ ಮಾಂಡೂಕ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕ ಸಂಕೇತಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯ ಅರ್ಥದ ಎಡೆಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಯ್ಯಲಾಗಿದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಆಧುನಿಕ ವಿಚಾರವು ತನ್ನದೇ ಆದ ಬೌದ್ಧಿಕ, ತಾರ್ಕಿಕ ಹಾಗೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು. ಆ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಉದಾತ್ತಪ್ರಜ್ಞೆ ಕಾರ್ಯನಡೆಸುವ ಅಂಶ. ಆ ಪ್ರಜ್ಞೆ ತೀರ ಭಿನ್ನವಾದುದೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಬರದು. ಯಾಕಂದರೆ, ನಮ್ಮ ಜಾಗೃತ ಚೇತನೆಯು ಅದೇ ಮೇಲ್ಮೆಯ್ಯಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅತಿಮಾನಸ ಚೇತನೆ ಇದೆಯೆಂದು ನಾವು ಈಗಲೂ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅದು ಬಹುಶಃ ನಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಅತ್ಯುನ್ನತಾವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಪರಮರಹಸ್ಯ ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಉಕ್ತಿ

ಅವತರಣಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ಈ ಜ್ಞಾನ ಆಗಲೇ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವು ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಋಷಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು-ಅವು ಎಷ್ಟೇ ಕಠಿನವೆಂದು ನಮ್ಮ ತರ್ಕಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರಿದರೂ-ಬಾಲಿಶವೆಂದು ತೆಗೆದು ಹಾಕಲು ಬಾರದು. ಹಾಗಾಗದೆ ಅವು ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ರೂಪಕೋಕ್ತಿಗಳು. ತನ್ನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇಂದು ವಿಚಾರ ಮುಂಬರಿದು ಅವೆಲ್ಲಾ ಪರಮಸತ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿದೆ.

ಈ ಅತಿಪ್ರಭಾವಿಯಾದ ಸಂಕೇತಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಪದ್ಯಮಯ ಉಪನಿಷದ್ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಈ ಮೇರೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ಸ್ಫುಟ ಉದ್ಗಾರದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಹಾಗೂ ಈ ತ್ರಿಭುವನದಲ್ಲಿಯ ಚರಾಚರ ನಿಸರ್ಗದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ, ವಿಶ್ವೋತ್ತರನೂ, ಅಪ್ರಮೇಯನೂ, ಅಮೃತಾತ್ಮನೂ, ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ತುತಿ ಇದೆ. ಆ ಸ್ತುತಿ ಅನಾವೃತವಾಗಿ ಆ ಪರಾತ್ಪರ ಸತ್ವದ ಅನಂತ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ವೈಭವಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಯಮನು ನಚಿಕೇತನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲ ಅವತರಣಿಕೆಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಬಲ್ಲುದು.

"ಓಂ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವೇ ಇದು. ಇದೇ ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮವು. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಕ್ಷರವಾದರೂ ಇದೇ. ಈ ಅಕ್ಷರದ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡವನು ಯಾವ ಪದವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ ಸಾಧನವೆಂದರೆ ಇದುವೆ. ಈ ಸಾಧನವನ್ನರಿತವನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಗತಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಸರ್ವಜ್ಞನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಸಾವೂ ಇಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಆತ್ಮವು ಮತ್ತಾವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಅದು ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಅಲ್ಲ, ಅದು ಅಜವೂ ನಿತ್ಯವೂ ಸನಾತನವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಶರೀರವು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಆತ್ಮವು ಸಾಯಬಾರದಂತಹುದು. ....

ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತು ಆತ್ಮವು ದೂರ ಚಲಿಸುವುದು, ಮಲಗಿ ಎಲ್ಲ

ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವುದು, ಆ ಆನಂದಯುಕ್ತ ಹಾಗೂ ಆನಂದರಹಿತ ಆತ್ಮನನ್ನು ನನ್ನ ಹೊರತು ಯಾರು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು? ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಅಶರೀರನಾಗಿಯೂ ಅನಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಆತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಧೀರನು, ಶೋಕರಹಿತನು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಪ್ರವಚನದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಇದು ಲಭ್ಯವಲ್ಲ. ಆತ್ಮನು ಯಾರನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವನೋ ಅವನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಯಾವನು ದುಷ್ಟಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲವೋ ಯಾವನು ಅಶಾಂತನೋ ಯಾವನು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವಿಲ್ಲದವನೋ ಯಾವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯರೀರ್ವರೂ ಯಾವ ಆತ್ಮನ ಆಹಾರವೋ ಮೃತ್ಯುವು ಯಾವನ ಉಪಖಾದ್ಯವೋ ಅಂತಹವನನ್ನು ಎಲ್ಲಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿಯಬಹುದು ?...........

ಸ್ವಯಂಭೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಹಿರ್ಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯ ಬಿಟ್ಟನು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಬಲ್ಲವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂತರಾತ್ಮನು ಗೋಚರನಾಗನು. ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಧೀರನು ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅಂತರ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ಅಂತರಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವನು. ಬಾಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಬಾಹ್ಯ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕ ಹೋಗುವರು. ಹಾಗೂ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಮರಣಪಾಶದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬೀಳುವರು. ಆದರೆ ಧೀರರು ಅಮೃತಪದವಿಯನ್ನರಿತುಕೊಂಡು ಇಹಲೋಕದ ಈ ಅನಿತ್ಯ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಅರಸುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ ಹಾಗೂ ಮೈಥುನಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ಈ ಆತ್ಮದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. ಇನ್ನೇನು ಉಳಿಯಿತು? ಅದು ಇದೇ. ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಾಗೃತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಯಾವನ ಬಲದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆಯೋ ಆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಆತ್ಮನನ್ನರಿತುಕೊಂಡು ವಿವೇಕಿಯು ಶೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು

ಬಿಡುವನು. ಜೀವನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಫಲವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ಭೂತಭವಿಷ್ಯಗಳೊಡೆಯನಾದವನನ್ನು ಅರಿತವನು ಭಯರಹಿತನಾಗುವನು. ಯಾವುದು ತಪಸ್ಸಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ತತ್ತ್ವಗಳ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಯಾವುದು ಹೃದಯಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳೊಡನೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನೋಡಿದರೋ ಅದೂ ಇದೆ. ಸರ್ವದೇವತೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಅದಿತಿಯು ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿ ಸಹಿತ ಹುಟ್ಟಿದಳು. ಹೃದಯಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಳಾದ ಆಕೆಯು ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಸಹಿತ ಹುಟ್ಟಿದಳು. ಇದೇ ಅದು. ಗರ್ಭಿಣೀ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರ ಗರ್ಭದಂತೆ ಜ್ಞಾನಿರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯು ಎರಡು ಅರಣಿಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವನು. ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಜಾಗೃತರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಇವನನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬಹು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇದೇ ಅದು. ಸೂರ್ಯನು ಹುಟ್ಟುವುದು ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ, ಮತ್ತು ಅಸ್ತವಾಗುವುದಾದರೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ. ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವರು. ಯಾವನೂ ಅದರ ಆಚೆಗೆ ಹೋಗಲಾರನು. ಇದೇ ಅದು. ಇಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅನೇಕತ್ವವಿರುವುದೆಂದು ಬಗೆಯುವವನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಮರಣಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು. ಇದು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗತಕ್ಕ ವಸ್ತುವು. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಹತ್ತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯುವವನು ಪದೇ ಪದೇ ಮರಣಕ್ಕೊಳಗಾಗುವನು. ಮನುಷ್ಯನ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ಥಿತನಾಗಿರುವನು. ಅವನು ಭೂತ-ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲಗಳೊಡೆಯನು. ಇದನ್ನು ಅರಿತವನು ನಿರ್ಭಯನಾಗುವನು. ಇದೇ ಅದು. ಈ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನು ಹೊಗೆ ಸೋಂಕದ ಜ್ಯೋತಿಯಂತಿರುವನು. ಭೂತ-ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೊಡೆಯನಿರುವನು. ಇವತ್ತಿರುವವನೂ ಅವನೇ, ನಾಳೆಗಿರುವವನೂ ಅವನೇ. ಇದೇ ಅದು.”

ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಎನಿಸುವ ಅವತರಣಿಕೆಗಳು ತುಂಬಿವೆ. ಅದರ ವಾಣಿಯು ಪೂರ್ಣಪ್ರಸಾದ ಹಾಗೂ ಸೌಂದರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮೂಲ ಪದಗಳ ಗಭೀರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಪ್ರಕಾಶಮಯ ಅರ್ಥಧ್ವನಿ ಹಾಗೂ ಸೂಚಕತೆಗಳಿಲ್ಲದ ಭಾಷಾಂತರವು ಅದರ

ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-ಸಂಪೂರ್ಣತೆಗಳ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾರದು. ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅವತರಣಿಕೆಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾಮರಸ್ಯದಿಂದ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಾವ್ಯಸೌಂದರ್ಯ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಕುಂದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಶುಷ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಗಷ್ಟೇ ರುಚಿಸುವವೆನಿಸದೆ ಅವು ಆತ್ಮ-ಅಂತಃಕರಣಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಜೀವ ಸತ್ತೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುವು. ಕೆಲ ಗದ್ಯಮಯ ಉಪನಿಷದ್ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಅಂಗವಿದೆ. ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂಥ ಕಥನ ಮತ್ತು ಪರಂಪರಾ ಪ್ರವಾಹ. ಇವು ಸಂಕ್ಷೇಪತಃ ಉಪನಿಷದ್ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬೋಧದ ಅಸಾಧಾರಣ ಚಳವಳಿ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಜ್ಞಾನದ ಬಗ್ಗೆ ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ ಇವುಗಳ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನಮ್ಮೆದುರು ಇಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಪಂಚದ ದೃಶ್ಯಗಳು ಕೆಲವೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಮುಂದೆ ಕುಣಿಯುತ್ತವೆ. ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲು ಕುಳಿತ ಋಷಿಗಳು; ರಾಜಪುತ್ರರೂ ಶ್ರೋತ್ರಿಯರೂ ಸಿರಿವಂತರೂ ಜ್ಞಾನದ ಅರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಬರುವುದು; ಒಂದು ಕಡೆ ಅರಸುಮಗನು ತೇರೇರಿ ಬರುವುದು; ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಕುಲಟೆಯ ಕುಮಾರನು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಧಾವಿಸುವುದು – ಹಾಗೆ ಬಂದು "ಯಾರಿವರು ಸ್ವಾಮಿ, ಜ್ಞಾನ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಕಂಡವರು, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರರು" ಎಂದು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗುವುದು; ಅಂಥ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಒಬ್ಬರೇ, ಇಬ್ಬರೇ? – ಜನಕ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಮತಿಯಾದ ಅಜಾತಶತ್ರು, ಗಾಡಿಹೊಡೆಯುವ ರೈಕ್ವ, ಸತ್ಯಯೋಧ, ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ – ಈ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನಾದರೋ ಶಾಂತಮೂರ್ತಿ, ವ್ಯಂಗ್ಯಭಾಷಿ – ಎರಡೂ ಕೈಗಳಿಂದ ಅನಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸ್ವತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನಂತರ ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಸಿರಿಯನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾದವನು! ಆ ಮೇಲೆ ದೇವಕೀ ಪುತ್ರ ಕೃಷ್ಣನೋ ಘೋರ ಋಷಿಯ ಒಂದೇ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಗಿಂದಾಗ ಅನಂತತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಆಶ್ರಮಗಳೂ, ಆತ್ಮಬೋಧಕರೂ ಚಿಂತಕರೂ ಆದ ರಾಜರೂ, ಋಷಿಗಳೂ ಕೂಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ

ಮಹಾಯುಷ್ಮ ಕಥೆಗಳು – ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಆತ್ಮವು ಹುಟ್ಟಿ ಭೂತದಿಂದ ನಿಯತ್ತಾಲವವರೆಗೆ ಹರಿದ ನಾಡಿನ ಉದಯ ಹೇಗೆ ಆಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡಬಹುದು. ವೇದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಭಾರತೀಯ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಭಾರತದ ಸಕಲ ಕಾವ್ಯ, ಇತಿಹಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಿಗೂ ಆಕರವೆನಿಸಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮ, ಮನೋಭಾವ ಅಥವಾ ಆದರ್ಶ ಚಿತ್ರವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾತತ್ತ್ವದರ್ಶನಗಳನ್ನು, ಧರ್ಮಸೌಧಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ತನ್ನ ವೀರ ಯೌವನವನ್ನು ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿ, ತನ್ನ ಪೌರುಷದ ಪಕ್ವದಶೆಯಾದ ಅಭಿಜಾತ ಸಾಹಿತ್ಯಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ರಾಂತವಾಗಿ ಬೌದ್ಧಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾನೇಕ ಮೌಲಿಕ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಉದ್ಗಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿತು; ರಸಿಕ, ವೈದಿಕ, ಐಂದ್ರಿಯಿಕ ಅನುಭವದ ಹೆಮ್ಮಸುಗನ್ನು ಹರಿಯಿಸಿತು; ತಂತ್ರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಅನುಭವವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿತು; ತನ್ನನ್ನೇ ವರ್ಣ-ರೇಖೆಗಳ ಸೌಂದರ್ಯ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಸೂರೆಗೊಟ್ಟಿತು; ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಕಂಚಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಚಾರ-ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದಿತು; ಮತ್ತು ಅನಂತರದ ಅಪಭ್ರಂಶಗಳ ಹೊಸ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೂಡಿಸಿತು; ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗ ಅದು ಎಂದಿನಂತೆಯೇ ವೈವಿಧ್ಯದೊಡನೆ ಹೊಸ ಬಾಳನ್ನೂ ಹುಟ್ಟನ್ನೂ ಹೊಂದಲು ಪುನರುದಯಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ ಮೂರು

ಪುರಾಣ–ಮಹಾ–ಕಾವ್ಯಗಳು

ಈ ಪ್ರಕಾರ ವೇದವೆಂಬುದು ಭಾರತೀಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಬೀಜವೆನಿಸಿದೆ. ಅದೇ ಮೇರೆಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತು ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅತ್ಯುದಾತ್ತ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಉಳಿದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ ಸತ್ಯಪ್ರಕಾರ. ಅದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಾಳನ್ನೂ ಜನತೆಯ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದತ್ತ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದಿದೆ; ಭಾರತದ ಕಾವ್ಯಮಯ ಹಾಗೂ ರಚನಾತ್ಮಕ ಮಹಾಯತ್ನಗಳೆನಿಸಿದ ಈ ಎರಡು ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳು ಬಲಿಷ್ಠ ವಿಸ್ತಾರ ಹಾಗೂ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಬೌದ್ಧಿಕ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಬಂದುವು. ಇವು ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ವಿಕಾಸವು ಒಂದು ವಿಧದ ಸಂಪನ್ನ ಅವತಾರಗತಿ ಹಿಡಿದು ಆತ್ಮತತ್ತ್ವದಿಂದ ಸ್ಥೂಲ ಪದಾರ್ಥದವರೆಗೆ ಇಳಿದು ಮೊದಲು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ತರ್ಕಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರುವ ಜಗತ್ತು – ಜೀವನ – ಆತ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಹರಿಯಿತು. ಈ ಬೌದ್ಧಿಕ ಪ್ರಯತ್ನದ ಗತಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಜೀವನದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸಂಘಟನೆ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು. ಅದು ಜನತೆಯ ಮನ ಆತ್ಮಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವಂಥದಾಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ರಚಿಸಿದ ನೈತಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಶಿಸ್ತು – ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಐಹಿಕ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರೂಪಿಸಿದ ಬಲಿಷ್ಠವೂ, ಯಶಸ್ವಿಯೂ ಆದ ಸಮಾಜರಚನೆಯಿತ್ತು. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಐಹಿಕದ ಮೂಲಕ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬಿಡುಗಡೆ ಹಾಗೂ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯತ್ತ ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವೊದಗಿಸಿತ್ತು. ಭಾರತೀಯ ವಾಙ್ಮಯ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಉಕ್ತಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ

ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಭಾರತೀಯ ಮಾನವ ಈ ಚಿಂತನವನ್ನು ಮಹಾಭಾರತದ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಕಥನ ತತ್ತ್ವಚಿಂತನವು ಒಂದು ಕಡೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಅಷ್ಟೇ ದೃಢ ಪ್ರಭುತ್ವದಿಂದ ಭಿನ್ನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೈತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಚಾರ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ, ಸುಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸುಸಂಘಟಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮುದಾಯಿಕಜೀವನದ ರೀತಿ-ನೀತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರಗ್ರಂಥವೆನಿಸಿದ್ದು ಮಾನವಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿ, ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭೂತಿ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಂಡ ಜೀವಾತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಪ್ರಪಂಚಗಳ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ತರ್ಕಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು ತರ್ಕ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಬಾಳಿನ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬೇಕಾದ ನೀತಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಭ ಚೇತನೆಯಿಂದ ಬೌದ್ಧಿಕ ಚೇತನೆಗೆ ಇಳಿದು ಹೋಗುವ ನಡುವಣ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮಂತ್ರಗ್ರಂಥರಾಶಿಯ ಪ್ರಾತಿಭಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಸುಶ್ಲಿಷ್ಟವೂ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ಪದಪುಂಜಗಳ ಬದಲು ಈಗ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥ ಬೋಧವೂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವೂ ಸುಸಮಗ್ರವೂ ಆದ ಪದಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು. ಇದು ಮೊದಲಿನಂತೆ ದಾರ್ಶನಿಕವೂ ಅಲ್ಲ, ಕಾವ್ಯಮಯವೂ ಅಲ್ಲ; ಆದರೆ ಉಗ್ರ ಬೌದ್ಧಿಕಸ್ವರೂಪದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ತತ್ತ್ವವಿಚಾರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಲ್ಪ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಆದಷ್ಟು ಅರ್ಥಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ತರ್ಕಗತಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡೇ ಪದ ಇದರಲ್ಲಿರುವುದುಂಟು. ಇದೇ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಇದು ತನ್ನ ಸಾರಭಾರದಿಂದ ಒಂದು ಒಗಟಾಗಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಹಾಗೂ ತಾರ್ಕಿಕ ಪ್ರತಿಪಾದನಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ಕೆಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾರ್ಗ ಈ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಬೆಳೆದು ಬಂದವು. ಸೂತ್ರವಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೇ ಈ ಭಾಷ್ಯದ ಕೆಲಸ. ಭಾಷ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸ ಮೌಲಿಕವೂ ಸತ್ಯವೂ

ಶಾಶ್ವತವೂ ಆದ ಸತ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಜೀವನದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಭಾರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವಿಷಯಗಳಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವು ವ್ಯಕ್ತಿಯ, ಸಮಾಜದ, ಸಾಮಾನ್ಯಜೀವನದ ಆಶೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ, ಅಭಿರುಚಿ, ನೀತಿ-ನಿಯಮ, ರೂಢಿಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಹಾಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣ ನಿರ್ಣಾಯಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಮತಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಸಮಾಜಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಶಾಶ್ವತಗೊಳಿಸಲು ಹೊರಟಿತು. ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜನತೆ ಪ್ರಾಣಮಯ-ಅನ್ನಮಯ ಅಸ್ತಿತ್ವಗಳಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ನೈತಿಕ ನಿಯಮಾವಳಿಯೆನಿಸಿದ ಧರ್ಮದ ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಮನುಷ್ಯನ ಭಾವನಾತ್ಮಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ರಸಾತ್ಮಕ, ವೈಷಯಿಕ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಿಕ ಆಶೆ-ಆವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಪೂರ್ತಿಗೊಂಡು ಅವನು ನಿಸರ್ಗದ ನೇರವಾದ ನಿಯಮದಂತೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಮೊದಲು ವೈದಿಕ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳ ಶೈಲಿಯೂ ಅನಂತರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಪೂರ್ಣವಾದ ಶೈಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮೊದಲಿನದು ಸರಳವೂ ಮುಖ್ಯವೂ ಆದ ಸಾಮಾಜಿಕ - ಧಾರ್ಮಿಕ ತತ್ವ - ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಎರಡನೆಯದು ಇಡೀ ಜನತೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿವರ್ಗಗಳ ವರ್ಣ ಆಶ್ರಮಗಳ ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಯತ್ನದ ಸ್ವರೂಪ, ಪೂರ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹರಿಯುವ ಭಾವದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಐಕ್ಯ ಇವು ಅಂದಿನ ಜನದ ಪ್ರಬುದ್ಧ, ಬೌದ್ಧಿಕ, ರಚನಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಉದಾತ್ತವೂ ಕ್ರಮಬದ್ಧವೂ ಆದ ನಾಗರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತ್ರಾಣದ ಬಲವು ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಗಣ್ಯಸಾಕ್ಷಿಗಳು ಆಗಿವೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ, ತೀವ್ರತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿ ಯಾವ ಹಳೆಯ ಅಥವಾ ಹೊಸ ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಕಡಮೆ

ಆದುದಲ್ಲ. ಅಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಆಮೇಲೆ ಬಂದ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞತೆ, ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಅನುಭವ, ವಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಯೋಗ ಶೂರತೆಯ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ಣ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಸರಿಸಮವಾದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಸೂತ್ರಬದ್ಧ ಸ್ಫುಟತ್ವ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನೆಯ ಉದಾತ್ತತೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಅದೇನೆ ಇರಲಿ, ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ, ಸುಸಂಘಟಿತವಾದ ಸಮಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆ - ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಅಗತ್ಯವಾದ ಒಂದು ಉನ್ನತ ಹಾಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಿಚಾರ - ಮತ್ತು ಜೀವನದ ಅಂತ್ಯದಶೆಯಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಜಾಗೃತವಾಗಿದ್ದ ಮನ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ಆ ಜನ ಎಂದೂ ಈ ಅನಾಗರಿಕವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಆ ಕಾಲದ ಮುಖ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣ. ಬೃಹದಾಕಾರದ ಮಹಾಭಾರತವು ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಮನಸ್ಸು ಪಡೆಸಿದ ಕವಿಕರ್ಮದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾರಾಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳೆನಿಸಿವೆ. ಆದರೆ ಅವೆರಡೂ ಅನ್ಯಾದೃಶವೂ ತಮ್ಮ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಭೇದವುಳ್ಳವೂ ಆಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ವೀರಕಥೆ, ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ಸಂಗತಿಗಳ ರೂಪಾಂತರ ಇವೆ. ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಕಷ್ಟು ಬೆಳೆದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಬೌದ್ಧಿಕ, ನೈತಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಧಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಅವು ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಬಳಗಿದ ವಿಚಾರ ನಿಕಾಯದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾವ್ಯಗಳು ಪುರಾತನ ವೀರಗಾಥಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ತೀರ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ; ದೃಷ್ಟಿವೈಶಾಲ್ಯ, ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶದ ಔನ್ನತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಕ್ಕಿಂತ ಅವು ಹೆಚ್ಚಿನವೆನಿಸಿವೆ – ರಸ, ರೀತಿ, ಗುಣಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಎತ್ತದೆ ಹೇಳುವುದಾದರೂ ಅವು ಹೋಮರನ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ದರಗತಿಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ಧ್ವನಿ ಇದೆ. ನೇರ ಹಾಗೂ ಮನಂಬುಗುವ ಶೀಘ್ರವೃತ್ತಿ, ಒಂದು ರೀತಿಯ ನಾವೀನ್ಯ, ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ, ಜೀವಸ್ಪಂದ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-ಸೌಂದರ್ಯಗಳ ಸರಳತನ ಇವನ್ನು ಶಿಷ್ಟ ಕವಿಕರದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವರ್ಜಿಲ್, ಮಿಲ್ಟನ್, ಫಿರ್ದೂಸಿ ಮತ್ತು ಕಾಳಿದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗಿಂತ

ಹೇರಿ ಬಗೆಯುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯನದ ಜೀವನ ತೀವ್ರಗತಿಯ ಪ್ರೌಢಿಯು ನೈತಿಕ, ಬೌದ್ಧಿಕ, ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಮನದ ಬಲಿಷ್ಠ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆತ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಂಯೋಗವು ಅವುಗಳ ಗಣ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆನಿಸಿವೆ. ಈ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ತಾರುಣ್ಯದ ವಾಣಿ; ಆದರೆ ಅದೆಂಥ ಯೌವನ! ಆ ಯೌವನವಾದರೋ ಕೇವಲ ಹೊಸದು, ನಯವಾದುದು — ಹುರುಳಿಲ್ಲದ್ದು? ಅಲ್ಲ, ಅದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಹಾಯೌವನ — ಸುಸಂಸ್ಕೃತ, ವಿವೇಕಸಂಪನ್ನ, ಉದಾತ್ತ ಯೌವನ. ಆದರೆ ಇದು ಕೇವಲ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಫಲ; ಇದಕ್ಕಾಧಾರಸ್ಫೂರ್ತಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಅವುಗಳ ಇಡಿ ಕಲ್ಪನೆ ಕೃತ್ಯ ಮತ್ತು ರಚನೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಹಳೆಯ ವೈದಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಯ ಒಂದು ಅಂಗವೆಂದರೆ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಜ್ಞಾನ. ಮಹಾಭಾರತ – ರಾಮಾಯಣಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ವಿಮರ್ಶಕರು ಅನಂತರ ಬಂದ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಈ ಪದವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ನೈತಿಕ ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಹೇಳುವ ಗಣ್ಯ ಕಥಾನಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಹಳೆಯ ಚರಿತ್ರೆ ಅಥವಾ ಪುರಾಣ ಪರಂಪರೆಗೆ ಇತಿಹಾಸವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇತಿಹಾಸವೆಂಬುದು ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ರೂಪಿಸುವಂಥದೆನಿಸಿತು. ಮಹಾಭಾರತ-ರಾಮಾಯಣಗಳು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಘನೋದ್ದೇಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರೆದ ಇತಿಹಾಸಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಈ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ ಕವಿಗಳು ಒಂದು ಹಳೆಯ ಕತೆಯನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿಯೂ, ಉದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ, ಹೇಳಲು ಹೊರಟವರಲ್ಲ, ಅಥವಾ ರಸಭಾವ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಒಂದು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯಹೊರಟವರಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಈ ಎರಡನ್ನು ಅವರು ಬಹು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವಾದರೋ ಜೀವನಶಿಲ್ಪಿಗಳಾಗಿ, ರಚನಾತ್ಮಕ ವಿವರಣಕಾರರಾಗಿ ಬರೆಯುವುದು — ನಾಡಿನ ರಾಷ್ಟ್ರದೃಷ್ಟಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರಧರ್ಮದ ರಾಷ್ಟ್ರನೀತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ರೂಪಿಸುವುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳಿನ ಆಚಾರ ವಿಚಾರ, ಧರ್ಮಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು

ಕುರಿತ ವಿಶಾಲವೂ ಸಾರವತ್ತೂ ಆದ ಸಮೀಕ್ಷೆ, ತಾತ್ವಿಕ ಕಲ್ಪನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಹರಿ ಕಂಡುಬರುವದಲ್ಲದೆ ಬೌದ್ಧಿಕ ಕಲ್ಪಕತೆಯ ಹಾಗೂ ಸಜೀವ ನಿರೂಪಣೆಯ ಮಹಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಇಡಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಮಾವೇಶಗೊಳಿಸಿದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರತವನ್ನು ಪಂಚಮ ವೇದವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡೂ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಕಾವ್ಯಗಳೆಂದಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂದೂ ಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ, ನೈತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಉಪದೇಶವು ಜನರ ಬಾಳು ಬಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕಂಡು ಇವನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಬೈಬಲ್ ಎಂದೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಆದರೆ ಇದು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸರಿಯಾದ ಉಪಮಾನವಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇವು ಭಾರತೀಯರ ಬೈಬಲ್ಲು ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಪುರಾಣ, ತಂತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ ಪ್ರದೇಶ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಧರ್ಮಕಾವ್ಯದ ಬಹು ಭಾಗವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಉನ್ನತವಾದ ನೈತಿಕ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಕಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಭಾರತೀಯ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನು, ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದುದನ್ನು, ಕಾವ್ಯಮಯ ಕಲ್ಪಕತೆ ಮತ್ತು ಆದರ್ಶ ಮನೋಭಾವಗಳಿಗೆ ಸತ್ವವೆನಿಸುವವುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ದೇಶದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಕವೆನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಾತಃಸ್ಮರಣೀಯರೂ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಪುರುಷರೂ ಎನಿಸಿದ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸುತ್ತ ಕಾವ್ಯಮಯ ಕಥಾಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವಂತೆಯೂ ಮನ್ನಣಾವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸುವುದೇ ಇವುಗಳ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಅಂಗ ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾದ ಸಜೀವ ಸತ್ಯವೆಂದು ಆರಾಧಿಸಿದ ಅರ್ಧಚಾರಿತ್ರಿಕ – ಅರ್ಧಪೌರಾಣಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕಾವ್ಯಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ತಂದು ರಸವತ್ತಾದ ಕಲಾಕೌಶಲದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲೇ ಇರಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಲಿ – ಈ ರಾಮಾಯಣ

ಮಹಾಭಾರತಗಳನ್ನು ಹರಿಕತೆದಾಸರು, ಲಾವಣಿಕಾರರು, ಗಮಕಿಗಳು, ಭಾಗವತರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವು ಜನತೆಯ ಶಿಕ್ಷಣ, ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳಾಗಿ ಅವರ ವಿಚಾರ, ಗುಣ, ರಸದೃಷ್ಟಿ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿದವಲ್ಲದೆ ನಿರಕ್ಷರರಿಗೂ ಕೆಲಮಟ್ಟಿನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ನೀತಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ-ರಾಜಕೀಯ ಕಲ್ಪನೆ, ರಸ, ಭಾವ, ಕಾವ್ಯ, ಕಟ್ಟುಕತೆ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರ ಸಾಹಸ ಕಥಾನಕಗಳನ್ನೂ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟುವು. ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ವರ್ಗಗಳಿಗಾಗಿ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸುಪರಿಚಿತ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜೀವನದ ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಸಚೇತನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಕಲಾಮಯವೂ ಜೀವಂತವೂ ಆದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನ-ಭಾವ-ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಬಹುಬೇಗ ನಾಟುವ ಕಾವ್ಯವಾಣಿಯ ಮೂಲಕ ಇವನ್ನು ಜನರು ಬಹುಬೇಗ ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತರಾದರು.

ವಿಶೇಷತಃ ಮಹಾಭಾರತವು ಭರತವಂಶೀಯರ ಕಥೆಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಮುಗಿದುಹೋದ ಮಹಾಘಟನೆಯ ಇತಿಹಾಸವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದು ಭಾರತದ ಆತ್ಮ, ಧರ್ಮ, ನೀತಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆದರ್ಶ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಜೀವನಗಳ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಮಹಾಪುರಾಣವೆನಿಸಿದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದುದೆಲ್ಲ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂಬ ರೂಢಿಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸತ್ಯವಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತವು ಒಬ್ಬನೇ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮನೋಭಾವಗಳ ಪ್ರಕಟನೆ ಅಲ್ಲ, ನಿರ್ಮಿತಿ ಅಲ್ಲ; ಅದು ಇಡಿ ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಚೇತನೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. ಅದು ಭಾರತೀಯರೇ ಒಟ್ಟು ಬರೆದ ಒಂದು ಆತ್ಮಕಥನ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಸ್ತು-ಕಲಾ-ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥ; ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ವಿವರಗಳ ಮೇಲೂ ಇಡೀ ರಚನೆಯ ಮೇಲೂ ಲಕ್ಷ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಹಾ ಕಲೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ವೆಚ್ಚ ಮಾಡಿ ಆ ಇಡಿ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಆ ಕೃತಿಯನ್ನು

ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ದೇವಾಲಯದಂತೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಹೋದರೆ ಕ್ರಮಶಃ ಒಂದು ಭವನದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಭವನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ತನ್ನ ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಅನಾವರಣ ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಗುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗಳು, ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು, ದಿವ್ಯ ಅಥವಾ ದಿವ್ಯಮಾನವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ಆಕೃತಿಗಳ ಗುಂಪು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅತಿಮಾನವತೆಗೆ ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶೋಭಿತ ಮಾನವಕುಲವು ಮಾನವನ ಉದ್ದೇಶ, ಕಲ್ಪನೆ, ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಆದರ್ಶದ ಘಾಟಿಗೆ ಏರಿಸಲಾಗುವುದನ್ನೂ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳ ಸತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಜಾಗೃತ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದ ಜಗಜ್ಜೀವನದ ವಿಶಾಲ ಚಿತ್ರವನ್ನೂ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಕಾವ್ಯಮಯ ಕಥೆಯು ವಿಸ್ತೃತ ಸೋಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸುಸಂಗತ ಕಲ್ಪನೆಯ ಸುದೀರ್ಘ,ಮೂರ್ತ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಇಡಿಯನ್ನು ಸೂತ್ರಬದ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ನಾವು ನೋಡಬಹುದು. ಮಹಾಕಥನ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಕಥೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದೇ ಅದರ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು ಆ ಕಥನವನ್ನು ಘನತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವೂ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಹುದೂ, ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಚಮತ್ಕಾರಯುಕ್ತವೂ ಪರಿಣಾಮಕರವೂ ಆಗಿದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸರಳ, ದೃಢ ಆಗಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಆದ ಓಟದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಥನಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಟ ಅದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮನೋಹರವೂ ಕಥನರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮನಂಬುಗುವಂತೆಯೂ ಇದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಭಾರತೀಯ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೀಜಭೂತ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಸಾರ್ಥಕ ಕಥೆ, ಇತಿಹಾಸ ಎನಿಸಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಧಾನೋದ್ದೇಶವು ಧರ್ಮದ ಭಾರತೀಯ ಕಲ್ಪನೆಯೇ. ಇಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಆಂತರಿಕ ಪ್ರಪಂಚಗಳಿಂದ ತಂದ ವೈದಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳಾದ ಸತ್ಯ-ಪ್ರಕಾಶ-ಐಕ್ಯಗಳ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತಮಸ್ಸು ಅಸತ್ಯ-ಅನೃತಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ನಡೆವ ಘರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬೌದ್ಧಿಕ, ನೈತಿಕ

ಮತ್ತು ಜೈವಿಕ ಹೊರವಳಯಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆ ಘರ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಯಿದೆ – ಒಂದು ವೈಯಕ್ತಿಕ, ಮತ್ತೊಂದು ರಾಜಕೀಯ. ವೈಯಕ್ತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮದ ಮಹತ್ತರ ಮೂರ್ತಿಗಳೆನಿಸಿದ ಪಾಂಡವರು ಹಾಗೂ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಹಟ, ಧರ್ಮದ ದುರುಪಯೋಗ ಮತ್ತು ಆಸುರೀ ಅಹಂಕಾರಗಳ ಮೂರ್ತಿಗಳೆನಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಘರ್ಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಾದರೂ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಘರ್ಷಣವು ಅಂತಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಘರ್ಷಣದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ನ್ಯಾಯಧರ್ಮಗಳ ಒಂದು ಹೊಸ ಶಾಸನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ರಾಜರ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಮಂತರ ಕುಲಗಳ ಆಳಿಕೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಯುದ್ಧಾಸಕ್ತ ಕುಲಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸುವ ಶಾಂತವೂ, ನ್ಯಾಯವೂ, ದಯಾಮಯವೂ ಆದ ಧರ್ಮರಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಧರ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಅದೇ ಹಳೆಯ ದೇವಾಸುರ ಸಮರವನ್ನು ಮಾನವಜೀವನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದು.

ಭಾರತದ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜೀವನಗತಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಘರ್ಷಣೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನಂತರ ರಾಜ್ಯ, ಸೈನ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಅದರ ರೀತಿಯು ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಉನ್ನತ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಕೃತಿಯ ಇಡಿ ರಚನೆಯು ಬಹು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೌಶಲ ಹಾಗೂ ದರ್ಶನಗಳ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹಾವಕಾಶವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಆ ಅವಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ, ಸುದೃಢವೂ, ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಕಥೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಪಕಥೆ, ಅಡ್ಡಕಥೆ, ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳು ಇತಿಹಾಸಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ಬಂದಿವೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಗಣ್ಯವಾಗಿವೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದಾರ್ಶನಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ವಿಚಾರಗಳು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನೇರವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅಡ್ಡಕಥೆ ಮತ್ತು ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಿವೆ; ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಮಹಾದರ್ಶನಗಳ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಯಥಾರೂಪವಾಗಿಯೂ,

ಕೆಲವೊಂದನ್ನು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಹೊಸ ರೂಪವಾಗಿಯೂ ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಪುರಾಣಕತೆ, ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ, ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಉಪದೇಶಗಳು ಈ ಕಾವ್ಯಶರೀರದ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಾಗಿವೆ; ಆ ಮನುಕುಲದ ನೈತಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ, ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಕ್ಕೆ ಮೂರ್ತರೂಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅಚ್ಚೊತ್ತುವಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಜನತೆಯ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರಸಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಮತ್ತು ಇತರ ಧ್ವನಿಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಳ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅವನ್ನು ಅದ್ಭುತ ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದಲೂ ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯಿಂದಲೂ ಒಂದು ಮಹಾಪುರಾಣ–ಕಾವ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ಸಂಯುಕ್ತವೂ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟವೂ ಆದ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಬರುವ ವಿಸಂಗತಿಗಳೂ ಅಸಮಾನ ಪ್ರತಿಭರಾದ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳ ಕೈವಾಡವೂ ಆ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಯೋಜನೆಯ ಸರ್ವತ್ರ ಕಂಡು ಬರುವ ಘನಜಟಿಲತೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಅವು ಪೂರ್ಣತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವೇ ಆಗಿವೆ. ಈ ಪೂರ್ಣ ಕೃತಿಯು ಜನತೆಯ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆತ್ಮ, ವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಜೀವನಗಳ ಇಡಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ ಕಾವ್ಯವಾಣಿ ಎನಿಸಿದೆ.

ರಾಮಾಯಣವು ಸಾರತಃ ಮಹಾಭಾರತದಂತೆಯೇ ಇರುವ ಕೃತಿ; ಆದರೆ ಅದು ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಸರಳತರ, ಆದರ್ಶ ಎನಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾಂಶ ಸಾಕಷ್ಟು ಇದ್ದರೂ ಆ ಕಾವ್ಯದ ರಚನೆಯ ಸೂತ್ರಬದ್ಧತೆಯು ಅಷ್ಟು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಲ್ಲದ್ದೂ ಸುವ್ಯಕ್ತವಾದದ್ದೂ ಆಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಚರ್ಚೆಯ ಅಂಶ ಕಡಿಮೆ, ಶುದ್ಧ ಕಾವ್ಯಮನೋಧರ್ಮದ ಅಂಶ ಹೆಚ್ಚು; ಕಲೆಗಾರಿಕೆ ಅಧಿಕ, ಕಾಮಗಾರಿ ಕಡಿಮೆ: ಇಡಿ ಕಥೆ ಮೊದಲಿಂದ ಕೊನೆವರೆಗೂ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದೆ; ಕಥಾಪ್ರವಾಹ ಎಲ್ಲೂ ಅಡ್ಡ ತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣನ ವೈಪುಲ್ಯವಿದೆ, ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಉದಾತ್ತತೆಯು ಅತಿ ವಿಸ್ತೃತ ಪಕ್ಷ ವಿನ್ಯಾಸದ ಉಜ್ಜ್ವಲನವಿದೆ, ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಸುಬುಗಾರಿಕೆಯ

ಸಂಪತ್ತಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ರಚನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಸುದೃಢ ಬಂಧ, ನಿರೂಪಣಾಕ್ರಮಗಳು ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ. ರಾಮಾಯಣ ರೇಖಾನ್ಯಾಸದ ವೈಭವ ಹಾಗೂ ಭವ್ಯತೆ, ವರ್ಣಸಂಪತ್ತು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಶಿಂಗಾರ— ಇವು ಭಾರತೀಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯ ರೀತಿನೀತಿಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಪರಿವರ್ತನ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮಹಾಕವಿ ಭಾರತದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪೌರಾಣಿಕ ಇತಿಹಾಸಾಂಶವನ್ನು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಕಥೆಗಳ ಹಾಗೂ ದಿವ್ಯಕಥೆಗಳ ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಗಳನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಹಾ ವೈಭವ ಸಂಪನ್ನವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕೃತಿಗೆ ಏರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಅವು ಉನ್ನತಾಶಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ಅರ್ಥವತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿವೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ ಭಾರತದ್ದೇ; ಅಂದರೆ ದೈವೀಶಕ್ತಿ, ಆಸುರೀ ಶಕ್ತಿಗಳ ದ್ವಂದ್ವ. ಆದರೆ ರಾಮಾಯಣದ ಮಾನುಷಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆದರ್ಶಮಯತೆ, ಸ್ಪಷ್ಟ ಅತಿಮಾನುಷ ಪ್ರಮಾಣ ಮತ್ತು ಸದಸತ್ ಶಕ್ತಿಗಳೆರಡರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಲ್ಪನಾ ಶಕ್ತಿಯ ಉನ್ನತಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಆದರ್ಶ ಮಾನವ ಸಾತ್ವಿಕತೆ ಹಾಗೂ ನೈತಿಕತೆಗಳ ದಿವ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯ, ನೈತಿಕ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಧರ್ಮದ ತಳಹದಿಯಮೇಲೆ ನಿಂತ ನಾಗರಿಕತೆ— ಇವನ್ನು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಮಾಧುರ್ಯ, ಸಾಮರಸ್ಯ ಮತ್ತು ರಸಪ್ರಸಾದಗಳ ಅದಮ್ಯ ಆಕರ್ಷಕತೆಯೊಡನೆ ಕಣ್ಣೆದಿರು ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಅತಿಮಾನುಷ ಅಹಂಕಾರ, ಸಂಕುಚಿತ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಸೊಕ್ಕಿ ಮಾಡುವ ಹಿಂಸೆ— ಈ ಒರಟು, ಅರಾಜಕ ಮತ್ತು ವಿರೂಪ ಉಳ್ಳ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜೀವಂತವಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಮಾನಸಿಕ ಸ್ವಭಾವದ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳ ಘರ್ಷಣವನ್ನು ತಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸನ ಮೇಲೆ ದಿವ್ಯ ಮಾನವನು ವಿಜಯ ಸಂಪಾದಿಸುವ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾವ್ಯದ ಮೂಲ ಕಲ್ಪನೆಯ ಏಕಮೇವ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಪಾತ್ರಗಳ ರೇಖಾನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮನೋಧರ್ಮದ ಬಣ್ಣದ ಅರ್ಥಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆಯನ್ನೂ ಕಲ್ಪನಾ ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು

ಪಡೆಲಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ಆದರ್ಶಕತೆಯನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಮಾನವ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಪಂತೆ ಮಾಡಲು ಅಗತ್ಯವಾದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗಾಧ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕವಿ ನಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಭವ್ಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹಾಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ನಗರ, ಬೆಟ್ಟ, ಕಡಲುಗಳು, ಕಾಡುಮೇಡುಗಳು— ಇವನ್ನು ತನ್ನ ಕಾನ್ವಸ್ಸಿ ಇಡೀ ಜಗತ್ತೇ ಒಂದು ದೃಶ್ಯ-ವಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ನಮಗೆ ಭಾಸವಾಗುವಂತೆ ಕೆಲವೇ ಉನ್ನತ ಅಥವಾ ಭಯಂಕರ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ದಿವ್ಯ ಅಥವಾ ದಾನವ್ಯ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ರಸಾತ್ಮಕ ಮನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮನ್ವಿತ ಐಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರೆದು ತನ್ನ ಭಾವಪ್ರಕಾಶನದ ಶುದ್ಧ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ವೈಶಾಲ್ಯಗಳ ಸರಿದೊರೆಯಲ್ಲದ ನಿದರ್ಶನದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವ ಮಾನವ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಹಾಗೂ ಅತಿ ಕೋಮಲ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು— ಧೈರ್ಯ, ಬಲ, ದಯಾ, ಪಾವಿತ್ರ್ಯ, ನಿಷ್ಠೆ, ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗಗಳನ್ನು— ಜನತೆಯ ರಸಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಭಾವನೆಯನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಬಣ್ಣಪ್ರಕ್ರ ಅತೀವಾರವತ್ತು ಸಮನ್ವಿತವೂ ಆದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನೀತಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡ ಅಸಹ್ಯ ಕಾಯಕ್ಲೇಶವನ್ನೂ ಅತಿಸಾಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಾಳಿನಸಾಮಾನ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳಾದ ದಾಂಪತ್ಯ, ಮಾತಾಪಿತೃವಾತ್ಸಲ್ಯ ಭ್ರಾತೃವಾತ್ಸಲ್ಯ, ರಾಜ-ನಾಯಕ ಕರ್ತವ್ಯ, ಪ್ರಜೆ-ಅನುಯಾಯಿ ನಿಷ್ಠೆ, ಮಹಾತ್ಮರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ಸರಳಜೀವಿಗಳ ಸತ್ಯಸಂಧತೆ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯತೆ— ಇವುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶದವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಆದರ್ಶ ವರ್ಣಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ನೈತಿಕಾಂಶಗಳಿಗೆ ಮಾನಸಿಕ ಅರ್ಥ-ಸೌಂದರ್ಯದ ಒಪ್ಪವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮನವನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕೃತಿಯು ಒಂದು ಕಲ್ಪನಾತೀತ ಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಅದು ನಿರಂತರ ಸ್ಪೃಹಣೀಯ, ಪೂಜನೀಯ ವಸ್ತುಗಳಾಗುವಷ್ಟು ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ರಾಮಸೀತೆಯರ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅನುಕರಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಅವನ್ನು ಪಡಿಮೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು ಹನುಮಂತ,

ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಭರತ, ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರಗಳು ಅವುಗಳ ನೈತಿಕ ಆದರ್ಶಗಳ ಜೀವಂತ ಮಾನವ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಾಗಿವೆ. ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಚಾರಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಮತ್ತು 'ಅತಿಮಧುರ' ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಪ್ರತಿಭೆಯು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ನಯವಾದ, ನವುರಾದ, ಹಾಗಿದ್ದೂ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಆತ್ಮಭಂಗಿಗಳನ್ನೂ, ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಹಾಗೂ ವರ್ತನೆಗಳ ಔಪಚಾರಿಕ ಮೊರಸ್ಟಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಜಟಿಲವಾಗುವ ಮಾನವ ಮನೋಧರ್ಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯನ್ನೂ ಕೆರಳಿಸಿ, ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದೆ.

ಈ ಉಭಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯು ಅವುಗಳ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಆದುದಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಶೈಲಿ ಹಾಗೂ ಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಉದಾತ್ತ ಗುಣವೂ ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯದ ಸರಳತೆಯು ಪ್ರಸಾದವೂ ಅನವಶ್ಯಕ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥಸಂಪನ್ನ ಋಜು ಪದ ವಿನ್ಯಾಸವೂ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಪಂಕ್ತ್ಯಂತ ಆಯವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡದಿರುವ ತೀವ್ರಗಾಮಿಯೂ ಓಜಸ್ವಿಯೂ ಅಖಂಡ ಧಾರಾವಾಹಿಯೂ ಆದ ಪದ್ಯ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಂಧ-ಲಕ್ಷಣವು ಅರ್ಥಗೌರವವನ್ನೂ ಭಣಿತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯದ ಪ್ರಾತಿಭ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನೂ ಸಂಚಿದ ಶುದ್ಧ ಗಂಡು ಬಗೆಯದಾಗಿದೆ; ತನ್ನ ಸರಳತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನೇರ್ಪಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಪದೇ ಪದೇ ಬರುವ ಸೊಗಸಾದ ನಿರಾಡಂಬರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ವ್ರತನಿಷ್ಠ ಹಿಡಿದು ಸಾಗಿದ ಹಾಗಿದೆ. ಅದು ವೀರ್ಯವತ್ತೂ ಮತ್ತು ತೀವ್ರವೂ ಆದ ಕವಿಪ್ರತಿಭೆಯ ವಾಣಿ, ಒಂದು ಮಹತ್ತರವೂ ಪ್ರಸನ್ನವೂ ಆದ ಸಚೇತನ ಶಕ್ತಿ. ಅದು ಪದವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವೂ ಆದ ಆದರೆ ಏಕಾಗ್ರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯ ಮೂಲಕ (ಕೆಲವೇ ಕಠಿನ ಅವತರಣಿಕೆಗಳನ್ನು, ಕಥಾಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ) ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಕ್ರಮವೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರ ಶೈಲಿಯು ಓಟಗಾರನ ಅತಿಮಾಂಸಲವಲ್ಲದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವಚ್ಛವೂ ನಿರ್ಮಲವೂ ನಗ್ನವೂ ಆದ ಓಟ. ಅಲ್ಲದೆ ಓಟದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವೂ ಚುರುಕೂ ಬಳಲಿದ್ದೂ ಆದ ಶರೀರದಂತಿದೆ. ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಈ ವಿಶಾಲ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೀಳಮಟ್ಟದ ತರಗತಿಯು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತ ಕನಿಷ್ಠ ಕೀಳಮಟ್ಟದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಯದೆ ಮೇಲೆ

ಹೇಳಿದ ಅಂದದ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಸಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣ ಬಂಧವು ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯ, ಓಜಸ್ಸು, ಪ್ರಸಾದ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸೌಖ್ಯ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅದರ ಪದಸಂಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಸತ್ವ, ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಸಹಜವಾದ ಓಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಂಧ ಇರುವಂತಿದೆ, ಕಲ್ಪನೆಯ ಭಾವನೆಯ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನ ಅನುಭವದ ಅವಿರತವೂ, ಆತ್ಮೀಯವೂ ಆದ ಸ್ಪಂದನವಿದೆ. ಅದರ ಅವ್ಯಾಹತ ಶಕ್ತಿಮತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಉನ್ನತ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಭ ಪ್ರಜ್ಞೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅಪರೋಕ್ಷ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಬೌದ್ಧಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕ ಬಾಹ್ಯ ಮಾನಸ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಿದೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಬಂಧವು ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯ, ಓಜಸ್ಸು, ಪ್ರಸಾದ, ಕಾಂತಿ, ಮತ್ತು ಆತ್ಮೀಯತೆಗಳ ಅದ್ಭುತವಿದೆ; ಅದರ ಪದಸಂಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಸತ್ವವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಪುರಾಣ-ಕಾವ್ಯದ ಮಹಾಸತ್ವವೂ ಬಂಧವೂ ಕಲ್ಪನೆ, ಭಾವನೆ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನ ಭಾವದ ಸತತವಾದ ಆತ್ಮೀಯ ಸ್ಪಂದನವೂ ಇವೆ; ಅದರ ಆದರ್ಶ ಸೊಗಸಿನಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾದ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಾರವತ್ತಿಯ ಉಸಿರೂ ಇವೆ. ಈ ಎರಡು ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ನತ ಕವಿಜೀವ ಮತ್ತು ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ ಕಾರ್ಯಪರವಾಗಿವೆ; ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯ ಮುಸುಕಿನ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯ ಮಾನಸ ಕಲ್ಪನೆಯ ಹಿಂದೆ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ನೇರವಾದ ಪ್ರಾತಿಭ ಮನವು ಅಡಗಿದೆ ಅಥವಾ ವಿಶ್ರಮಿಸಿದೆ.

ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಜರಾಮರಗೊಳಿಸಿದ ಗುಣಗಳು ಇವು, ಸ್ವಭಾವವಿದು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಮವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಈ ಗುಣಗಳೇ ರಾಷ್ಟ್ರಮಾನಸದಲ್ಲಿ ಚಿರಂಜೀವತ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಎತ್ತರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಹೊರಟ ಹಾಗೂ ಇಷ್ಟು ಶ್ರಮದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕಾದ ಇತರ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅಲ್ಪದೋಷಗಳು ಮತ್ತು ವಿಷಮತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಟೀಕಿಸುವ ಅಂಶಗಳು ಕೇವಲ ಅವರ ಮನೋಧರ್ಮದ ಹಾಗೂ ಅಭಿರುಚಿಯ ಭೇದಗಳು. ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಿ ರೂಢಿಯುಳ್ಳ

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರನ್ನು ಈ ಯೋಜನಾ ವಿಸ್ತಾರ ವಿವರಗಳ ನಿಧಾನವಾದ ಚಿತ್ರಣ ಸುಸ್ತುಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ ಬಹುಬೇಗ ಶ್ರಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಅವರ ಜೀವಿತಗತಿ ಬಹು ವೇಗ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಆದರೆ ಅವು (ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಗುಣಗಳು) ಭಾರತೀಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ದರ್ಶನ ವೈಶಾಲ್ಯ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ನೈಷ್ಠಿಕ ಕುತೂಹಲಗಳಿಗೆ ಒಗ್ಗತಕ್ಕವು. ನಾನು ಆಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಾರತದ ಮನವು ಒಂದು ಬಗ್ಗೆ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಾ ವಿಶ್ವಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿ, ವಿಶ್ವಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಅನುಭವದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಪೌರಸ್ತ್ಯರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಭೌತಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ಭಾರತೀಯರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಇರುವಂತೆಯೇ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತೀಯರ ಪ್ರಕಾರ ಮಾನವನ ಕಾರ್ಯವು ಮಹತ್ತಮವಾದ ದೈವೀ-ಆಸುರೀ-ರಾಕ್ಷಸೀ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಪ್ರಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿರಿಯ ಮಾನವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅವತಾರ. ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸ್ವ-ಹಿತವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ವೈಶ್ವಾನರ ಶಕ್ತಿಗಳ ಕ್ರೀಡಾ ಗೊಂಬೆಯಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಆರೋಪ ತಥ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ತ್ವ, ತೇಜಸ್ಸು, ಮಹಾಸತ್ವಸಂಪನ್ನತೆ ದೊರಕುತ್ತವೆ. ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಲೀಲೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುವ ಸಾವರ್ತತೆಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಊಹೆಯನ್ನು ಉಳಿದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸಹಜತೆಗಳಿಂದ ಭೌತ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೂ ಅತಿಭೌತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಇರುವ ಮಹತ್ತರ ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಕಾರಣ. ಈ ಮಹತ್ತರ ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತೇ ವಾಸ್ತವವಾದಿ ವಿಮರ್ಶಕನು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗಿ ಅಸ್ಥಾನೀಯ ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಟೀಕೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಂದರೆ– ತಪಸ್ಸಿದ್ಧಿ, ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ, ಪದೇಪದೇ ಬರುವ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಭಾವಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ. ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ ಇದೆ ಎಂಬ

ನೂರು ಕೂಡಾ ಅಸಮರ್ಪಕ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಚರಿತ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯರ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರದ್ದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕವಿಪ್ರತಿಭೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಜೀವನದ ಎತ್ತರದ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಅಂಗಾಂಗಿ ಸಾಮರಸ್ಯವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸತ್ಯವೆನಿಸುವಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲೌಕಿಕ ಅಳತೆಗಳಿಗೆ ಹುಂಬನಿಷ್ಠೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸುವುದು ತರವಲ್ಲ. ಅದೇ ಮೇರೆಗೆ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ-ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಲ್ಲ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ದೂರಾದರೂ ಬುಡವಿಲ್ಲದ್ದು; ರಾಮ, ಸೀತೆ, ಅರ್ಜುನ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಭೀಷ್ಮ, ದುರ್ಯೋಧನ ಮತ್ತು ಕರ್ಣರು ಭಾರತೀಯರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪರು, ಜೀವಂತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು. ಭಾರತೀಯ ಕಲೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಾದರೂ ಇರುವ ಒಂದೇ ಒಂದು ನಿಯಮವೆಂದರೆ ಪಾತ್ರದ ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳು ಗೌಣವಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವನ್ನು ಪಾತ್ರದ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪಾತ್ರದ ಜೀವನಸಾರವನ್ನು, ಅಂತರಗುಣವನ್ನು ಮಾನವಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಸಿಲುಕುವಷ್ಟು ಪರಮಪ್ರಮಾಣದ ಸ್ಫುಟತೆ, ದಾರ್ಢ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾವಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳ ಸ್ಥೂಲ ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ರಾಮ ಸೀತೆಯರಂಥ ಪಾತ್ರಗಳ ಆದರ್ಶ ಸ್ವರೂಪವು ಕೇವಲ ವರ್ಣಹೀನವೂ ಛಾಯಾಮಾತ್ರವೂ ಆದ ಅವಾಸ್ತವಿಕ ಚಿತ್ರವಲ್ಲ; ಅವು ಆದರ್ಶ ಜೀವನದ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಾಗ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಬಹುದಾದ ಔನ್ನತ್ಯದ ಸತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ವಭಾವದ ಹರಕುಮುರುಕು ಅಲ್ಪತನಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದರೂ ಅವಕಾಶ ಇದೆ ಎಂಬ ಆರೋಪವು ಅಸಮಂಜಸ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ರೂಪಾಂತರಮಾಡಿದ ಪುರಾಣ-ಪುಣ್ಯಕಥೆಗಳ ರಾಶಿಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಹಾಗೆಂದು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು ಟೀಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಇವು ಜೀವನದ ಒಳದನಿಗಳ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಕಲಾಕೃತಿ; ಸಮರ್ಥವೂ ಉದಾತ್ತವೂ ಆದ ಜೀವಂತ ಪ್ರಕಾಶ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ನೈತಿಕ-ರಸಾತ್ಮಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ದರ್ಶನ; ಉತ್ತುಂಗ ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಆದರ್ಶ ವಿನ್ಯಾಸ, ಒಂದು ಮಹಾಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರತಿಮೆ. ಇವು

ಗ್ರೀಕ್ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಷ್ಟೇ ನವಜೀವಸ್ಫುರ್ತಿವುಳ್ಳವು. ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ವಿಚಾರದಲ್ಲೂ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಗಭೀರವಾಗಿವೆ ; ರೋಮನ್ನರ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಉನ್ನತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪಾಕವಿದೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಇವು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವೂ ವೀರ್ಯಸಂಪನ್ನವೂ ಪ್ರಾಣಘನವೂ ಆಗಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಉಕ್ತ ವಿದೇಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲೆಂದೇ ರಚಿತವಾದಂಥವು. ಇವು ಪಂಡಿತ-ಪಾಮರ, ಸುಸಂಸ್ಕೃತ-ಅಸಂಸ್ಕೃತರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಇಡಿ ರಾಷ್ಟ್ರಜೀವನದ ಅತಿ ನಿಕಟವೂ, ಸ್ವರೂಪ-ರೂಪಕವೂ ಆದ ಭಾಗವೆನಿಸಿ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ರಂಜಕವೆನಿಸಿ ಉಳಿದದ್ದು ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಿರಿಮೆ ಮತ್ತು ನಮಗಳಿಗೆ ಧ್ರುವಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ ನಾಲ್ಕು

ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯ

ಸರ್ವ ವಿಶ್ರುತವೂ ಸರ್ವಮಾನಿತವೂ ಆದ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಙ್ಮಯದ ಅಭಿಜಾತಯುಗವು ಸುಮಾರು ಹತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶತಮಾನಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ವಾಙ್ಮಯಕ್ಕೂ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದು ಅದರ ವಿಚಾರಧಾರೆ, ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಮತ್ತು ಭಾಷೆಗಳ ರೂಪ, ಬಣ್ಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅದರ ಜನತೆಯ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದಿವ್ಯಶೈಶವ, ವೀರಯೌವನ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೂ ಬಲಿಷ್ಠವೂ ಆದ ಪ್ರೌಢತಾರುಣ್ಯ ಕಳೆದು ಹೋಗಿದ್ದುವು. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸುದೀರ್ಘವೂ ಸುಸಮೃದ್ಧವೂ ಆದ ಪಕ್ವದಶೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲವಾದ ಅಷ್ಟೇ ಸುದೀರ್ಘವೂ ಸುಸಮೃದ್ಧವೂ ಆದ ವರ್ಣರಂಜಿತ ಅವನತಿ ಕಂಡುಬಂತು. ಅವನತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಮುಖವಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧದ ಕಾಯಕಲ್ಪ, ನವಾರಂಭ, ಪುನರ್ ಉದ್ಯಮ ಕಾಣಿಸಿತು. ಅಂಥ ನವಜಾಗ್ರತಿಯ ಮಾಧ್ಯಮವು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿರದೆ ಅದರ ಪ್ರಬುದ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮಕ್ಕಳೇ ಆಗಿದ್ದುವು; ಕೊನೆಯದಾಗಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ, ಸತ್ವ, ಸ್ಫೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತವು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ್ನು ವಾಙ್ಮಯವಾಹಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಹಾಗೂ ಭರ್ತೃಹರಿ-ಕಾಳಿದಾಸರ ಭಾಷೆಗಳ ಸತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಬಹು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಆರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವು ವಿದ್ಯಾವಂತರ ಆಡುನುಡಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯದೆ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಾಳಿ ಭಾಷೆಯು ರಾಷ್ಟ್ರದ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಜೀವನಪ್ರವಾಹದ ಬಹುಭಾಗದ ಪ್ರಕಾಶನ ಸಾಧನವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ಪುರಾಣ-ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಗತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಳಿನ ಚೆಲುವೆಯಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಎದ್ದು ಚಿಮ್ಮುವ ವಾಣೀವಿಲಾಸದ ಓಜಸ್ಸು, ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಯಂಪ್ರಭಾವಗಳಿದ್ದುವು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಸರಸ್ವತಿಯಾದರೋ ಒಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಸಾಧಿಸಿದ ಕಲೆ – ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ಪಡೆಯುವಂತೆ ಕಡೆದಿಟ್ಟ ಒಂದು ವಿಗ್ರಹ; ಅದಕ್ಕೆ ವರ್ಣಚಿತ್ರದ ಬಣ್ಣವಿದೆ; ಪ್ರೌಢ ಕವಿಪ್ರತಿಭೆಯ ಕೌಶಲವೂ ತಂತ್ರವೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅದು ಕೃತಕವಲ್ಲ; ಆದರೂ ಅದೊಂದು ಬೌದ್ಧಿಕ ಶ್ರಮದ ನಾಜೂಕಾದ ಕೃತಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ನಿರರ್ಗಳ ಗತಿಯಿಲ್ಲ; ಅದರಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವೆಂದೇ ತೋರುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿನ ಅಭ್ಯಾಸಸಿದ್ಧವಾದ ಲೀಲಾಜಾಲ ರೀತಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಬಂದ ಲೇಖಕರಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ ಹಾಗೂ ತಂತ್ರಗಳ ಅಂಶಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತವೆ, ಎದ್ದುಕಾಣುವಂತೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಅವರ ಭಾಷೆಯು ಸುಂದರವೂ ಓಜಸ್ವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಜಟಿಲವೂ ಬಳಸಾಗಿಯೂ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ರಚಿತವಾದವುಗಳೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಪಂಡಿತಸಭೆ, ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಳಿಗಷ್ಟೇ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗುವಂತಿವೆ. ಇನ್ನೂ ಸಜೀವವಾಗಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಸರಳಶೈಲಿಯ ಮೂಲಕ ಹೆಚ್ಚು ಜನರಿಗೆ ಗಮ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಹೃದಯಾಂತರಾಳದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟ ಪುರಾಣ, ತಂತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಲೇಖಗಳು ಕೆಲಕಾಲ ಪುರಾಣ–ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋದುವು. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಸೌಲಭ್ಯ–ಸರಳತೆಗಳು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದವುಗಳಾಗಿದ್ದವಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಬರಹದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸುಗಮತೆ ಇದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲ ತತ್ವಜ್ಞಾನ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಕೇವಲ ಪಂಡಿತಭಾಷೆಯಾಗಿ ಉಳಿಯಿತಲ್ಲದೆ ಜನತೆಯ ಬಾಳುಬಗೆಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ.

ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗಿಟ್ಟರೆ ಗ್ರಾಂಥಿಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಾದ ಬದಲಾವಣೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮನೋಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಮಹಾಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ತಾತ್ವಿಕ, ನೈತಿಕ ಎನಿಸಿದ್ದರೂ ಅದರ ಆಂತರಿಕ ವ್ರತಶುಚಿಯು ಏನೋ ಸ್ವಲ್ಪ ಒಳಸರಿದು ಹಿನ್ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಆ ಪ್ರಾಚೀನಗುಣಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಮಿಕ್ಕವನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೂ ಅವು ಸ್ವಲ್ಪ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು ಸರಿದು ಹೊಸ ಲಕ್ಷಣಗಳ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವು. ಈ ಯುಗದ ಭಾಷೆಯ ಹೊಸ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ

ಎದ್ದು ಕಾಣುವುವೆಂದರೆ – ವಿಲಕ್ಷಣ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ, ಪುಟಿದೇಳುವ ಪ್ರಾಣಸ್ಪಂದ, ರಸಾತ್ಮಕವೂ, ನಗರ ಸಹಜ ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ, ಭೋಗಪರವೂ ಆದ ಇಂದ್ರಿಯನಿಷ್ಠ ಜೀವನ. ತರ್ಕಬದ್ಧ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ, ವಿಜ್ಞಾನದ, ಕಲೆಯ ಮತ್ತು ಕಸಬುಗಳ ಕಾಯದೆ-ಕಟ್ಟಳೆಗಳ, ರಾಜನೀತಿಯ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಉಪನಿವೇಶನದ ಹಾಗೂ ಕ್ರಮಬದ್ಧವೂ ವಿವರ ವಿಸ್ತಾರ ಉಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಅಡಕಿತಗಳುಳ್ಳ, ಆಚಾರ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಷಯಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜ್ಯ-ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ ಕಾಲವದು. ಅಂದು ಇಂದ್ರಿಯ ಪೋಷಕವೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ, ಸುಖಕರವೂ ಆದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಭೋಗ, ವಿವೇಚಿಸಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳ ಚರ್ಚೆ, ಬುದ್ಧಿಗೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಒಳಪಡುವ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳ ಕ್ರೋಡೀಕರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಗಳು ಕಂಡುಬಂದವು. ಅದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವೂ ಸಮೃದ್ಧವೂ ಪ್ರಭಾವಿಯೂ ಆದ ಸ್ವರ್ಣಯುಗವಾಗಿತ್ತು.

ಈ ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯವಾದ ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧ ಮನಸ್ಕತೆಯಾಗಲೀ ನಾಸ್ತಿಕತೆಯಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಜರು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ವಿಧಿಸಿಹೋದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುತ್ವವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ, ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ, ವಿವರಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಅಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿದು ಒಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇತ್ತು. ಅವುಗಳನ್ನು ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ, ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಳವಡಿಸುವ ಲಕ್ಷಣವಿತ್ತು. ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಸಮಾಜಗಳ ಮೂಲ ತತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ರೂಪರೇಷೆಗಳನ್ನೂ ಆಗಲೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಈಗ ಒಂದು ಮಹಾ ಪರಂಪರೆಯ ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಸುಭದ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಗಾನುರೂಪವಾಗಿ ನಡೆದವು. ಆದರೆ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನವ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೂ ಸಂಶೋಧಕ್ಕೂ ವೇಳೆ ಅವಕಾಶ ಇನ್ನೂ ಇತ್ತು; ಮಹಾರಂಭಗಳಿಗೂ ವಿಜ್ಞಾನ, ಕಲೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ಸಂವರ್ಧನೆಗೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ದಿಟ್ಟ ಬೌದ್ಧಿಕ

ಮತ್ತು ರಸಾತ್ಮಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿತ್ತು; ಇಷ್ಟು ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಚೇತನೆಯ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಕ್ಕೂ ಭಾವಸ್ಥಾಯಿಯ ನಯಗಾರಿಕೆಗೂ ಬಾಳಿನ ಲಯಬದ್ಧ ವ್ಯವಹಾರದ ಹಾಗೂ ಕಲೆಗಾರಿಕೆಯ ಸಾಧನೆಗೂ ಯಥೇಷ್ಟ ಇಂಬಿತ್ತು. ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಆಗ ಬುದ್ಧಿಪರಿಷ್ಕೃತ ಪ್ರಾಣಚೇತನೆಯ ಮುದ್ರೆ ಎದ್ದು ಕಂಡಿತು – ಬಹುಮುಖವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯಿತ್ತು. ಶರೀರ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ಪರ್ಶೋಲ್ಲೇಖದ ವರೆಗೂ ಮುಟ್ಟುವಂತಹ ಮತ್ತು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ, ಮನ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಂಥ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಲಸೆ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ಆ ಲಾಲಸೆಯಲ್ಲಿ, ಲೋಲುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪೌರಸ್ತ್ಯ ರೀತಿಯ ಔಚಿತ್ಯ, ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು, ರಸದೃಷ್ಟಿಯ ಸಂಯಮದ ಅಂಶ, ಇತಿಮಿತಿಗಳ ಪಾಲನೆ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಅದು ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಕಡಿಮೆ ಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳ ಕುಲಗಳು ಬೀಳಬಹುದಾದ ಲಂಗುಲಗಾಮಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಇಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಬೌದ್ಧಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲೀಲೆ; ಮತ್ತು ಅದೇ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಬಾಳು ಬಗೆಗಳ ಬಹುಮುಖಗಳು ಏಕೀಕೃತವಾಗಿಯೂ ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ಗಭೀರವೂ ಸಮೃದ್ಧವೂ ಆದರೆ ಸರಳವಾದ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಿದ ಏಕಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪಕಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿತ್ತು; ಅಲ್ಲಿ ಅವು ಸುಸಂಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಸುಸಮನ್ವಿತವಾಗಿಯೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿಯೂ ಜಟಿಲವಾಗಿಯೂ ಅನೇಕವನ್ನೊಳಗೊಂಡೂ ಏಕವಾಗಿಯೂ ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಾಗಿ ನಿಂತಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ಅಂದಿನ ಪ್ರಾತಿಭ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಸ್ವಯಂಭೂ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಕವೂ ಸಂಶ್ಲೇಷಕವೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯ ಕೃತಕ ಐಕ್ಯ ಕಾಣಿಸಿತು. ಕಲೆ, ಧರ್ಮಗಳು ಆಗಲೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಆದರ್ಶಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ನಡೆದರೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಆದರ್ಶಗಳು ಪದಚ್ಯುತವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದವು. ಆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ತನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಯ, ಗುರಿಯ ಮತ್ತು ಭಾವದ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಉದಾತ್ತತೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಶೈಲಿಯ ಶಕ್ತಿ-ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿತು; ರಸದರ್ಶನದ ಪೂರ್ಣತೆ ಅಥವಾ ಭಾವಿಕ ಇಲ್ಲವೇ ಇಂದ್ರಿಯಪೋಷಕ ಅಂಶದೊಡನೆ ತನ್ನ ರಚನಾಬಂಧದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ

ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿತು. ಬೇರೆ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವೂ, ಸರ್ವರೂ ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾವ್ಯಕಲೆ ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ರೀತಿ-ನೀತಿಗಳಿವೆ; ಕೃತಿಕಾರರು ಬಿಡಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ: ಕಾವ್ಯದ ಮೂಲ ತತ್ವಗಳಾವುವು, ಕಾವ್ಯವು ಏನೇನನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು – ಎಂದು ಶೋಧಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಂಥ ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರವು ನ್ಯೂನತೆ, ಅತಿರಿಕ್ತತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊರತುಪಡಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾನದಂಡ ಮತ್ತು ಇತಿ-ಮಿತಿಗಳ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ತತ್ವತಃ ಕವಿಯ ಕಲ್ಪನಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ವ್ಯವಹಾರತಃ ಎಲ್ಲ ವಿಧದ ಕಲ್ಪಕತೆಯ ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧಿಯಾಯಿತು. ಜೊತೆಗೆ ಅದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಧಾರ್ಮಿಕ – ಲೌಕಿಕವೆಂಬ ಭೇದವು ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತು. ಮಹಾಕವಿಗಳೂ ಮಹಾಲೌಕಿಕರೂ ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ಕೃತಿ ನಿರ್ಮಾಪಕರೂ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಗಳಂತೆ ಅವರ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಜನತೆಯ ನಿಕಟವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ನೈತಿಕ ಮನದ ಅಂಗವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಅವಕಾಶ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯಪ್ರವಾಹವು ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹರಿಯಿತು.

ಈ ಯುಗದ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಕವಿಯೆಂದರೆ ಕಾಳಿದಾಸ. ಅವನಿಗೂ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಅತಿರಂಜನೆಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ರೂಢಿಗೆ ತಂದನು; ಅದು ಅವನ ಕಾಲದ ನಂತರ ಬಹಳ ಶತಮಾನಗಳವರೆಗೆ ಸಾರತಃ ಏನೂ ಬದಲಾವಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಸ್ವರೂಪ-ಸ್ವಾರಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾಮರಸ್ಯವಿರುವ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅವನು ರಚಿಸಿದನು. ಅವನಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ಅವನಷ್ಟೇ ಲಯ, ಗತಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳದವರು ಅವನ ನಂತರ ಅಷ್ಟೇ ಅಸ್ಖಲಿತವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವಾಣಿಯು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು. ಕಾವ್ಯಕಲೆಯೇ ಒಂದು

ಉಚ್ಚ ಕಸಬೆನಿಸಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಸಾಧನಗಳ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇತ್ತು; ಅದರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತಾಳಿತು; ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳಷ್ಟೇ ತನ್ನ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತವೂ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವೂ ಆಯಿತು. ಅಲಕ್ಷ್ಯದ, ಗಡಿಬಿಡಿಯ, ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ, ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟ ರಚನೆಗೂ ಅದು ತಡೆಹಾಕಿತು. ಕವಿಯು ತನ್ನ ಕಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು, ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಾರ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಂತೆ ರಚನೆಯ ಖಚಿತವಾದ ಮಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗ ಹಾಗೂ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅವನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಅರಿತಿರಬೇಕು; ಹಾಗೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವಿಮರ್ಶಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಓಟಕ್ಕೆ ಲಗಾಮುಹಾಕಬಲ್ಲವನಾಗಬೇಕು. ಕಾವ್ಯದ ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಲಾಭಿಜ್ಞತೆಯೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಬಿಗಿಯಾದ ಜಡ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಎಡೆಗೊಟ್ಟಿತು; ಆಲಂಕಾರಿಕ ತಂತ್ರ ಹಾಗೂ ಚಾತುರ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವಾಸ್ತವ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿತು; ಗ್ರೀಕ್ ಕಾವ್ಯದ ಅಲೆ-ಕ್ಸಾಂಡ್ರಿಯ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅವನತಿಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶುಷ್ಕಪಂಡಿತ ಬುದ್ಧಿಯ ಅತ್ಯಸಾಧಾರಣ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಮೆಚ್ಚುವವರೆಗೂ ಹೋಯಿತು; ಆದರೆ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಥ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ.

ಅಭಿಜಾತ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಬಹುಶಃ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಸಮಾಜ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಿಚಾರವಾಹಕಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನೂ ದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಮಾತು ಹೆಚ್ಚೆನಿಸಬಹುದಾದರೆ ಆರ್ಯನ್ ಅಥವಾ ಸೆಮೆಟಿಕ್ ಮನಸಂತೂ ಇಂಥ ಅತಿಯಾದ ಪ್ರಸಾದಗುಣ, ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯ ಪರಮಾವಧಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಗ್ರತೆ, ಪದ ಸಂಹತಿಯ ರಚನೆಯ ಮಿತವ್ಯಯ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಮಿತವ್ಯಯಿಯಾದರೂ ಅದೆಂದೂ ಪದ ದರಿದ್ರ, ಅರ್ಥದರಿದ್ರ ಎಂದು ಎನಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅದೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ — ಅಷ್ಟೇ ಏಕೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನತೆ, ಕ[illegible]ಯ

ರಸಪತ್ತಿ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ನಾದದ ಹಾಗೂ ಬಂಧದ ವೈಭವ ಇವೆ. ಗದ್ಯಕ್ಕೆ ಅನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ಪದರಚನೆಯ ಶಕ್ತಿಯು ಮೊದಮೊದಲಿನ ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಮಿತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಸಂಶಯದಿಂದ ಬಳಿಗೊಂಡ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪರಮಾವಧಿ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾಯಿತು. ಅಭಿಜಾತ ಕಾವ್ಯದ ಲಯಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಸಂಗೀತಗುಣಸಮೃದ್ಧವೂ ಆಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಹೆಸರು ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕವೂ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಸುಂದರವೂ ಆಗಿವೆ. ಆ ಲಯಗಳು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧವೂ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಆಗಿವೆ. ಅವು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಒತ್ತಾಯಿಸುವ ಸ್ವರೂಪದವು – ಉದಾಸೀನ ಅಥವಾ ತುಚ್ಛ ಕಸಬುಗಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲವೇ ಸ್ಖಲದ್ಗತಿಯ ಸಂಭವಕ್ಕೆ ಅವೆಂದೂ ಎಡೆಗೊಡವು. ಈ ಕಾವ್ಯಕಲೆಯ ಮೂಲಘಟಕವು ಶ್ಲೋಕ. ಶ್ಲೋಕವೆಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ನಾಲ್ಕು ಪದ್ಯಪಂಕ್ತಿಗಳು. ಪ್ರತಿ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವೂ ಒಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಕಲಾಕೃತಿಯಾಗಿರಬೇಕು; ತಾನೇ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಆಕೃತಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲ ವಸ್ತು, ದೃಶ್ಯ, ವಿವರ, ವಿಚಾರ, ರಸ, ಭಾವ, ಅಥವಾ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಗಿಯೂ ಮನಂಬುಗುವಂತೆಯೂ ಸ್ಫುಟವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಶ್ಲೋಕಮಾಲೆಯೆಂದರೆ ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸುತ್ತ ಸತತವಾಗಿ ಸಮೃದ್ಧವಾಗುವ ಒಂದು ಭಾವಧಾರೆ, ಇದೇ ಪದ್ಯ ಅಥವಾ ಸರ್ಗವು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಬಗೆಗೊಳಿಸುವ ಕಲಾಸೌಧ, ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಅಥವಾ ಸರ್ಗಬಂಧವು ಸಾಮರಸ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಉಚಿತಗತಿಗಳ ಕ್ರಮಿಕ ವಿನ್ಯಾಸ. ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಿತಿಯ ಈ ರೀತಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಲೆಗಾರಿಕೆಯ ಮತ್ತು ಅಭಿಜಾತ ನಾದದಿಯ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಶಿಖರವನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯ ಮುಟ್ಟಿದೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಈ ಪ್ರೌಢಿಮೆಗೆ ಎರಡು ಗುಣಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿಶ್ವಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಇವನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಸ್ತುವಿನ, ರಚನೆಯ ಸಪ್ರಮಾಣತೆ ಹಾಗೂ ಸಾಮರಸ್ಯಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನು ಮಹಾಕವಿಗಳಾದ ಮಿಲ್ಟನ್ ಮತ್ತು ವರ್ಜಿಲ್ಲರ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ

ಮತ್ತು ಅವನ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ನಯವೂ ಆದ ರಸ ಸ್ಪರ್ಶವಿದೆ; ಲ್ಯಾಟಿನ್ ಕವಿಗಿಂತ ತನ್ನ ರಚನೆಯನ್ನು ಸಚೇತನಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಪ್ರಭೆ ಬೀರುವ ಒಂದು ಸಹಜ ಶಕ್ತಿಯ ಕಾಪಿದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಪೂರ್ಣವೂ ಸಮನ್ವಿತವೂ ಆದ ಶೈಲಿ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ; ರಸ ಮೌಲ್ಯದ ಅತ್ಯುಚ್ಚ ನಯಗಾರಿಕೆಯ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ, ಅನವಶ್ಯಕವೆನಿಸದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಳೆಯಿಸುವ, ದಿವ್ಯವಾದ ಸುಶ್ಲಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವ, ಪರಿಮಿತ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ನಿರರ್ಗಳತೆಯನ್ನೂ ಪದ ಪರ್ಯಾಪ್ತತೆಯನ್ನೂ ಸಮನ್ವಯದ ಚರಮಸೀಮೆಯನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ-ವಂತನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿಯೂ ಆದ ಸಿದ್ಧಹಸ್ತನಾದ ವರಕವಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಇವನಂತೆ ಕಿರಿಯದರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯದನ್ನು ಹೇಳಬಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಪದ, ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ನಾದವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹಿಂದಿನ ಅಭಿಜಾತ ಕವಿಗಳು ಸಾಧಿ-ಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದ ಉಚಿತವೂ ಉದಾರವೂ ಆದ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ವೈಭವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನ ವಸ್ತು ವೈಚಿತ್ರ್ಯದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಕತೆಯನ್ನೂ ಬೆಲೆಯನ್ನೂ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಉದಾತ್ತತೆಯನ್ನೂ ಅಥವಾ ಮಾರ್ದವವನ್ನೂ ಮೂಡಿಸುವ ದಿವ್ಯಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿ-ಸುವವನು ಇವನೊಬ್ಬನೇ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿಗೂ ಪದಸಂಹತಿಗೂ ಪೂರ್ಣವೂ ಯುಕ್ತವೂ ಮಾದರಿಯದೂ ಆದ ಸೊಬಗನ್ನು ಕೊಟ್ಟವನೆಂದರೆ ಇವನೇ. ಪದಗಳ ಆಯ್ಕೆಯ ಸೌಲಭ್ಯವು ಅವುಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇವನು ಅತ್ಯಂತ ಸೊಗಸಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವಂತೆ ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಕವಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಆದರೆ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಮೋಹಕತೆ ಕೀಳುದೃಷ್ಟಿಯದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವನಿಗೆ ತನ್ನ ವರ್ಣನೀಯ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಭಾವಗ್ರಹಣವಿದೆ; ಇವನ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಮೋ-ಹನವು ಶಿಥಿಲ ಮಟ್ಟದ್ದೂ ಅಲ್ಲ, ಅಮಲೇರಿಸುವಂಥದೂ ಅಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲೂ ಅದು ನ್ಯಾಯವಾದುದೂ ತೃಪ್ತಿನೀಡುವಂತಹುದೂ ಆಗಿರುವುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಬುದ್ಧಿಯ ಸಾರಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆ ಬುದ್ಧಿಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದ್ದರೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ರಸಗೂಢ ವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅದು ಅವನ್ನು ಇವನ ಕಾವ್ಯದ ಕುಸುರುಗೆಲಸದ ವರ್ಣಪಟ್ಟಿಯ

ನೇಸ್ತದಲ್ಲೇ ಗುರುತಿಸಬಹುದು – ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ರಾಜಗಂಭೀರ ಸಂಯಮವಿದ್ದ ಹಾಗೆ. ಪದಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸಾರ್ವಭೌಮ ಒಡೆತನವಿತ್ತೋ ಕಾವ್ಯದ ಲಯಗತಿಯ ಮೇಲೂ ಅವನಿಗೆ ಅಷ್ಟೇ ಅಪ್ರತಿಹತ ಪ್ರಭುತ್ವವಿತ್ತು. ಅವನ ಒಂದೊಂದು ಛಂದೋಬಂಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯ ಪದ ಮೈತ್ರಿಯ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಮಾದರಿಗಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. (ಜಯದೇವನಂಥ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಳಿದಾಸನಂತಹ ಶುದ್ಧ ಭಾವಗೀತೆಗಳ ಮಾದರಿಗಳು ಲಭ್ಯ.) ಅವನ ನಾದದ ಸಮೃದ್ಧಿಯು ಸತತವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಮಧುರ ಅನುಪ್ರಾಸದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿವರಬಂಧವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ್ದು ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಸಂಗೀತದ ಧಾಟಿಯು ಧಾರಾವಾಹಿಯಾದ ಐಕ್ಯಭಾವನನ್ನು ಎಂದೂ ಭಂಗಿಸದ ಭಾವಪೂರ್ಣವಾದ ಪಂಕ್ತ್ಯಂತ್ಯ ಸರಳವಾದ ಬಳಕೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯದ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಣವೆಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಯಥಾಪ್ರಮಾಣ. ಅವನು ತನ್ನ ವಸ್ತುವನ್ನು, ವಿಚಾರವನ್ನು ವ್ಯಂಜಿಸಲು ಬಳಸಿದ ಪದ ಹಾಗೂ ನಾದಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ರಸಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುಗಳಾದರೂ ಉನ್ನತ, ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ಇಲ್ಲವೆ ಅರ್ಥಗೌರವವುಳ್ಳ ವರ್ಣನಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಅಷ್ಟೇ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದಿನ ಕವಿಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತ ವಿಶಾಲತೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವನ ಕಲ್ಪಕತೆಯು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗೂ ಅದನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬರಲಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಲೆಗಾರನ ಕೈ ಎಂದೂ ಸೋಲದು. ಈ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವೆಂದರೆ ಅವನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ಯವಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ಒಂದು. ಅವನ ಕಾವ್ಯತೂಲಿಕೆಯ ಸ್ಪರ್ಶದಷ್ಟೇ ಅವನ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಉನ್ನತವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತಮವೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮವೂ ಆಗಿದೆ.

ಮೂಲತಃ ಶೋಧಿಸಿದರೆ ಹಿಂದಿನ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳನ್ನೇ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು; ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಕ್ರಮ ಬೇರೆ ಅಷ್ಟೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಮನ, ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯವಾಣಿಯು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ

ಹಾಗೂ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸಿ ಹೇಳುವುದೇ ಕಾಳಿದಾಸನ ಉದ್ದೇಶ. ಅವನ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಏಳು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಪರಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ಒಂದು ಮಹಾಕೃತಿ ಎನಿಸಿದೆ; ಅವು ಒಂದೊಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಜ್ವಲವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ರಂಜಕವೂ ಆದ ಹೃದ್ಯ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿವೆ. ಆತನು ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತನೂ ಅಹುದು, ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿರೀಕ್ಷಕನೂ ಹೌದು; ತನ್ನ ಕಾಲದ ರಾಜನೀತಿ, ಕಾಯದೆ, ಸಮಾಜ ನೀತಿ, ಧರ್ಮ, ಪುರಾಣ, ತತ್ವಜ್ಞಾನ, ಕಲೆಗಳನ್ನು, ರಾಜಸ್ಥಾನದ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಜೀವನವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದನು. ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಒಂದು ಮಹಾಕೋಶ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನಿಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಮೃಗ-ಪಕ್ಷಿ, ಗಿರಿ-ಕಾನನ ಮುಂತಾದ ಕಣ್ಮನಗಳು ಕಾಂಬ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ತುಂಬಿತ್ತು. ಆ ಮನವಾದರೋ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿಯ, ಮಹಾಕುಶಲ ಕಲೆಗಾರನ ಮನವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಮಿಕ್ಕ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಲೆಗೆ ಮಾರಕವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರದರ್ಶನವು ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲ; ತನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಗ್ಗುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಅವನಲ್ಲಿತ್ತು. ಪಂಡಿತ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವನಿಗೆ ವಿಷಯ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನಷ್ಟೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಆದರೂ ಅದು ಒಂದು ಘಟನೆಯ ಅಥವಾ ವರ್ಣನೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಪದೇ ಪದೇ ಅನೇಕ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಆ ವಿವರಗಳು ಅವನ ವೈಭವಪೂರ್ಣವಾದ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಉಜ್ವಲವಾದ ಸುದೀರ್ಘ ಪ್ರತಿಮಾಪಂಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಬರುವುದಾದರೂ ಉಂಟು, ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದೂ ಉಂಟು. ಭಾರತದ ಮಹಾಪರ್ವತಗಳೂ ಕಾಡುಗಳೂ ಬಯಲುಗಳೂ ಜನತೆಗಳೂ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರೂ ಅವರ ಜೀವನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಹಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣಗಳೂ ಆಶ್ರಮಗಳೂ ಉದ್ಯಾನಗಳೂ ನದಿಗಳೂ ಗದ್ದೆಗಳೂ ಕಾಳಿ ದಾಸನ ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಗೀತೆಗಳಿಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾದವು. ಅವನು ಆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಡವನು, ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಗೆದುಂಬಿಕೊಂಡವನು — ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾಡಿದ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮೂಡಿಸದೆ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ಭರತವರ್ಷದ ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ ಆದರ್ಶ

ಗಳನ್ನು ಕೃತಿಗಳ ಮಿಕ್ಕ ಆವರಣ ರಚನೆಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಆದರ್ಶಗಳೆಂದರೆ ಕಾಡಿನ ಋಷಿಜೀವನ, ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲೂ ಧ್ಯಾನಸ್ಥರಾಗಿ ಕುಳಿತ ಸಂಯಮಿಗಳ ಬಾಳು, ಗೃಹಸ್ಥನ ಇರಸ್ತಿಕೆ, ಜನಜಂಗುಳಿಯ ಸುಪರಿಚಿತ ನಡೆನುಡಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳು, ನಂಬಿಗೆಗಳು, ಆರಾಧನೆಗಳು, ಪ್ರತೀಕಗಳು. ದೇವತೆಗಳ ಹಾಗೂ ರಾಜಾಧಿರಾಜರ ಮಹತ್ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಉದಾತ್ತ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮಾನವ ಭಾವ-ರಸಗಳು, ಹೆಂಗಸರ ಸೌಂದರ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಕರ್ಷಕತೆ, ಪ್ರಣಯಿಗಳ ಇಂದ್ರಿಯಸಹಜ ಪ್ರೇಮೋದ್ರೇಕ, ಋತುಗಳ ಮತ್ತು ನಿಸರ್ಗ ದೃಶ್ಯಗಳ ಸಾಲುಸಾಲಾದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಇವು ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಿಷಯಗಳು.

ಅನುಭವದ ಕಲಾತ್ಮಕ, ವಿಷಯೋನ್ಮುಖ, ಇಂದ್ರಿಯತೋಷಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ತನ್ನ ಶೀಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವನೊಬ್ಬ ಪ್ರೇಮಕವಿ, ರಸಋಷಿ, ಗೆಲುವಿನ ಗೀತಕಾರ. ಉನ್ನತಾದರ್ಶಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಾಳುವ ಬೌದ್ಧಿಕ ಆವೇಶ — ಜ್ಞಾನ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಲ್ಪನೆ, ನೈತಿಕ ಆದರ್ಶ, ತಪಸ್ಸು ಸಹಜವಾದ ಆತ್ಮಸಂಯಮದ ಔನ್ನತ್ಯ — ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಕಾಲಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಯಾಗಿ, ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಾಳಸೊಬಗಿನ ಅಂಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವನ್ನು ಅದರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸೊಗಸಾದ ಚಿತ್ರದ ಭಾಗಗಳೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಈ ನ್ಯಾಯವಿದೆ. ರಘುವಂಶವು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ರಸವತ್ತಾದ ಕಾವ್ಯ. ಅದರಲ್ಲಿ ಭರತವರ್ಷದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೆನಿಸುವ ಹಳೆಯ ರಾಜರ ವಂಶದ ಕಥೆ ಇದೆ. ಆ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಆದರ್ಶ ರಾಜರ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾದ ಭಾವ, ರಸ, ಉದಾತ್ತ ಅಥವಾ ಸುಂದರ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಮಾತು — ಅಲ್ಲದೆ ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ಘಟನೆ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಆವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಅವನ ಅಪೂರ್ಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯ: ಕಥಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಖಂಡ. ಆದರೆ ಅವನ ರಚನಾವೈಖರಿಯ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಅದು ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಕಥೆ ಬಂದಿದೆ—

ದೇವಾಸುರ ಯುದ್ಧ; ಅದರ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯವೆಂದರೆ ಅತ್ಯುನ್ನತ ದೇವ-ದೇವಿಯರ ಸಮಾಗಮ. ಆದರೆ ವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ನಿಸರ್ಗ ಹಾಗೂ ಮಾನವ ಜೀವನವನ್ನು ದಿವ್ಯತೆಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಿಸಿ ಪವಿತ್ರ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಉಚ್ಚ ದೇವತೆಗಳ ನಿವಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವನ ಮೂರೂ ನಾಟಕಗಳು ಶೃಂಗಾರವನ್ನೇ ಸುತ್ತಿ ಹರಿದಿವೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಎಂದಿನಂತೆ ಜೀವನದ ಒಪ್ಪ ಹಾಗೂ ವಿವರಗಳು ತಪ್ಪದೆ ಬಂದಿವೆ. ಅವನ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ ಭಾರತೀಯ ಸಂವತ್ಸರವೊಂದರ ಋತುಗಳ ವರ್ಣನೆಯ ಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಅನಾವರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು, ಮೇಘದೂತನನ್ನು ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅದರ [illegible] ಒಯ್ದು, ಪ್ರೇಮಭಾವದ ಇಂದ್ರಿಯೋತ್ತೇಜಕವೂ ರಸಮಯವೂ ಸ್ನಿಗ್ಧವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಆದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿವಿಧ ಕಾವ್ಯಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲದ ಭಾರತದ ಮನ, ಪರಂಪರೆ, ಭಾವನೆ – ವಿಪುಲವೂ ಸುಂದರವೂ ಕ್ರಮಬದ್ಧವೂ ಆದ ಜೀವನಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನಾವು ಅಪೂರ್ವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಅತಿಗಂಭೀರ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕಾಣಲಾರೆವು – ಅವನ್ನು ನಾವು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಡುಕಬೇಕು – ಆದರೆ ಆ ಕಾಲದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಜವೆನಿಸುವ ಬೌದ್ಧಿಕ, ಜೈವಿಕ ಮತ್ತು ಕಲಾತ್ಮಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಮುಂದೆ ಬಂದ ಪದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮೂಲತಃ ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಾದರಿಗೆ ಸೇರಿದುದು; ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಚಾರ, ಅದೇ ಭಾವ, ಅದೇ ಮನೋಧರ್ಮ, ಅದೇ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು, ಅದೇ ರಚನಾ ಪದ್ಧತಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ, ರಸವತ್ತೆ ಮತ್ತು ಸುಖ ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಭೆ, ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ಮಾಘ ಮತ್ತು ಭಾರವಿಗಳ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅವನತಿಯ ಕಾಲದ ಆರಂಭ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಅನಂತರ ಕಾಲಹೋದ ಹಾಗೆ ಕಾವ್ಯಗುಣ ವನ್ನು ಇಂಗಿಸುವಷ್ಟು ತೊಡಕೊಡಕಾದ ಬಂಧ, ರೀತಿ, ರೂಪ ಮುಂತಾದವು ಗಳ ಮೇಲಿನ ಆಲಂಕಾರಿಕ ನಿಯಮಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋದವು. ಕವಿಸಮಯ

ಹಾಗೂ ಪರಂಪರಾವಿಶೇಷಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋದುವು; ಅಪರುಚಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇದು ಭಾಷೆಯು ರಚನಾತ್ಮಕ ಸಾಹಿತಿಯ ಕೈತಪ್ಪಿ ಶುಷ್ಕ ಪಂಡಿತರ ವಶವಾಗುತ್ತಾ ಹೋದುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಮಾಘನ ಕಾವ್ಯವು ರಚನಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಲಂಕಾರಿಕ ನಿಯಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ರಚಿತವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲನಾದದ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡೀ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಶ್ಲೇಷದ ಕಸರತ್ತು ಮಾದರಿಯ ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳೆಂದು ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾರವಿಯು ಈ ಅವನತಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಇಳಿಯದಿದ್ದರೂ ತೀರ ಹೊರತಾಗಿಯೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಅವನತಿಯ ಗುರುತುಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಅವು ಅವನ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿಭೆಗೂ ಹೊಂದುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೇ ಆದರೂ ಅವು ಸೊಗಸಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲ, ಸಹಜವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಗಭೀರವಾದ ಕಾವ್ಯಮಯ ಚಿಂತನದ ಗುಣಗಳೂ ವರ್ಣನಕಲೆಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯಸಹಜ ಉದಾತ್ತತೆಯೂ ಭಾರವಿಯ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಶುಷ್ಕ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಬಹಿರ್ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಮಾಘನ ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಭೆ ಅವನಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಅಪರುಚಿ-ಅಪ್ರೀತಿಗಳ ಮಿಶ್ರಣವು ಅನಂತರದ ಅಭಿಜಾತ ಸಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಎಲಿಜಬೆತನ್ ಸಾಹಿತಿಗಳಿಗೆ ಸರಿದೋರಿಸುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ— ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅತಿಪಕ್ವವೂ ಜೀರ್ಣವೂ ಆದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಪಕ್ವವಾಗದ ಗಡಸುತನ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಎರಡರ ಫಲವೂ ಒಂದೇ— ಅಸಂಬದ್ಧತೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವು ಆ ಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ, ಗುಣ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತಿಗಳನ್ನು ಎದ್ದುಕಾಣುವಂತೆ ಮೆರೆಯಿಸಿವೆ; ಈ ಅಂಶಗಳು ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಹೋದರೂ ಅವನ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿದಂಥವು.

ಈ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಭಾರತೀಯ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಮುಂದುವರಿದ ಬೌದ್ಧಿಕ ಉತ್ಕರ್ಷೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರೂ ಸುಸಂಪನ್ನರೂ ಆದ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಪಕ್ವವೂ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವೂ ಆದ ಕಾವ್ಯಕೃತಿ ಮತ್ತು ವಿಚಾರ-ಜೀವನ ಹಾಗೂ ಇತರ

ವಿಷಯಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ ಎನಿಸಿದೆ. ಎಲ್ಲಿಲ್ಲೊ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಕಾಶವು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ; ಒಮ್ಮೆ ಅದು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಶುದ್ಧ ವಸ್ತುಸತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಕಂಡಾಗಲೂ ಅದರ ಮೇಲೂ ತನ್ನ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಪುರಾಣ-ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ, ಧರ್ಮ, ನೀತಿ, ಜೀವನ, ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಭವಜನ್ಯ. ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆಯು ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಮರೆತು ತಲ್ಲೀನತೆಯಿಂದ ವಸ್ತುಸಾತ್ಮ್ಯ ಹೊಂದಿ ಕಾರ್ಯಾಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಅವುಗಳ ಮಹಾ ರಚನಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಚೇತನ ಕವಿಸಹಜ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ ರಹಸ್ಯ. ಅವೇ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಂತರದ ಕವಿಗಳೂ ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಆ ಆಸಕ್ತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ವಸ್ತುನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರೂ ಆ ವಸ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸಮ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ಬದುಕದ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ವಿಚಾರಾತ್ಮಕ ಅನುಭವಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ಅಭಿಜಾತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ನಿಜವಾದ ಜೈತನ್ಯಮಯತೆ ಇಲ್ಲ, ಜೀವನದ ನಿಕಟವಾದ ಉಜ್ವಲ ವರ್ಣನೆ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಕವಿಯು ಘಟನಾಚಿತ್ರ, ದೃಶ್ಯ, ವಿವರ, ಅಲಂಕಾರ, ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣವಾಗಿ, ವಸ್ತುಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಣ್ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಹಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಆಕರ್ಷಕತೆ ಮತ್ತು ಕುತೂಹಲಜನಕತೆ ಇದ್ದರೂ ಬಹುಬೇಗ ಅದೆಲ್ಲ ಜೀವ ತುಂಬಿದ ಚಿತ್ರ ಎಂದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇನೋ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯ ಹೊರಗಣ್ಣಿನದು, ಬುದ್ಧಿ ಕಂಡದ್ದು, ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಕವಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾಡಿಸಿದ್ದು— ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವು ಆತ್ಮೀಯ ಅನುಭವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನೊಬ್ಬನೇ ಈ ಕ್ರಮಭಂಗದ ಆರೋಪದಿಂದ ಮುಕ್ತ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಚಿಂತನಪರವೂ ಕಲ್ಪಕವೂ ಇಂದ್ರಿಯತೇಜಸ್ಸಂಪನ್ನವೂ ಆದ ದೊಡ್ಡ ಕವಿಯ ಆತ್ಮವಿದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಭವವಿದೆ— ಅದು ಅವನು ಚಿತ್ರಿಸುವುದನ್ನು ಸಜೀವವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲವೆ ಬರಿದೆ ದಂಗುಬಡಿಸುವ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು, ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಸೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮಿಕ್ಕ ಕವಿಗಳು ಆಗೀಗ

ಈ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದದ್ದುಂಟು. ಹಾಗೆ ಮುಕ್ತರಾದಾಗ ಅವರು ಬರಿ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವ ಅಥವಾ ಪರಿಣಾಮಕರವಾದ ರಚನೆಯನ್ನು– ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮಹಾರಚನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ಸ್ವಗತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆಂದು ಅವನ್ನು ಅತ್ಯುಚ್ಚವೆಂದು ಹೊಗಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವು ಭೂಷಣಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆಯೇ ಹೊರತು ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತ ನಿರ್ಮಿತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾವ್ಯಪದ್ಧತಿಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಫಲಿತಾಂಶವಿಂತಿದೆ: ಇದರಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನಭಾರತದ ವಿಚಾರ, ನೀತಿ, ರಸಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯಜೀವನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಶರೀರ ಹಾಗೂ ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲದೆ ಒಳಗಿನ ಗಭೀರ ಆತ್ಮವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಕಷ್ಟು ಉನ್ನತ ಆದರ್ಶಮಟ್ಟದ ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರ ಉಕ್ತಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿವೆ; ಮತ್ತು ಅದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯೂ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಕೇವಲ ಬೌದ್ಧಿಕವಾದದ್ದು-- ಮತ್ತು ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅದರಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಮಹಾಭಾರತ, ರಾಮಾಯಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಅನೇಕ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಗಭೀರತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಯ ಅಥವಾ ಜೀವಂತ ನೈತಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ಅನುಭವ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಜೀವನವನ್ನೇನೋ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಹೊರ ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಿವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಾಹಿ ಶೈಲಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಜೀವನವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ— ಅದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ, ಮೆಚ್ಚಲಾಗಿದೆ, ಕಣ್ಮನಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಲಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಅದೆಲ್ಲ ಕವಿಯ ಆತ್ಮ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಬುದ್ಧಿಯು ಅತಿ ಅನಾಸಕ್ತವೂ ಅತಿ ವಿಮರ್ಶಕ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನದ ಸಹಜ ರಭಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಭೆಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಭಾವದೊಡನೆ ಸಮರಸವಾಗಿ ಬಾಳಲಾರದೆ ಹೋಯಿತು. ಇದು ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯ ಒಂದು ಗುಣವೂ ಆಹುದು, ಒಂದು ದೋಷವೂ ಆಹುದು; ಮತ್ತು ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನತಿಯ ಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆ ಆಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ.

ಬೌದ್ಧಿಕತೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಂಡು ಬರುವ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಭಾಷಿತ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರಬದ್ಧ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಬಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಒಂದೇ
ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವು ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಘಟಕವಾಗಿ ನಿಂತು ಒಂದು ವಿಚಾರ
ಅಥವಾ ಬಾಳಿನ ಮುಖ್ಯ ಘಟನೆ ಅಥವಾ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಸಾರತಃ ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ
ವಾಗುವಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳಿವೆ. ಆ
ಯುಗದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಮೇಧಾವಿತ್ವಕ್ಕೂ ವಿಶಾಲ, ಪಕ್ವ ಮತ್ತು ಸುಸಂಚಿತ ಅನುಭ-
ವಕ್ಕೂ ಈ ಸುಭಾಷಿತ ತಕ್ಕ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗವೆನಿಸಿತು. ಆದರೆ ಭರ್ತೃಹರಿಯಲ್ಲಿ
ಅದು ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ; ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವನು
ವಿಚಾರಕ್ಕಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಭಾವನೆಗೂ ತಕ್ಕ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ;
ಭಾವನೆಯ ಬೌದ್ಧಿಕ ಶೈಲಗತಿ ಮತ್ತು ಅವನ ವಾಣಿಗೆ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನೂ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಡುವ ನಿಕಟಾನುಭವ ಅವನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರು
ತ್ತವೆ. ಅವನು ಬರೆದದ್ದು ಶತಕತ್ರಯ— ನೀತಿಶತಕ, ಶೃಂಗಾರಶತಕ ಮತ್ತು
ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ನೀತಿವಿಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ
ವಿವೇಕ ಮತ್ತು ಜೀವನದ ಹಲವು ಮುಖಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿಮರ್ಶೆ ಇವೆ.
ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ರಸವಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭೆ, ಮನೋ
ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬಂದಿಲ್ಲ; ಇದನ್ನು ಕವಿ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಕುತೂಹಲ
ಜನಕತೆಗಾಗಿ ಬರೆದಂತಿದೆ. ಮೂರನೆಯದರಲ್ಲಿ ತಾಪಸಸಹಜ ಶ್ರಮದಿಂದ
ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ದೂರ ಸರಿಯುವ ನಿರ್ವೇದ ಭಾವನೆಯಿದೆ. ಆ ಯುಗದ ಮೂರು
ಮುಖ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳು ಅವನ ಶತಕತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ: ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ
ವಿವೇಕಪೂರ್ಣ ಆಸಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಉನ್ನತವೂ ಸುದೃಢವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಆಗಿ
ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತಣಿಸುವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ
ಮಗ್ನವಾಗಿರುವುದು; ತಾಪಸ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ— ಅದು ಒಂದರ ಅಂತ್ಯ,
ಮತ್ತೊಂದರ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ತೆರ. ಈ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸ್ವರೂಪದ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ
ಅದು ಗಣ್ಯವಾಗಿದೆ: ಆದರೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಉನ್ನತ ರಾಜ್ಯದ ಪೂರ್ಣಯೋಗ
ದಶೆಗೆ ಹಾರಿಹೋಗುವ ಆತ್ಮದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮಹೋಡ್ಡಯನ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ— ಇಲ್ಲಿ
ಕಾಣುವುದೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣದೆ ಶ್ರಾಂತವಾಗಿ ಆತ್ಯಂತಿಕ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನೂ ಕಾರ್ಯ

ವಿರಾಮವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಗೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೊರಡುವುದು.

ಆ ಯುಗದ ಕವಿಹೃದಯದ ಮಹಾಫಲವೆನ್ನಲಾಗದಿದ್ದರೂ ಆಕರ್ಷಕ ಫಲವೆಂದು ನಾಟಕವನ್ನು (ರೂಪಕವನ್ನು) ಕರೆಯಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಾವಶ್ಯಕತೆಯ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಯುಗಸಹಜ ಅತಿಬೌದ್ಧಿಕತೆಯು ಹೆಚ್ಚು ನಿಕಟವಾಗಿಯೂ ರಚನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಜೀವನದ ಹಾಸು–ಹೊಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕವು ಸುಂದರ ಸ್ವರೂಪದ್ದು. ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಸಿದ್ಧಹಸ್ತ ಕಲಾಕೌಶಲ ಮತ್ತು ನಿಜವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಅನೇಕ ಭಾರತೀಯ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಹುದು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಈ ಸ್ವರೂಪವು ಗ್ರೀಕ್ ಅಥವಾ ಶೇಕ್ಸಪೀಯರನ ಮಾದರಿಯ ನಾಟಕದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಲಾರದು. ಹೀಗಾಗಿದ್ದು ದುರಂತ ನಾಟಕದ ಅಭಾವದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾವು–ನೋವು, ದುಃಖ–ದುಮ್ಮಾನ, ದುರಂತ ಕರ್ಮಬಾಧೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳಿನ ಸಮಸ್ಯಾಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ ನಾಟಕ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಲಾಗದು. ದುರಂತ ಧ್ವನಿಯು ಭಾರತದ ಹೃದಯಾಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಇದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದೆ; ಮತ್ತು ಮೊದಲು ಸುಖಾಂತವಾಗಿ ಮುಗಿದ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ ಈ ಮುಖವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು; ಆದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಭಾರತೀಯ ಮನೋಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಆಸಿದ್ಧಗತಿಗಿಂತ ಶಾಂತಿ-ಸಮಾಧಾನಗಳ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೃತಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಒಗ್ಗುತ್ತದೆ. ದುರಂತ ನಾಟಕಗಳು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವಾಗಲು ಜೀವನದ ಮಹಾಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಗಂಭೀರ ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಾಟಕ ರಚಿಸುವ ಧೀರ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯದೆ ಇದ್ದುದೇ ಕಾರಣ. ಈ ಯುಗದ ನಾಟಕಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಧಾನವಾದವುಗಳು. ಆ ಕಾಲದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಜೀವನದ ಸ್ಥಿರಗತಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅವನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ಕತೆಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವಿರಳವಾಗಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾಗರಿಕ ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥನ ಜೀವನ ಅಥವಾ ಇನ್ನಿತರ ಸಾಮಾನ್ಯಾಂಶಗಳು ಅಥವಾ

ಚಾರಿತ್ರಿಕ ವಿಷಯವು ವಸ್ತುವಾಗಿರುವ ನಾಟಕಗಳೂ ಇವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಾಧಿರಾಜರ ವೈಭವಸಂಪನ್ನ ಆಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ನಿಸರ್ಗದ ಆವರಣದ ಸೌಂದರ್ಯ ಬರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಅವುಗಳ ವಸ್ತು ಯಾವುದೇ ಇರಲಿ– ಅವು ಕೇವಲ ಬಾಳಿನ ಸೊಗಸಾದ ಪಡಿಯಚ್ಚು ಅಥವಾ ಬಾಳಿನ ಕಲ್ಪನಾಸುಂದರ ರೂಪಾಂತರ. ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕ ನಾಟಕರಚನೆಗೆ ಇಷ್ಟೇ ಸಾಲದು. ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಗುರಿಗಳ ಯಾವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ಉಚ್ಚಮಟ್ಟದ ಇಲ್ಲವೆ ವೀರ್ಯನಿರ್ಭರವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯಾಂಶಗಳು ಇವೆ. ಕಾವ್ಯಸೌಂದರ್ಯ, ಮಹಾಘರ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾವನೆ ಹಾಗೂ ಭಾವನೆಗಳುಳ್ಳ ಕಾಳಿದಾಸನ ಶಾಕುಂತಲವು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ ಕಲೆಯ ಮಾದರಿ. ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕವಾದ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಧಾನ ಸುಕುಮಾರ ಪ್ರಯೋಗ— ಇಲ್ಲವೆ ಶಾಕುಂತಲ ಒಂದು ರಸ ಹಾಗೂ ಪಾತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿಸುವ ನಾಟಕ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ತತ್ವ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತ ಬಂದ ಸೂತ್ರಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಚತುರ ವಸ್ತು-ಪಾತ್ರ-ರಸ ಪ್ರೋಷಣೆ ಇವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು ಸುಲಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷಿತ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಮಿತಿ ಮೀರದು. ಘಟನೆಯಾಗಲಿ ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸುವ ಸದ್ದಾಗಲಿ, ಸನ್ನಿವೇಶ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರಬಾಹುಳ್ಯದ ಅತಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ. ನಾಟಕದ ಕಾರ್ಯಗತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಂಭೀರ, ಶಾಂತ; ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರಗಳು: ಯುರೋಪಿನ ನಾಟಕ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಮುದ್ರೆ ಅವಕ್ಕಿಲ್ಲ; ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಾತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪಭೇದವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವುದು — ಇವೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ವರ್ಗದವರಿಗಾಗಿ ಅಂತಹ ಜನರೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು. ಈ ವರ್ಗದವರು ನಾಗರಿಕರು, ಮೇಧಾವಿಗಳು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞರು, ರಸಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮೃದುಗಂಭೀರ ಶಾಂತ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವವರು. ಅವಕ್ಕೆ ಜಾತಿಲಕ್ಷಣದ ಪರಿಮಿತಿ ಇದ್ದರೂ ಅವು ಗುಣಗೌರವದಿಂದ ರಕ್ಷ್ಯಮಾನವಾಗಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ನಯನಾಜೂಕು ಇತ್ತು; ಭಾಸನ

ಮಾರ್ಗ ಸರಳ, ಉಳಿದವರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನೇರ; ಆದರೂ ಅವನ ಕೃತಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅವನಂತೆಯೆ ಅವನ ನಂತರ ಅನೇಕರು ನಾಟಕ ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಭವಭೂತಿಯ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕತೆ ಮತ್ತು ಓಜಸ್ವಿತೆ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಪೂರ್ಣಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಉನ್ನತವೂ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವೂ ಆದ ರಸಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ.

ಅನೇಕ ಸೂಚನೆಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ಬಹುಮುಖವಾದ ವಾಙ್ಮಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ನಾಟಕ, ಈ ಕಾವ್ಯ, ವರ್ಣನೆಯ ವಿವರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಶೃಂಗಾರ-ಸಾಹಸ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು, ಬಾಣನ ಹರ್ಷಚರಿತೆ ಅಥವಾ ಜೋನರಾಜನ ಕಾಶ್ಮೀರ ಚರಿತೆಯಂತಹ ಬರವಣಿಗೆಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕ, ವಾಸ್ತವಿಕ ಅಥವಾ ಶೃಂಗಾರ-ಸಾಹಸ ಪ್ರಧಾನ ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹಗಳು ಮತ್ತು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯದ ವಿಪುಲತೆಯ ಕಥನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಜಾತಕಗಳು ಮತ್ತು ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ನೀತಿ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯನೀತಿಗಳ ಒಟ್ಟು ರಾಶಿಗೇ ಒಂದು ಸುಂದರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದ ಕಟ್ಟುಕತೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಪಂಚತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ಹಿತೋಪದೇಶ ಹಾಗೂ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮುಖವಲ್ಲದ ಹೇರಳವಾದ ಇನ್ನಿತರ ಕೃತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ ಭಾಗಗಳು. ಆದರೆ ಇವುಗಳು ಅಷ್ಟು ಪೂರ್ಣವಾದ, ಅಮೋಘವಾದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು, ಉದಾತ್ತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಹುಮುಖಗಳನ್ನು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು, ಧಾರ್ಮಿಕ, ರಸಾತ್ಮಕ, ನೈತಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳುಳ್ಳ ಹಿರಿಯ ಮತ್ತು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸಮಾಜವನ್ನು, ಬಹುಮುಖವಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು, ಹೇರಳವಾದ ಜೀವನದ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಪುಲವೂ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕವೂ ಆಗಿವೆ. ಭಾರತವು ತತ್ವಜ್ಞಾನದಲ್ಲೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕನಸುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವುದರಲ್ಲೂ ತಲ್ಲೀನವಾಗಿ ಜೀವನದ ಉದಾತ್ತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸದಾಯಿತು ಎಂಬ ಕಟ್ಟುಕತೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಪುರಾಣ-ಇತಿಹಾಸಗಳಷ್ಟೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇವು ಸುಳ್ಳುಮಾಡಿವೆ. ಈ ಭಾವನೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವೆಂದರೆ — ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವ ಮತ್ತು ಅನುಭವಗಳ ದೀರ್ಘ ಪರಿಶ್ರಮವು ತೀರ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ

ಬೇರೊಂದು ರೀತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಬಾಹ್ಯಕ್ರಿಯೆಯ ವೈಭವ ಮತ್ತು ಗತಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಭಾರತೀಯರ ಜೀವನವನ್ನು ಸಹಸ್ರಾರು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ವಿವೇಚನೆ, ಪ್ರಭಾವ, ಮನೋಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಒಲವುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದು.

ಅಧ್ಯಾಯ ಐದು

ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯ (ಮುಂದುವರಿದುದು)

ಭಾರತದ ತತ್ವಜ್ಞಾನ, ಕಲೆ ಮತ್ತು ಜೀವನಗಳ ರಚನಾತ್ಮಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಬಹುಭಾಗವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಪ್ರಾತಿಭ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದು; ಅದರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ, ಭಾರತೀಯ ಮನದ ಈ ಧರ್ಮವೇ ತಳಹದಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಾನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ! ಆದರೆ ಈ ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವೂ ಸಮೃದ್ಧವೂ ಆದ ಬೌದ್ಧಿಕ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಹಾಗೂ ಜೈವಿಕ (ಪ್ರಾಣಪ್ರಧಾನ) ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿದೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊರತುಪಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ಲೌಕಿಕವಾದ ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಚಟುವಟಿಕೆಯು ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಆ ಲೌಕಿಕ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾನಸಿಕ ಅಥವಾ ಪ್ರಾತಿಭ ಅಂಶಗಳು ತೀರ ಇಲ್ಲವಾದವು, ಕಳೆದೇ ಹೋದವು; ಮೊದಲಿನ ಮನೋಭಾವವು ತೀರ ಬದಲಾಯಿತು ಅಥವಾ ಕಳೆದೇ ಹೋಯಿತು ಎನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿವಿಧ ಬಗೆಗಳು ಭಾರತದ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಚಿರಪರಿಚಿತವಾದವೇ. ಅವು ಎಲ್ಲ ಬದಲಾವಣೆಯಲ್ಲೂ ತಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕ, ತಾತ್ವಿಕ, ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇವೆ. ಅವು ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾರತದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬೆಂಬಲಿಸುತ್ತಲೇ ಹೋಗಿವೆ. ಲೌಕಿಕ ವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಕಲ್ಪಕತೆ ಆ ಕಾಲದ ಕಲೆಗೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದದ್ದೇ. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಸಂಕೇತ ಮತ್ತು ಪ್ರತೀಕತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಕೆಲವು ಬದಲಾವಣೆಗಳೊಡನೆ ಮೂಡಿದೆ; ಅಂಥ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಮುಂದೆ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ತೀವ್ರವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಧ್ವನಿಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳು ಈ ಕವಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ಹಾಗೂ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಪರಂಪರೆಯ ಸ್ವರೂಪ

ವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಡೆದಿವೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಮೂಲ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ರಚನೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿವೆ. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಬಂದಿತು. ಅದರಿಂದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೂ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೂ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹೊಸ ರೂಪ ಬಂತು. ಕಲಾತ್ಮಕ ನಿರೂಪಣೆಯ ಖಚಿತ ರೇಖೆ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೊಡನೆ ಈ ಬುದ್ಧಿಪ್ರಧಾನ ಮನೋಧರ್ಮವು ಪರಂಪರಾಗತ ಭಾವನೆಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವವಿತ್ತು ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿತು. ಮೂಲದ ಸತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಭ ದರ್ಶನಗಳು ಈಗ ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ಬಾಹ್ಯ ಪದಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಜೀವನದ ಜೈವಿಕಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾದವು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನೇ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವದ ವಿಸ್ತರಣೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು.

ಈ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಕಾಸದ ಚಿತ್ರವು ಶುದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹೊರಗೆ ಆ ಕಾಲದ ತಾತ್ವಿಕ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ ಹಾಗೂ ತಂತ್ರಗಳ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಸಾಹಿತ್ಯ ಝರಿಗಳು ಮುಂದೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಅಭಿಜಾತ ವಾಙ್ಮಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಜೀವ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಾಯಿ ಶಕ್ತಿಗಳೆನಿಸಿದವು; ಇವು ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಚಿರ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಗಳಾದವು; ರಚನಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿಗಳಾಗಿ ಅನಂತರದ ಜನಪ್ರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದವು. ಇಂಥ ಮಹಾಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಈ ಕಾಲದ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರವು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದದ್ದು ಭಾರತೀಯರ ಮನೋಭಾವ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಅವರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮನದ ಆಳವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಗಣ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ; ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಅತ್ಯುನ್ನತವೂ ಅತ್ಯುಗ್ರವೂ ಆದ ಬೌದ್ಧಿಕ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಈ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಮೊದಲು ಬೌದ್ಧ-ಜೈನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸಿತು; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಭ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಕಂಡ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ತರ್ಕಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಂದುವಂತೆ ನಿಯಮಬದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ತಾತ್ವಿಕ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯ ಶ್ರಮವೂ ಅವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕ ಹಾಗೂ ಬಹು ಬಿಗಿಯಾದ ತಾತ್ವಿಕ ಚರ್ಚೆ

ಗಳಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸುವುದೂ ಅಲ್ಲದೆ ವಿಚಾರವು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ ಆದ ತರ್ಕಧಾರೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ, ಅಲ್ಲದೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ತರ್ಕಬದ್ಧತೆ (ಪಂಚಾವಯವದ ರಚನೆ) ಹಾಗೂ ಪದ್ಧತಿಗಳಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗಿನ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಬರಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಮಹಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರ, ರಾಮಾನುಜ ಮತ್ತು ಮಧ್ವರು ಇದ್ದದ್ದು. ಅನಂತರವೂ ಆ ಪ್ರವಾಹವು ನಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಈ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಉಳಿದು ಅನೂಚಾನ ಪದ್ಧತಿಯ ಅನೇಕಾನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ-ವಿಮರ್ಶೆಗಳ ನಡುವೆ ಎಷ್ಟೋ ವೇಳೆ ಹೊಸ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಭಾರತೀಯರ ಮಹಾಪ್ರತಿಭೆಯ ಉನ್ಮೇಷಗಳನ್ನು ಹೊರ ಸೂಸಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂದಿಗೂ ಅವನತಿಯ ಚಿಹ್ನವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಭರತಕುಲದ ಮನದಲ್ಲಿ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ವೀರ್ಯವತ್ತೆಯು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಆ ವಿಚಾರಪ್ರವಾಹವು ಭಾರತೀಯ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಹರಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿತು. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಅಂದು ಪ್ರಬುದ್ಧನಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಾರತೀಯನ ಮನೋಧರ್ಮವು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಗಭೀರವೂ ಆದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಬಹು ಬೇಗ ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲುದಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಹಳೆಯ ಅಥವಾ ಹೊಸದಾದ ಯಾವ ಹಿಂದು ಮತವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ತಿರುಳನ್ನೂ ಸೂಚನೆಯನ್ನೂ ಬೆಂಬಲಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹುಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಲಾರದು ಎಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾದುದು ಗಣ್ಯವಾದ ವಿಷಯ.

ಗದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಲೇಖನಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಬಲಿಯೇಳಲಿಲ್ಲ; ಅವುಗಳಲ್ಲೇ ಭಾರತದ ಮನದ ವಿಮರ್ಶಾಮುಖವು ಗಣ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಅವಕ್ಕೆ ಸುರೂಪಿತವಾದ ರಚನಾತ್ಮಕ ಆಕೃತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಂಥ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಮಾರ್ಗವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತತ್ತ್ವಪದಗಳ ಮಾದರಿಯದು. ಈ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಳಸಲು ಉಪನಿಷತ್ತು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳ ಪರಂಪರೆಯು ನೇರವಾಗಿ ಮುಂದು-ವರಿದುದೇ ಕಾರಣ. ಈ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಪದ್ಯಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಚಾರದ ಭಾರವೇ ಹೆಚ್ಚು, ಬೌದ್ಧಿಕ ಮಗ್ನತೆ ಬಹಳ. ರಚನಾತ್ಮಕ ಕವಿಮನದ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳೆನಿಸಿದ ಪ್ರಾಣವಾಯು ಮತ್ತು ಸ್ಫೂರ್ತಿಬಲಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯ ಪದ ಸಂಹತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ತಾತ್ವಿಕ ಬರಹದಲ್ಲಿರುವುದು ಅತಿ ಚುರುಕಾದ ವಿಮರ್ಶಕವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೂ ಆದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲದೆ ದಾರ್ಶನಿಕ ಹಾಗೂ ಭಾವಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮಿಕ ಔನ್ನತ್ಯದಿಂದ ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿ, ಆತ್ಮದರ್ಶನ, ಜೀವದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಅತ್ಯುನ್ನತ ಜಗದ್ದರ್ಶನಗಳು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ; ಇವುಗಳಾದರೋ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಗಳು. ಗೀತೆಯ ಕಾವ್ಯೋನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆತ್ಮದ ಅನುಭವದಿಂದಲೇ ನೇರವಾಗಿ ಚಿಮ್ಮಿದ ವಿಚಾರವಾಗಲಿ, ಅನುಭವವಾಗಲಿ, ಪರಿಪೂರ್ಣವೂ ಸುದೃಢವೂ ಅರ್ಥಾಭಿವ್ಯಂಜಕವೂ ಆದ ಪದಸಂಹಿತೆಯಾಗಲಿ ಲಯಬದ್ಧ ಪದಗತಿಯ ಸಜೀತನ ಸೌಂದರ್ಯವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಇಂಥ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳು ಉತ್ತಮ ಮಹಾಪದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳೆನಿಸದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳು ಎನಿಸಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸಾಹಿತ್ಯಚಿಂತನ, ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಗಣ್ಯವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಕೌಶಲ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ಇವನ್ನು ರಚನಾತ್ಮಕ ಕೃತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದಿದ್ದರೂ ಉದಾತ್ತ-ಚತುರ ರಚನೆಗಳು ಎನ್ನಬಹುದು. ಇವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಿರುವ ಅತ್ಯುಚ್ಚ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಅಭಿಜಾತ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಎಲ್ಲ ಗಂಭೀರ, ಸಮಗ್ರ, ಹಿತ-ಮಿತ ಪದಸಂಹಿತೆಯನ್ನೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಲಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನೂ ಬಹು ಮೇಲ್ತರಗತಿಯ ನಾಜೂಕನ್ನೂ ಇವು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಈ ಗುಣಗಳು ಅತಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು ಶಂಕರರದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ವಿವೇಕ ಚೂಡಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ~~ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ~~. ಎಷ್ಟೇ ವಿಚಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದರೂ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಧ್ವನಿಯ ಬೌದ್ಧಿಕ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯೂ ಗೀತೆಯ ರೀತಿಯೂ

ಇದರಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಭಾರತೀಯ ಕೃತಿಗಳಷ್ಟು ವೈಭವ ಸಂಪನ್ನತೆ ಹಾಗೂ ರಸವತ್ತತೆ ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಭಾರತೀಯೇತರ ಕಡೆಗಳ ಅದೇ ಜಾತಿಯ ಕೃತಿಗಳಷ್ಟಾದರೂ ಕಾವ್ಯಮಯ ಶೈಲಿಯನ್ನೂ ಅವಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ವೈಚಾರಿಕ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನೂ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಂಥ ಕೃತಿಗಳು ಗ್ರಂಥಕರ್ತರ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ಛಟ್ಟಿ ಇಳಿಸಿರುವ ಪದ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಸ್ತೋತ್ರಕಾವ್ಯಗಳಂತೂ ಹೇರಳವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಠಾದಾರ್ಢ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಲಯ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಕರ್ಷಕತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಗ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಮುಂದೆ ಬರುವ ಅವುಗಳಂತಹ, ಆದರೆ ಅವಕ್ಕೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅವಲೋಕನಕ್ಕೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾರತದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಕೃತಿಗಳು ಯುರೋಪಿನ ಬಹುಭಾಗದ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಭಾರತದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿವೇಚನೆ, ಬೌದ್ಧಿಕ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳ ನಿಜವಾದ ಸಾರವು ಬೌದ್ಧಿಕವಲ್ಲ; ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಗಳ ತಿರುಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಅತ್ಯಂತ ಆಳವೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯ ಫಲವೇ ಅವುಗಳ ಸಾರ. ಭಾರತವು ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಯೋಗ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಐಕ್ಯದ ಕಾರಣವಿದು. ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಥಮತಃ ಕಂಡ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿದ್ದೇ ಭಾರತೀಯ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ. ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಕಲ್ಪನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸರಿದೋರುವಂತೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿ (ಇದನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದರೂ) ತಣಿಯದು. ಅದರ ದೃಷ್ಟಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಯೋಗದ ಗುರಿಯಾದ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಕಡೆಗೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಬೌದ್ಧಿಕ ಮುಖಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ ಕೊಡುವ ಈ ಯುಗದ ವಿಚಾರಕ್ಕಾದರೂ ಭಾರತೀಯ ಮನೋಧರ್ಮದ ಸತತಾವಶ್ಯಕತೆ ತಪ್ಪಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಮನೋಧರ್ಮವು

ಆತ್ಮಾನುಭೂತಿಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬುದ್ಧಿಯು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವೂ ವಿಸ್ತಾರವೂ ಆದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಅಂತರ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಸಿ ಪುನಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಒಳಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೌದ್ಧಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಹೊಸ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಈ ವಸ್ತುತಃ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಉನ್ನತವಾದ ಪೂರ್ಣ ಸತ್ಯವನ್ನು ಆಗಲೇ ಒಡೆದು ವಿವಿಧ ವಿಚಾರ ಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಎಡೆಗೊಟ್ಟಿತ್ತು. ಈಗಲಾದರೋ ಅವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಒಡೆದು ಇನ್ನೂ ಕಡಿಮೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರಣಾಲಿಗಳಾಗಿ ಹೋಗಿವೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರಿಮಿತವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರಣಾಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಆಳವೂ ಆದ ಶೋಧಕ ಲಾಭವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತತ್ವಗಳ ಉನ್ನತ ಶೃಂಗಗಳ ವಿಸ್ತಾರವು ಕಡಿಮೆಯಾದರೂ ಆ ನಷ್ಟವನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜ್ಞಾನದ ಕೆಲಮಟ್ಟಿನ ವಿಸ್ತರಣೆಯು ತುಂಬಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗಳ ನಡುವಿನ ಈ ವಿನಿಮಯದ ಲಯವು ಬೇರೆ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರಲಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವು ಸತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ; ಅದು ತನ್ನ ಪ್ರಾತಿಭ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು, ಶೋಧಿಸಲು ನಿಲ್ಲುವುದು. ಇದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ತೀವ್ರತೆ, ಸುಭದ್ರತೆ ಮತ್ತು ಸತತ-ಗತಿ-ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಕ್ತ ಸಾಹಿತ್ಯ ನೀಡುವಂತಾಯಿತು. ಯೋಗಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದ ಈ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕಾರ್ಯವೇ ಕವಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅವನತಿಯ ಕಾಳರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಭಾರತದ ಆತ್ಮವನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದ್ದು.

ಉನ್ನತತರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯದ ಪಾಕ್ಷಿಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮನೋಧರ್ಮಗಳ ನಡುವಣ ಸೇತು ಎನಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಜನಗತವಾದ ಜನರ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಗೆ, ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ರಸಾತ್ಮಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾಗುವಂಥ [illegible] ಕಲ್ಪನೆಗಳು, ಸ್ವರೂಪಗಳು, ಪ್ರತಿಮೆಗಳು — ಇವುಗಳ ಮಹಾ ಸಮುದಾಯದ ನೆರವಿಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂದರ್ಭದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳು ಪೂರೈಸಿದವು.

ಪುರಾಣಗಳು ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮಕಾವ್ಯಗಳು: ಪುರಾಣಶೈಲಿಯು ಇದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದರೂ ಅದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ವದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣವೂ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಆದದ್ದು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲೇ. ಪುರಾಣಕಥೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೌರಾಣಿಕ ಬರಹಗಳ ಬಹುಭಾಗವನ್ನೂ ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ಕೇ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿಚಾರವಾದದ ಬಗ್ಗೆ ತಳೆದ ಆಧುನಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಬಂದು, ಹೊಸ ಪ್ರಚೋದನೆಗಳ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೂಲಭೂತ ಕಲ್ಪನೆಗಳತ್ತ ಹೊರಳಿದ ಕಾಲದಂದಿನಿಂದ ಇತ್ತೀಚಿನ ವರೆಗೆ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ತೆಗಳುವುದೂ ಕಡೆಗಣಿಸುವುದೂ ಸಾಗಿದೆ. ಈ ತೆಗಳಿಕೆಯ ಬಹು ಭಾಗವು ಮಧ್ಯಯುಗದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಬರವಣಿಗೆಗಳ ಉದ್ದೇಶ, ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಆದದ್ದು. ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ಬರವಣಿಗೆಗಳ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ನಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಅತ್ಯದ ಜಾಗೃತ ಗತೇತಿಹಾಸದ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಬಂದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಧರ್ಮಗಳು ಭಾರತದ ಪ್ರಾಚೀನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ–ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸತ್ವದ ಹೊಸ ರೂಪ, ಹೊಸ ವಿಸ್ತರಣೆ ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉದ್ದೇಶದ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಾಣಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿವರಣೆ, ಸಾಂಕೇತಿಕ ಗೂಢಾರ್ಥ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಮಾಪ್ರಧಾನಕಥೆ, ಪರಂಪರೆ, ಪಂಥ, ನೀತಿಬಂಧ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜನಪ್ರಿಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲಭೂತ ಬದಲಾವಣೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ: ಬರಿ ಸ್ವರೂಪದ ಬದಲಾವಣೆ ಮಾತ್ರ. ವೈದಿಕ ಕಾಲದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಕೇತಗಳು ಅಥವಾ ಸತ್ಯದ ಸತ್ವ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಈ ಪುರಾಣಯುಗದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾದವು ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕ-ಪುಟ್ಟರೂ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಗೌಣವಾದವು. ಇತರ ಎದ್ದುಕಾಣುವ ಸಂಕೇತಗಳು ಹೊಸ ಗುರಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಸ್ತಾರಕವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಾಂಗವಾಗಿಯೂ

—ಭೌತಪ್ರಪಂಚದ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿದೆ — ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊರಟಿಂಥವು. ವೈದಿಕ ದೇವ-ದೇವಿಯರು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಮ್ಮ ಭೌತಲಕ್ಷಣಗಳ ಮೂಲಕ ಅಪವಿತ್ರ ಭಾವಿಕರಿಂದ ಮರೆಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಾಣದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಅವರ ಪತ್ನಿಯರೂ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಭೌತಮನಸ್ಕಾಗಲಿ, ಕಲ್ಪನೆಗಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದವರು; ಅವರು ಸರ್ವಾಭಿನ್ನಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪದ ದೇವತಾತತ್ತ್ವದ ಏಕತ್ವ-ನಾನಾತ್ವಗಳ ತಾತ್ವಿಕ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳೂ ಮೂರ್ತರೂಪಗಳೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಪಂಥಗಳನ್ನು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಅಧಮರೂಪಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ವೈದಿಕಧರ್ಮದ ಸಾರಸ್ವರೂಪವು ಸನಾತನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪಂಥಗಳು ಬಾಹ್ಯ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅದರ ವಿಸ್ತರಣ ಹಾಗೂ ಮುನ್ನಡೆಗಳೆಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಅವುಗಳ ದುರುಪಯೋಗವು ಯಾವ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಅಥವಾ ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರಗಳಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಬಹುದಾದರೂ ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ, ದೇವಾಲಯ-ಪೂಜಾಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ಸಾಂಗೋಪಾಂಗ ಉತ್ಸವಾದಿ ಆರಾಧನವಿಧಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಧಮವೇ ಆಗಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ. ವೈದಿಕ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ ದೇವತಾತತ್ತ್ವಗಳು ಭೌತವಿಜ್ಞಾನವು ಭೌತಪ್ರಕೃತಿಯ ರೂಪಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಪ್ರಪಂಚವು ಅವುಗಳ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂಥ ಆಲಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಪುರಾಣಧರ್ಮವು ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ದೇವತಾತತ್ತ್ವದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿತು ಮತ್ತು ಅದು ಸಾಂಕೇತಿಕ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅದು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರತೀಕಗಳಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಇದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಅಂತರ್ಮುಖಿತೆಯೇ ಸ್ಥೂಲಕಲ್ಪನೆಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ಕೂ, ಹೊಂದುವಂತೆ ಈ ಆಂತರಿಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂರ್ತೀಕರಿಸಲು ಸ್ಥೂಲರೂಪದ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಜನದ ಧಾರ್ಮಿಕ ರಸಾವೇಶವು ಬದಲಾದರೂ ಧರ್ಮದ ಅರ್ಥವು ಕೇವಲ ಮನೋವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾರತಃ ಬದಲಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕ ಯುಗಗಳ ನಿಜವಾದ ಅಂತರ ಇಂತಿದೆ: ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮವು ಭೌತ ಜಗತ್ತಿನ ಜೀವನದಿಂದ

ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಭಾವಿತವಾದ ಜನತೆಯು ನಡುವೆ ಬದುಕಿದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವವುಳ್ಳವರಿಂದ ರೂಪಿತವಾದುದು; ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಭೌತ ಆವರಣವನ್ನು ತೆಗೆದೊಗೆದು ಅನಿರ್ಬದ್ಧ ಅತಿಮಾನಸ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವ ದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಅನುಭೂತಿಗಳಿಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವು. ಈ ದರ್ಶನ–ಅನುಭೂತಿಗಳನ್ನು ಪುರಾಣಯುಗವು ವಿಪುಲವಾದ ತಾತ್ವಿಕ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಿಕ ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿತು. ಅಂಥ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೂ ವಿಷ್ಣು-ಶಿವರ ಪತ್ನಿಯರೂ ಗಣ್ಯರು. ಪುರಾಣಗಳು ಈ ದೇವತಾಕೃತಿಗಳ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿತ್ವವನ್ನು ಬುದ್ಧಿ-ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಗೆ, ಭಾವನೆಗೆ, ರಸಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಜೀವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವು. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಧಾರ್ಮಿಕ-ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಕಾಸದ ಅರ್ಥವು ಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳು ಕಂಡ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು, ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲು, ಮಾನವನ ಇಡಿ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಣಾಮಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಸತತ ಪ್ರಯತ್ನವೆಸಗಲು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರೆಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮೊದಲ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲು ಹೊರಟದ್ದರಲ್ಲಿದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೂ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ತಾತ್ವಿಕ ಸತ್ಯಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ; ಚಿಂತಕರ ಚರ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಕೊಡದೆ, ಒಂದು ಸಾಮರಸ್ಯದಿಂದ, ಸುಸಂಬದ್ಧತೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಭಾರತೀಯ ಮನ–ಆತ್ಮಗಳ ಪೂರ್ವಗ್ರಹರಹಿತ ಪರ್ಯಾಪ್ತತೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವರ್ಗೀಕರಣದಿಂದ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ; ಅರ್ಥಾತ್ ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಅಂಥ ಸತ್ಯದ ಕಲ್ಪನೆ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗಾಗುವಂತೆ, ಭಾವನೆಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಜ್ಜಿಕತೆ, ಕತೆ, ಸಂಕೇತ, ನೀತಿಕಥೆ, ದಿವ್ಯಕಥೆ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಾಂತಕಥೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಲಾಗಿದೆ. ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಸಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅನೇಕ ಜಟಿಲ ಅನುಭವಗಳು ಬಂದಿವೆ; ಅವಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಯೋಗಪದ್ಧತಿಯ ದಾರ್ಶನಿಕ ಪ್ರತಿಮಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಂಶ

ವಿದೆ; ಆದರೆ ಅಂಥ ಅಂಶ ಸ್ವಲ್ಪ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ, ಅಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾದ ಅನುಕ್ರಮಿಕತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬಂದಿವೆ. ಈ ಕ್ರಮವು ವೇದಗಳ ಕ್ರಮದ ಭಿನ್ನಮನೋಧರ್ಮಾನುಗುಣವಾದ ರೂಪಾಂತರವಷ್ಟೇ. ಪುರಾಣಗಳು ಭೌತ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿವೆ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಗಂಗಾ–ಯಮುನಾ–ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮದ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವು ಯೋಗದ ಭೌತ–ಮಾನಸ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಒಂದು ಆಕೃತಿ; ಈ ಬಗೆಯ ಸಾಂಕೇತಿಕತೆಗೆ ಸಹಜವಾಗಿರುವಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಭೂಗೋಲಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಾಸಗಳು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳು— ಒಳಗಿನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಿಶ್ವದ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಭೂಗೋಲವಿವರಗಳು. ಕೆಲವೆಡೆ ಭೌತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದ ಉಪನ್ಯಾಸವು ವೇದದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಆಧಾರಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಅನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋದ ಅಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಪುರಾಣಗಳ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಪದ್ಧತಿಯ ಹೆಚ್ಚು ತಾಂತ್ರಿಕವಾದ ಭಾಗಗಳು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅಂಶಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಹಾಗೂ ಒರಟು ಒರಟಾದ ಭೌತ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆಗೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಕಾಣುವುದು ಸುಲಭ. ಆದರೆ ಈ ಅಪಾಯವು ಭೂಂಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲೆಂದು ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೂ ಉಂಟೇ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಈ ಅನನುಕೂಲವು ಉನ್ನತತರ ದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ತರಬೇತುಗೊಳಿಸುವ ಮಾನಸ–ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸ–ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೆಸಗುವಂತೆ ಭೂರಿಮನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಹಾಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಕೂಡದು. ಪುರಾಣಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಮೀರಿಸುವ, ಅದಕ್ಕೂ ಸುಂದರತರವಾದ ವರ್ಣನಾವೈಖರಿಯನ್ನು, ವಿವರಣ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ತಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ನೇರವಾಗಿ ಜನತೆಗೆ ಮನಂಬುಗಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದಾಗಲೂ ಅಂಥ ಪ್ರಯತ್ನವು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪುರಾಣ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಋಣಿಯಾಗಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಗಳು ಸಾರತಃ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯಗಳು; ಅವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ರಸ್ಯಮಾನವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಕಲಾರೂಪದವು. ಈ ಜಾತಿಯ

ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ (ಹದಿನೆಂಟು) ಪುರಾಣರಾಶಿಯ ಬಹುಭಾಗವು ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನಲು ಬರದು: ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪವಿದೆ, ನೀರಸ ಭಾಗ ಇದೆ; ಅವರ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ, ರಚನಾಕ್ರಿಯೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧಿಗಳು ಅದು ಬೆಳಸಿದ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳದಿರಲಾಗದು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಎನಿಸಿದೆ — ಅದರ ಕೊನೆಯದೂ ಒಂದು ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಮೇಲಿನ ಮಾತಿಗೊಂದು ಅಪವಾದ; ಅದು ಹೊಸ ಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿದು ಅದ್ವಿತೀಯವಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಅಂಥ ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಪುರಾಣವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ; ಒಂದೆರಡು ನೀರಸ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನುಳಿದರೆ — ಅಂಥ ಒಂದೆರಡು ನೀರಸ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡೂ — ಅದು ಹಳೆಯ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಶೈಲಿಯ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನೂ ನೇರವಾದ ರಭಸಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡ ಘನಗುಣಸಂಪನ್ನವಾದ ಗಣ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಗತಿವೈವಿಧ್ಯವಿದೆ, ವೀರ್ಯವತ್ತೆಯಿದೆ, ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಸತ್ವವಿದೆ, ಪ್ರಸನ್ನ-ಮಧುರ-ಕಾಂತ ಭಾವಗೀತಾಸ್ಪರ್ಶ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ; ಅತ್ಯಂತ ನಯವಾದ ಉತ್ಸಾಹದ ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಕುಶಲ ಸರಳತೆಯ ಅನೇಕ ಕಥಾನಕಗಳಿವೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದಾದ ಭಾಗವತವು ಆಗ ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದ ರೀತಿಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ ಒಲವು ವಿದಗ್ಧ, ಸಾಲಂಕಾರ ಭಣಿತಿಯ ಕಡೆಗಿದೆ. ಅದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪುರಾಣಕ್ಕಿಂತ ಗಣ್ಯತರ ಕಾವ್ಯಕೃತಿ; ಅದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯಿದೆ, ಸಂಪನ್ನವೂ ಗಭೀರವೂ ಆದ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಸೌಂದರ್ಯ ತುಂಬಿದೆ. ಮುಂದೆ ಬಂದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಭಾವನಾನಿರ್ಭರವೂ ಪರಮಾನಂದಪರವೂ ಆದ ಧರ್ಮ ಪಂಥಗಳ ವಿಕಾಸದ ಮೇಲೆ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಚಳವಳದ ಶಿಖರವನ್ನು ನಾವು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮನದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು; ಅದು ಕ್ರಮೇಣ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತ ನಡೆದಿತ್ತು. ಅದರ ಇದುವರೆಗೆ ಕರ್ಮ-ಜ್ಞಾನ ಮಾರ್ಗಗಳ ಸಾಧನೆಗಳೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪರಮೋಚ್ಚ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಷ್ಟೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ಅರಸುತ್ತಲೂ ಅದನ್ನು ಹಿಂದೆ

ಜೂಡಿ ನಡೆದದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಪೂರ್ಣಸ್ವರೂಪದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಶಕ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಭಿಜಾತ ಯುಗದ ಬಾಹ್ಯ ಜೀವನೋನ್ಮುಖತೆಯೂ ಇಂದ್ರಿಯತರ್ಪಣವೂ ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪಗಳ ಆದರ್ಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಹೊಸ ಅಂತರ್ಮುಖ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಳಬಿಟ್ಟವು. ಧರ್ಮೇತರ ಬಾಹ್ಯ ಮುಖಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಪರಿಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಜೈವಿಕ-ಇಂದ್ರಿಯ ಅನುಭವಗಳ ಮನ್ನತೆ ನರಮಂಡಲವನ್ನು ನೀಡಿಸಿ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುದುರಿಸಿ ನೈತಿಕ ಅಧಃಪಾತವನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಭಾರತದ ಮನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾತಿನ ಎಲ್ಲ ಅನುಭವವನ್ನೂ ತನ್ನ ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣಾಬಲದಿಂದ ತತ್ಸದೃಶವಾದ, ತತ್ಸಮವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪರಿಭಾಷೆ-ಕಾರಕಗಳಿಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ರೂಢಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಈ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಥೂಲ-ಬಾಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅದು ಹೊಸ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು. ಆತ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೊರಗೆಳೆವ ಮೊದಲೇ ಭಾವನಾತ್ಮಕ, ಐಂದ್ರಿಯಿಕ (ಅಸ್ತಿತ್ವದ ವಿಷಯಲಂಪಟ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಕೂಡ) ಚಲನಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ರೂಪಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲಾಯಿತು. ಆ ಪರಿವರ್ತನದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವು ಹೃದಯ ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ದಿವ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಯೋಗದ ಅಂಗಗಳೆನಿಸಿದವು — ದೇವರ ಪ್ರೇಮದ, ಆನಂದದ ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯದ ಒಂದು ಧರ್ಮದ ರೂಪ ತಾಳಿದವು. ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಅಂಗಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯೋಗದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾನಸ-ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸ-ಭೌತಿಕ ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ಪಂಥದ ಜನಪ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ಗೊಲ್ಲ ಜೀವನದ ಅನುಭಾವಿಕ ನೀತಿಕಥೆಯ ಸುತ್ತ ನೆಲೆನಿಂತಿತು. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯು ದಿವ್ಯಾವತಾರದ ಒಂದು ಮಹಾ ಸಾಹಸಕಥೆ: ಅನಂತರದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ರಸಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಶೃಂಗಾರಮಯ ಸಂಕೇತ ಬೆಳೆಯುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅದರ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಪೂರ್ಣ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ತಾತ್ವಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸ-ಜೈತನಿಕ

ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲಾಯಿತಲ್ಲದೆ, ವೇದಾಂತದ ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜ್ಞಾನದ ಸಮನ್ವಯ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರೇಮಾನಂದಗಳ ಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿ ತನ್ನ ದಾರಿಯೊಳಗೆ ಅದು ಪುನರ್ರಚಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಚೈತನ್ಯನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದ ದಿವ್ಯ ಪ್ರೇಮದ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಕಾಸದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

ವೇದಾಂತ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಅನಂತರದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು, ಪೌರಾಣಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮೆಗಳು, ಭಕ್ತಿಧರ್ಮದ ಕಾವ್ಯಮಯವೂ ರಸಮಯವೂ ಆದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆ — ಇವು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿತ್ತವು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಇತ್ತೀಚಿನ ವರೆಗೂ ವಿಶೇಷತಃ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಭಿಜಾತ ಮಾದರಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತ ಬರಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಈಗಲೂ ಎಲ್ಲ ಜಗದ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಭಾಷೆಯೆನಿಸಿಸಿದೆ. ವಿಮರ್ಶಕಮನದ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಹಳೆ ಮಾತಾದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ತ್ವರಿತ ಗತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಭೆ ಆರುತ್ತ ಹೋಗಿ ಅದು ಒಣ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಂತೆ ಕಠಿನವೂ ಭಾರವೂ ಕೃತಕವೂ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅದೀಗ ಕೇವಲ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಬಲದಿಂದ ಬದುಕಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಕಡೆಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಭಾಷೆಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯಕ್ಕೇರಿ ಕಾವ್ಯ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಾಗಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಜನಪ್ರಿಯ ಅಂಶಗಳಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲವಾದರೂ ಅದು ಸಾರತಃ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಬೇರಭಾಷೆ. ಉದಾತ್ತ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ಮಹಾರೀತಿ, ಉನ್ನತ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ-ಬೌದ್ಧಿಕ-ನೈತಿಕ-ರಸಾತ್ಮಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ — ಇವು ಉಚ್ಚ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಬೆಳೆದು ಧರ್ಮ, ಕಲೆ, ಸಮಾಜನೀತಿ, ನೀತಿ ತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ-ಸಂಪರ್ಕ-ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣದ್ವಾರಾ ಭೂರಿ ಜನಕ್ಕೆ ತಲುಪುತ್ತ ಬಂದಿವೆ. ಬೌದ್ಧರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಾಳಿ ಇಂಥ ಸಂಸ್ಕಾರ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ನೇರವಾದ ಜನತಾಮಾಧ್ಯಮವಾಯಿತು. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ — ಸರ್ವಾರ್ಥತಃ ಜನಪ್ರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತ ನಡೆದವು

ಸಂಸ್ಕೃತ ಲೇಖಕರು ಮೇಲಿನ ಅತ್ಯುಚ್ಚ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದರು; ಅವರಲ್ಲೂ ವೈಶ್ಯರಿಗಿಂತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಹೆಚ್ಚು. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯದ ಅಂತ್ಯಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದು ಕೇವಲ ಅತಿಸಂಸ್ಕೃತ ಉಚ್ಚರಿಗಾಗಿ. ಬೌದ್ಧ ಬರಹಗಾರರು ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಾತ್ವಿಕರೂ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ರಾಜರೂ ತಮಗಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ — ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜನಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಚಾರಕರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳ ಕಾವ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ಜನದೆದೆಯಿಂದೆದ್ದಂಥದು. ಅವರ ಬರಹಗಾರರು ಅತ್ಯುಚ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅತಿನೀಚ ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ಜಾತಿಬಾಹಿರ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಉರ್ದುವಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಜಾತ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯದ ಸಮಕಾಲೀನವಾದ ಉಚ್ಚಾಭ್ಯುದಯ ದಶೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಫಲವಾಗಿ ಅವು ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಅರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ದಕ್ಷಿಣ ರಾಜಸ್ಥಾನಗಳ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತರದಲ್ಲೂ ಆಭಿಜಾತ್ಯ ಅಥವಾ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಮನೋಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಾಸಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆದವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವಶರಣರ ಹಾಗೂ ವೈಷ್ಣವ ಆಳ್ವಾರರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಜನಪ್ರಿಯ ಅಂಶಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಡಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೂ ಕಷ್ಟ, ತ್ವರಿತ ಗತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುವುದೂ ಕಷ್ಟ. ಆದರೆ ಅದರ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಬೆಲೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ತನ್ನ ಪರಿಸೀಮಿತ ಮತ್ತು ಅವನತ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಅವಧಿಯಲ್ಲೂ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಜೀವನಾಧಾಯಕವೂ ಸತತವಾಗಿ ರಚನಾತ್ಮಕವೂ ಆಗಿ ಉಳಿಯಿತೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯವು ಆರಂಭವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಅರ್ವಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ಸಾಧುಸಂತರ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತ-ಭೂಮಾನುಭಾವಿಗಳ ಸ್ಫೂರ್ತಿಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಳವಳಿಯೇ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಆಕರವಾಗಿದೆ; ಅಥವಾ ಹೊಸ ಕಲ್ಪನೆ ಹಾಗೂ ಸಾಧನೆಗಳಿಗೆ ಅದು ರೂಪುದಾಳುವ ಪ್ರಚೋದನೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ, ರಾಷ್ಟ್ರನ

ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ತೋರಲು ಹಾದಿಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಇಂದಿಗೆ ಪೂರ್ವದ ಅರ್ವಾಚೀನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಬಣ್ಣವೇ ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳ ರಚನಾತ್ಮಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಲು ಜನತೆಯ ಹೃನ್ಮನಗಳಿಗೆ ಈ ಮಾದರಿಯ ಪದ್ಯವೇ ಅತಿ ನಿಕಟವೆನಿಸಿದ್ದು ಕಾರಣ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೃತಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕೇತರವಾಗಿದ್ದಾಗಲೂ ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತ ಬಂದಿದೆ. ಅಂಥ ಚೌಕಟ್ಟು ಒಂದೇ ಕೃತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದ ಅಂಗವಾಗಿಯೋ ಎದುರುಕಾಣುವ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿಯೋ ನಿಂತದ್ದುಂಟು. ತನ್ನದೇ ಆದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಯಪ್ರಸ್ಥಾನವು ತನ್ನ ವೈಪುಲ್ಯ, ಕಾವ್ಯಗುಣ, ನಿರರ್ಗಲ ರಸಧಾರೆ ಹಾಗೂ ಭಾವಗೀತ ಕೌಶಲಗಳ ಐಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಮಾತೀತವಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತಿಭಾವದ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯೊಂದೇ ಈ ಉತ್ಕಟರಸಮಯವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಸಾಕಾಗದೆಂಬುದು ಅದೇಕಾಲದ ಕ್ರೈಸ್ತ ಯುರೋಪಿನ ಈ ತರದ ಪದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮೃದ್ಧವೂ ಗಭೀರವೂ ಆದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಬೇಕು. ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವು ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತಗಳ ಕತೆಗಳ ನವ್ಯಕಾವ್ಯರೂಪಗಳ ಮೂಲಕ ಅಥವಾ ಹಳೆಯ ಪುರಾಣಕಥೆಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿದ ಶೃಂಗಾರ ಸಾಹಸಮಯ ಕಥನಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಚೀನಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಾರವನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಡಮೂಡಿಸಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯೆನಿಸಿದರೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಎತ್ತರದ ಇನ್ನಿತರ ಪ್ರತಿಭಾವತಾರಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಇವಲ್ಲದೆ ಮೂರನೆಯ ಬಗೆಯೂ ಬಂದಿದೆ. ಅದು ಜನತೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಗೆಗಳನ್ನು ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ; ಆಸ್ಥಾನ, ನಗರ, ಗ್ರಾಮ, ಗ್ರಾಮಕಗಳ ಹಾಗೂ ಒಡೆಯ, ಒಕ್ಕಲು, ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಕಸುಬುದಾರರ ಬಾಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಾರ್ಯವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯವೂ ಇದೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ರಾಮದಾಸರ ಧಾರ್ಮಿಕ-ನೈತಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಪದ್ಯಗಳು; ತಮಿಳು ಸಂತ ತಿರುವಳ್ಳುವರ್ ಬರೆದ ಮಹಾಯೋಜನೆಯುಳ್ಳ,

ಮಹಾಕಲ್ಪನಾವಿನ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಮಹಾಬಂಧವುಳ್ಳ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಅವಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಒಂದೆರಡು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಐಹಿಕ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದೆದ್ದ ಸಾಕಷ್ಟು ಭಾವಗೀತಿಕಾಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಅರ್ವಾಚೀನ ಶೃಂಗಾರ ಪದ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಜನತೆಗಳ ಈ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ತನ್ನ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಮನೋಧರ್ಮ ದಿಂದಲೂ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಈ ಒಂದೊಂದು ಸುಂದರ ಸಚೇತನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೂ ಐಕ್ಯಗತವಾದ ಸಂಪನ್ನ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಮನೋಧರ್ಮದ ವೈವಿಧ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ ವೈಷ್ಣವಕಾವ್ಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಕಲಾಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತಳೆದಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಾನಸಿಕ ಸಂಕೇತಗಳ ಬಳಕೆ ಬಂದಿವೆ; ಇದು ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಲಾಕಾರವೆತ್ತಿತು ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಅಲ್ಲಿ ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರ ಭಾವ ಜೀವನದ ಶೃಂಗಾರವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ದೇವರ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಸಾಂಕೇತಿಕ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಾನವನಲ್ಲಿಯ ಜೀವ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಆತ್ಮವು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮದ ಮೂಲಕ ದಿವ್ಯಾತ್ಮನನ್ನು ಅರಸುತ್ತದೆ; ಅವನ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಬದ್ಧವಾಗಿ, ಅವಕ್ಕೆ ವಶವಾಗಿ, ಆತನ ಮಾಯಕದ ಮುರಲಿ ಯಿಂದ ಆಕೃಷ್ಟವಾಗಿ, ಈ ಒಂದೇ ಒಂದು ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಸುವ ಭಾವಾವೇಶ ಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಳಿನ ಎಲ್ಲ ಜಾಗೃತಿಯನ್ನೂ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅದು ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತದೆ: ಈ ಏಣಿಯನ್ನೇರುವಾಗ ಅದು ಮೊದಲು ಸಮಾಗಮಾನಂದದ ಬಯಕೆಯನ್ನು ತಾಳಿ, ಬಳಿಕ ವಿಯೋಗ ತಾಪವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾನವಸತ್ವವು ನಡೆಸುವ ಪ್ರೇಮಲೀಲೆಯೆನಿಸುವ ನಿತ್ಯದ ಪ್ರೇಮ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪುನರ್ಮಿಲನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಚೌಕಟ್ಟೂ ಅನುಕ್ರಮವೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸರಳವಾದ ಭಾವಗೀತಲಯವೂ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವೂ ಆದ ಪಾರಂಪರಿಕ ಬಂಧವಿದೆ. ಈ ಸಮೃದ್ಧ ಭಾವಗೀತಸ್ವರೂಪವು ಬಂಗಾಳಿಯನ್ನು ಬಳಸಿದ

ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಇಬ್ಬರು ಕವಿಗಳ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಪೂರ್ಣತೆವೆತ್ತು ಜನಿಸಿತು: ಅವರೇ ಪದ-ಪಂಕ್ತಿಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಕಲಾವಿದನೆನಿಸಿದ ವಿದ್ಯಾಪತಿ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವೂ ಹೃದಯವೇಧಕವೂ ಆದ ಚಿನ್ನುಡಿಯ ಪ್ರೇಮಗೀತಕಾರ ಚಂಡೀದಾಸ. ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ಸಂಕೇತವು ಮಾನವ ಭಾವಾವೇಶದ ಅತಿ ಸ್ಥೂಲ ಮೂರ್ತ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುಸಂಗತವಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಹಲವರು ಈ ಪ್ರೇಮಗೀತಗಳು ಬರಿಯ ಪ್ರೇಮಗೀತೆಗಳಷ್ಟೇ, ಭಗವದ್ವಿಷಯಕವಾದವಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಚೈತನ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಕ್ತಕವಿಗಳು ಆ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನೇ ಬಳಸಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಆರೋಪ ನಿರಾಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಕೇತಾಂತರ್ಗತವಾದ ಎಲ್ಲ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭೂತಿಯೂ ಸ್ಫೂರ್ತಿಸಂಪನ್ನ ಪ್ರವಾದಿಯಾದ ಚೈತನ್ಯನಲ್ಲಿ ರೂಪುವಡೆದಿತ್ತು. ದಿವ್ಯಪ್ರೇಮದ ಆನಂದಾವತಾರವೆನಿಸಿದ ಆತನ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಡಮೂಡಿದೆ. ಆತನ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಮೊದಲ ಗೀತಕಾರರ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಮುಂಬರಿಸಿದರು. ಇವರು ಪ್ರತಿಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಎರಡನೆಯವರಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸುಂದರವೂ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಆಳವೂ ಎದೆಗದಡುವಂಥದೂ ಆದ ಮಹಾಪದ್ಯರಾಶಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ರಜಪೂತ ರಾಣಿ ಮೀರಾಬಾಯಿಯ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರ ಭಾವಗೀತಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ಮಾದರಿಯವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಸಂಕೇತದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರೇಮಗೀತ ಮುದ್ರಿಕೆಗೆ ಇಳಿಸಿ ಗೀತಕರ್ತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಆತ್ಮವು ಸ್ವಪ್ರಿಯನಾದ ದಿವ್ಯಾತ್ಮನ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಬಂಗಾಳಿ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಗೆ ಆ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಸಾಂಕೇತಿಕ ರೂಪಕದ ವಾಕ್ಶೈಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ: ಇಲ್ಲಿ ಯಾವರೋ ಕವಿಯ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟ ದಾಳಿಯು ಭಾವನೆಗೆ ಒಂದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆಳವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ತನ್ನನ್ನೇ ಕೃಷ್ಣಪತ್ನಿಯೆಂದು ಪ್ರತಿಪಿಸಿಕೊಂಡ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಕವಿಯೊಬ್ಬಳಲ್ಲಿ ಇದು ಇನ್ನೂ ನೇರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯಗಳ ವಿಲಕ್ಷಣ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು ಮಾನವ ಭಾವನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದೇವೋನ್ಮುಖಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ; ಅವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅನುರಾಗವು ಅತ್ಯಂತ ಗಭೀರ ಹಾಗೂ ಮನೋ

ಹರವೆಂದು ಗಣಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತಿಧರ್ಮ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಈ ಕಲ್ಪನೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಭಾರತೀಯ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಷ್ಟು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯೂ ಸಮರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಅದನ್ನು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಸಲಾಗಿಲ್ಲ.

ಮಿಕ್ಕ ವೈಷ್ಣವ ಪದ್ಯವು ಕೃಷ್ಣಸಂಕೇತವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ; ಅದು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ನೇರವಾದ ಭಕ್ತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ರಾಮಾವತಾರದ ಸುತ್ತ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ತುಕಾರಾಮನ ಗೀತಗಳು ಇದರ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಮಾದರಿಗಳು. ಬಂಗಾಳಿ ವೈಷ್ಣವ ಪದ್ಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನುಳಿದು ಭಾವನಿರ್ಭರ ವರ್ಣನೆ, ಭಾವೋದ್ರೇಕದ ಐಂದ್ರಿಯಿಕ ರೂಪಕೋಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಭಾವನಾಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಮರಾಠ ಪದ್ಯವು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಬೌದ್ಧಿಕ ಗತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದೆ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಮರಾಠಿ ಕವಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ, ಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಚಿಂತಕ. ರಾಷ್ಟ್ರೋದಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಜಾಗೃತಿಗಳ ಒಡನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರಾಮದಾಸ-ಕೃತಿ-ರಾಶಿಯು ಭಾವಗೀತದ ಸ್ವರಭಾರಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದ ಧಾರ್ಮಿಕ-ನೈತಿಕ ವಿಚಾರವಾಹಿನಿಯಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತಹೃದಯದಲ್ಲೇಳುವ ವಿಚಾರದ ಹೃತ್‌ಪ್ರವೇಶಿಯಾದ ಸತ್ಯ ಹಾಗೂ ನಿಷ್ಠೆಗಳೇ ತುಕಾರಾಮನ ಗೀತಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ. ಆತನ ಧಾಟಿಯನ್ನು ಸುದೀರ್ಘ ಕವಿಸಂತತಿ ಮುಂಬರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು ಮತ್ತು ಅವರ ಕೃತಿಗಳು ಮರಾಠಿ ಪದ್ಯಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದೆ. ಕಬೀರನ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಮಾದರಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಹಗುರವೂ ಉನ್ನತ ಸ್ವರ–ಭಾರಸಂಪನ್ನವೂ ಆಗಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾಮದೀಯ ಇತಿಹಾಸಾವಧಿಯ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದ ರಾಮಪ್ರಸಾದರು ದಿವ್ಯಮಾತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರೆದ ಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾನಿರ್ಭರ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಅದೇವೇಳೆಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರದ ಹಲವು ಮಡು ಮತ್ತು ಭಂಗಿಗಳೊಡನೆ ಎರಕಹೊಯ್ಯಲಾಗಿದೆ: ಜೊತೆಗೆ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ಫುಟ ಪಕ್ಷವಿಸ್ಫಾಲನದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಪರಿಚಿತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಉಚಿತವೂ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವೂ ಆದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯ ಗಭೀರ ಸ್ವಯಂಭೂತಿಯೂ ಅಳವಟ್ಟಿದೆ.

ದಕ್ಷಿಣದ ಶೈವಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕಸಲ ಗಭೀರತರವಾದ ತಾತ್ವಿಕ ವಾಣಿಯು ಭಕ್ತಿಯ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮರಸ್ಯಹೊಂದಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ; ಮೊದಲಿನ ದಶೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಕೆಯ ಸಚೇತನ ಪದ ಸಂಹತಿಗಳೂ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೂ ಅದನ್ನು ಸಜೀವಗೊಳಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿವೆ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ವೈದಾಂತಿಕ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯು ಸೂರದಾಸನ ಹಿಂದಿ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನವತೆ ತಳೆಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನಾನಕನನ್ನೂ ಇತರ ಶೀಖ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಇರ್ಘಾಸಿರ ಕಾಲಮಾನವು ತಯಾರಿಸಿ ಪೂರ್ಣತೆ ಗೊಳಿಸಿದ ಹಳ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಈ ಎಲ್ಲ ಜನಾಂಗಗಳ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊನಲಾಗಿ ಹೊಕ್ಕು ದಾಳಿಮಾಡಿ, ಹೊಸ ಮಹಾಸಾಹಿತ್ಯ ಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮವಿತ್ತು, ಉದ್ದಕ್ಕೂ ತನ್ನ ಮಹಾಧ್ವನಿ ಅವುಗಳ ಮಾರ್ಗಕ್ರಮಣ ದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

ಈ ಕಾಲದ ಕಥನ ಕವನಗಳು ಅಷ್ಟು ಚಮತ್ಕಾರದವಾಗಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೇ ದೊಡ್ಡ ಇಲ್ಲವೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಬಹುಸಂಖ್ಯ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳು ಮಹಾಭಾರತದ ಇಡಿ ಮುಖ್ಯ ಕಥೆಯನ್ನು—ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆವಶ್ಯಕತೆಗಳಿಂದು ತಿಳಿದವು. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಕಾಶೀರಾಮನ ಮಹಾಭಾರತವಿದೆ. ಸುಪ್ರಸನ್ನ ಅಭಿಜಾತ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಶೀರಾಮ ಹಳ ಪುರಾಣಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಸಾರವಷ್ಟನ್ನು ಪುನರ್ವಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೃತ್ತಿವಾಸನ ರಾಮಾಯಣವು ಬಂಗಾಳಿ ನೆಲದ ಓಜಸ್ಸಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸಾಗಿದೆ, ಅನುರೂಪವಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಳ ಕವಿಕೌಶಲವೂ ವೇಗವಾದ ಕಥನದ ರಭಸಶಕ್ತಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹಳಗತೆಯನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ — ಅಷ್ಟೇ ಸಚೇತನವಾಗಿ ಪುನಾರಚಿಸಿದ ಅರ್ವಾಚೀನ ಕವಿಗಳು ಇಬ್ಬರು: ತಮಿಳು ಕವಿ ಕಂಬನ್ ಒಂದು ಮೂಲ ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ; ತುಳಸೀದಾಸನು ತನ್ನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹಿಂದಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಭಾವಿಕ ಭಾವ ಗೀತಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನೂ ರಂಜನಾಸಂಪನ್ನತೆಯನ್ನೂ ಪುರಾಣ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯದ ಕಲ್ಪಕತೆಯ ಉದಾತ್ತತೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ — ಅದು ಏಕ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಾವತಾರದ ಕತೆಯೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಕ್ತಿಯ ದೀರ್ಘವಂತ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಸಾಹಿತ್ಯೇತಿಹಾಸಕಾರನಾದ ಆಂಗ್ಲನು ತುಲಸೀರಾಮಾಯಣ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೂ ಹಿರಿದು ಎಂದದ್ದುಂಟು. ಆ ಮಾತು ಅತಿಶಯ ಉಕ್ತಿಯದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಮಹತ್ತಮದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತಾವ ಮಹತ್ತರ ವಸ್ತು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯ? ಆದರೂ ತುಲಸೀದಾಸ, ಕಂಬನ್ನರ ಬಗ್ಗೆ ಅಂಥ ಉದ್ಗಾರ ಹೊರಟದ್ದು ಆ ಕವಿಗಳ ಅಪಾರ ಶಕ್ತಿಗೂ ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಸುಜ್ಞಾನಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರತಿಭೆಯು ಅವನತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಬಲ್ಲುದಾಗಿದೆ. ಈ ಪದ್ಯಪ್ರಪಂಚವು ಭಾವತೀವ್ರತೆ ಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಅದು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಹಳೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದ ಔನ್ನತ್ಯ ಹಾಗೂ ವಿಸ್ತಾರಗಳ ಬದಲು ಪಡೆದ ಪರಿಹಾರ ಎಂದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಇಂಥ ಕಥಾಲೇಖನವು ಪುರಾಣಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಬಂದದ್ದು. ಇನ್ನೊಂದುಬಗೆಯ ಕಥಾಲೇಖನವು ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ರಸೋ ದ್ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಳಿದಾಸ, ಭಾರವಿ, ಮಾಘರ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದೆ. ಹಳೆಯ ಪದ್ಯದಂತೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಹಾಭಾರತದ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಇತರ ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳನ್ನು ವಸ್ತುಗಳನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಮಹಾಕಾವ್ಯದ ರೀತಿಯೂ ಇಲ್ಲ, ಆಭಿಜಾತ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯೇನೋ ಪುರಾಣದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಧಾಟಿಯು ಜನಪ್ರಿಯ ರಂಜನ-ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಡಿಲ, ಸುಲಭ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಯಂತೆ ಸಾಗಿದೆ. ಇಂಥವು ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹಳ. ಗುಜರಾತಿ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಗಣ್ಯನಾದ ಪ್ರೇಮಾನಂದನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗುಣವಿದೆ. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಧರಂಜಕ ಹಾಗೂ ಅರ್ಧವಾಸ್ತವ ಎನಿಸುವ ಕಥನ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದೆ. ಅದು ಸಮಕಾಲೀನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮನದ ಹಾಗೂ ಜೀವನದ ಮತ್ತು ದೃಶ್ಯಗಳ ಕಾವ್ಯಮಯ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನಮ್ಮೆದುರಿಡುತ್ತದೆ; ತನ್ನ ರಸೋ ದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ರಜಪೂತ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯ ಧ್ಯೇಯದ ಬಾಹ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಚೈತನ್ಯನ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸರಳ ನಿರಾಭರಣ ರಂಜನ-ಪದ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ನೈಪುಣ್ಯ

ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಮೆಚ್ಚುಲರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಅದರ ಕಾವ್ಯ-ಸ್ವರೂಪವು ನ್ಯೂನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದೊಂದು ಸಮಕಾಲಿಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಳವಳಿಯ ಹುಟ್ಟು ಹಾಗೂ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಇತಿಹಾಸದ ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪದ ಕಾವ್ಯದಾನವಾಗಿದೆ. ಅಭಿಜಾತವೆನಿಸಿದ ಇತರ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳು ದುರ್ಗೆ ಅಥವಾ ಚಂಡಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಚಂಡಿಯು ಶಿವನ ಶಕ್ತಿ. ಮುಕುಂದ ರಾಮನ "ಚಂಡಿಯು" ಮಹಾಕಾವ್ಯ-ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಶುದ್ಧ ರಂಜನಪದ್ಯ. ಅದು ತನ್ನ ಜನಪ್ರಿಯ ಕತೆಯ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಜನಜೀವನದ ಜೀವಂತ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಭಾರತಚಂದ್ರನ "ಅನಂದಮಂಗಲವು" ತನ್ನ ಮೊದಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಾನವಜೀವನಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿ ಬಂಗಾಳಿ ಹಳ್ಳಿಗ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಪುರಾಣ ಕತೆಗಳನ್ನೂ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶೃಂಗಾರ ಸಾಹಸ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಮೂರನೆಯದರಲ್ಲಿ ಜಹಾಂಗೀರನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆಯನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಆನಂದಮಂಗಲದಲ್ಲಿಯ ಭಿನ್ನವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಒಂದಾದ ಪ್ರಧಾನ ರಸೋದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕತೆಯ ಏರಿಕೆ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ವರ್ಣನೆಯ ಅದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಫುಟತೆಯೂ,ಗಣ್ಯವೂ ತೃಪ್ತಿಕರವೂ ಆದ ಪದಸಂಹತಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ರಂಜನಕಾವ್ಯ, ನೀತಿಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಮದಾಸರ ಕೃತಿಗಳೂ ತಿರುವಳ್ಳುವರರ ಕುರಳ್ಳೂ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೆನಿಸಿವೆ. ತಾತ್ವಿಕ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತಿಭಾವದ ಗೀತಗಳು ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಿಗಾಗಿ ಬರೆದವೂ ಅಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಅಪವಾದಗಳಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜನಪ್ರಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಕಾಶನಗಳು. ತುಳಸೀ ರಾಮಾಯಣ, ರಾಮಪ್ರಸಾದನ ಗೀತೆಗಳು, ಪರಿವ್ರಾಜಕ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ ಬೌಲರ ಗೀತಗಳು, ರಾಮದಾಸ-ತುಕಾರಾಮರ ಪದ್ಯಗಳು, ತಿರುವಳ್ಳುವರರ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವ್ವಯಿಕವಿಯ (ಕವಯಿತ್ರಿಯ) ಕೃತಿಗಳು ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಸಂತರ-ಆಳ್ವಾರರ ಸ್ಫೂರ್ತಭಾವಗೀತಗಳು ಸಾರ್ವಜನಿಕ. ಅವುಗಳ ಭಾವನೆಗಳು ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವು.

ವಾಙ್ಮಯದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ನಾನು ಬರೆಯಲು ವಾಙ್ಮಯ ವೆಂಬುದು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಲ್ಲವಾದರೂ ಒಂದು ಜನತೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅತ್ಯಂತ ವಿವಿಧವೂ ವಿಸ್ತಾರವೂ ಆದ ಅಭಿಲೇಖವಾಗಿರುವುದೇ ಕಾರಣ.

ಕಡೆಯ ಪಕ್ಷ ಮೂರು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಈ ತೆರನಾದ ರಚನೆ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವದ ಚಳವಳಗಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಒಂದು ಮಹಾಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲವೆ! ಕೊನೆಯ ಅವಧಿಯೇನೋ ನಿಃಸಂದೇಹವಾಗಿ ಕ್ರಮಿಕ ಅವನತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ; ಆದರೂ ಅವನತಿಯ ವೈಭವವನ್ನೂ — ಅದರಲ್ಲೂ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ರಚನೆಯ ಸತತ ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ನೋಡಿ ಬೆರಗಾಗಬಹುದಲ್ಲವೆ! ಇನ್ನೇನು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಹೊಂದಿದೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಯುಗಚಕ್ರವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದೆ — ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಬಹಳ ಕಾಲ ಉಳಿದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಕಲೆ ಎಂಬ ಮೂರರಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ಆಗಲೇ ಪುನರ್ನವೀಕರಣವು ಹಿಂದೆ ಭಾರತವು ಮಹಾನಾಯಕ ರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಿ ಬದುಕಿ ನಡೆಸಿದಂತಹ ಜೀವನ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಎಲ್ಲ ವಿಧದ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಖಂಡಿತವೆಂಬ ಚಿಹ್ನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಅರ್ಥ ಕೋಶ

ಅನುಭೂತಿ	Realisation
ಅತೀಂದ್ರಿಯ	Supersensuous
ಅತಿಭೌತ	Metaphysical
ಅಪರುಚಿ	Bad taste
ಅತಿಮಾನಸ	Supramental
ಅಜ್ಜಿ ಕತೆ	Fairy Tale, legend
ಅಲಂಕಾರ	Figure of Speech
ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ	A connected story or narrative
ಅನುಭಾವಿಕ, ಯೌಗಿಕ	Mystic
ಅವಿದ್ಧ ಪ್ರಯೋಗ	Tragedy
ಇಂದ್ರಿಯ	Sense organ
ಇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ	Sense, Sentience, Sensuous Consciousness
ಐಂದ್ರಿಯಿಕ	Sensuous
ಉಪಾಖ್ಯಾನ	An episode as distinguished from the main story
ಓಜಸ್ಸು	Vigour as a quality of style
ಔಪನಿವೇಶಿಕ	Colonial
ಕಲ್ಪಕತೆ, ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ	Imagination
ಕಲ್ಪನೆ, ಭಾವ	Idea
ಕುಬೇರ	Rich, aristocratic
ಕಾಂತ	Brilliant
ಕಾಂತಿ	Brilliance as a quality of style
ಕಾರಕ	Factor
ಕಾಲ್ಪನಿಕ	Imaginary
ಕೂಟಸ್ಥ	The Supreme Soul, standing at the top
ಗತಿ	Movement as an aspect of composition
ಗೌಣ	Subordinate

ಚೇತಸ್ಸು, ಪಾವಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಚೈತಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ	Psychic (Consciousness, force)
ಜೀವನಾಧಾಯಕ	Life-giving
ಜೈವಿಕ, ಪ್ರಾಣನಿಷ್ಠ	Vital (consciousness, force)
ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ	Illumined mind or consciousness
ತರ್ಕಪ್ರಜ್ಞೆ, ವೈಚಾರಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ	Rational consciousness
ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ	Philosophy
ತಾತ್ತ್ವಿಕ	Philosophical
ದರ್ಶನ	Intuitive vision
ದಿವ್ಯ, ಅಲೌಕಿಕ, ಅತಿಮಾನುಷ	Divine; Supernatural, Super human
ದ್ರಷ್ಟಾರ	Seer
ಧರ್ಮ	Religion
ಧ್ವನಿ, ವ್ಯಂಜನೆ	Power of suggestion, Hint
ನಾಟಕ	Drama
ನಾಟ್ಯ	The science or art of acting or dancing
ನಿಗಮನಿಸು	Conclude
ನಿರ್ಮಾಪಕ, ರಚನಾತ್ಮಕ	Constructive
ನೀತಿ, ನೈತಿಕ	Morality, moral
ಪಂಕ್ತ್ಯಂತಲಯ	Cadence
ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ್ವರೂಪ	Profoundest Illumined Truth
ಪರಮಾನಂದ, ಚಿತ್ಸುಖ	Ecstacy
ಪರ್ಯಾಪ್ತ	Full, complete, sufficient
ಪಳವಾತು	Vedic Literature
ಪುರಾಣ	Ancient myth, a class of sacred writings
ಪುರಾಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯ	Primary Epic
ಪ್ರಕಾಶನ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ	Manifestation, expression
ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ	Process (manner, method)
ಪ್ರತಿಭೆ, ಪ್ರಾತಿಭ	Poet's Power, intuitive
ಪ್ರತಿಮೆ, ಪ್ರತಿಮಾಸಂಪುಟ	Image, imagery

ಪ್ರತೀಕ, ಸಂಕೇತ ಸಂಕೇತ ಸಂಪುಟ	Symbol, system of symbols
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆ	Recognition
ಪ್ರಮೇಯ; ಅಪ್ರಮೇಯ	Measurable, immeasurable, infinite
ಪ್ರಸಾದ	Clarity as a quality of style
ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಥಲ	Plane of Consciousness
ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಟ್ಟುಕತೆಗಳು	Animal Stories
ಭಂಗಿ	A wavy turn
ಬಂಧ	Diction
ಬುದ್ಧಿ, ಬೌದ್ಧಿಕ	Intellect, intellectual
ಭಣಿತಿ	Turn of expression
ಭಾವಕತ್ವ	Ideative Mind
ಭಾವನೆ	Emotion
ಭೂತ	Past; A physical thing
ಭೌತಪ್ರಜ್ಞೆ	Physical consciousness, world-consciousness
ಭೌತಿಕ	Physical
ಮತ	A religious sect
ಮನಸ್ಕತೆ, ಮಾನಸಪ್ರಜ್ಞೆ	Mentality, mental consciousness
ಮಹಾಕಾವ್ಯ	Secondary or Classical Epic
ಮಾಧುರ್ಯ	Sweetness as a quality of style
ಮಾರ್ದವ, ಸುಕುಮಾರತೆ	Softness,tenderness as a quality of style
ಮುದ್ರೆ	Name of certain positions of the fingers in acting
ಯುಗ	Age, period, generation
ಯೋಗಾರ್ಥ	Mystic sense
ರಚನೆ	Composition
ರಂಜಕ, ರಂಜನ	Pleasing, entertaining
ರಸಪ್ರಜ್ಞೆ	Aesthetic consciousness
ರಸ	Sentiment
ರೂಪ, ಸ್ವರೂಪ, ರೂಪಕ	Form, image, sign, a metaphorical expression; a drama

ರೂಪಕ ಪದ್ಧತಿ	A system of imagery or figures
ಲಕ್ಷಣ	Characteristic; Definition
ಲಕ್ಷಣೆ	Indication, the power of signifyi indirectly
ಲಯಸ್ಪಂದ	Vibration of rhythms
ವಸ್ತು	Subject-matter, Plot
ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ	Architecture
ವಿಕಲ್ಪ	Alternative
ವಿಭೂತಿ	Wealth; Superhuman power
ಶೃಂಗಾರ ಸಾಹಸ—	Romantic
ಶೈಲಿ	Style
ಷಡಂಗ	Six works auxiliary to the Vedas
ಷಡ್ದರ್ಶನ	The six systems of Indian philosophy
ಸಂವಿಧಾನ	Construction of a plot
ಸಂಸ್ಕೃತ	Refined, polishsd, perfected
ಸಂಹತಿ, ಪದಸಂಹತಿ	Close union, phrase
ಸಮತೆ	Evenness as a quality of style, eve balance of sound and sense
ಸುಕುಮಾರ ಪ್ರಯೋಗ	Tragi-comedy
ಸುಶ್ಲಿಷ್ಟತೆ	Suggestiveness of thought, Dignifie and pleasing combination of sound in diction
ಸ್ಫೂರ್ತಿ	Flashing to the mind, Poetical inspiration
ಸ್ವಯಂಭು	Self-born, Spontaneous, Self-existen

